

urednik dr Mihić Ivana

VRTIĆ KAO SIGURNA BAZA:

ADAPTACIJA DECE NAKON JASLENOG UZRASTA

Filozofski fakultet, Novi Sad.

VRTIĆ KAO SIGURNA BAZA: ADAPTACIJA DECE NAKON JASLENOG UZRASTA

Urednik: dr Mihić Ivana

Filozofski fakultet, Novi Sad

2016.

izdavač:

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju
(Centar za primenjenu psihologiju)
dr Zorana Đinđića 2
Novi Sad

za izdavača:

prof. dr Ivana Živančević Sekeruš,
Dekan Filozofskog fakulteta

recenzenti:

doc. dr Sanja Tatalović Vorkapić,
Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Hrvatska, Rani odgoj i predškolsko obrazovanje
prof. dr Tatjana Stefanović Stanojević,
Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu
prof. dr Jasmina Klemenović,
Odsek za pedagogiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Vesna Radulović,
prosvetna savetnica, Školska uprava, Novi Sad

Priručnik je nastao kao rezultat saradnje Centra za primenjenu psihologiju, Odseka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu i Predškolske ustanove „Radosno detinjstvo“, Novi Sad i temelji se na sadržaju i aktivnostima relizovanim tokom edukacije tima vaspitača i stručnih saradnika iz oblasti primene teorije afektivne vezanosti u radu predškolske ustanove (voditelj edukacije bila je dr Ivana Mihić).

stručni saradnici učesnici edukacije:

Halas Izabela dipl.psiholog

Savić Tanja dipl.pedagog

Erdeljan Žana dipl.psiholog

Radojković Dijana dipl.pedagog

Majkić Katarina, dipl.pedagog

vaspitači učesnici edukacije:

Abut Nataša

Aćimović Dragana

Bodanović Snežana

Crnić Vesna

Francuzević Leposava

Korać Sofija

Kovačević Danijela

Krivokuća Mirjana

Krstić Milana

Marić Hodžić Svetlana

Pavlovska Sofija

Sabo Branislava

Vučenov Mirela

saradnik u edukaciji:

Milana Rajić,

student doktorskih studija psihologije

SADRŽAJ

O projektu i priručniku	1
Na početku.....	9
Adaptacija na vrtić kao istraživanje	15
Odnos vaspitač dete kao sigurna baza	29
Organizacija adaptacije nakon jaslenog uzrasta	39
Predlog generalnog plana adaptacije	41
Priprema vaspitača	47
Priprema roditelja	53
Aktivnosti tokom boravka roditelja	69
Praćenje tokom zajedničkog boravka roditelja i dece	85
Dan „prelaska“	93
Praćenje procesa prilagođavanja nakon odlaska roditelja iz vrtića	99
Smernice za kreiranje „Zajedničke knjige roditelja i vaspitača“	102
Priprema dece za dnevni odmor	107
Praćenje tokom samostalnog boravka dece	111
Identifikovanje i praćenje dece sa teškoćama u uspostavljanju relacija	115
Analiza i kreiranje plana podrške detetu.....	132
Podrška vaspitačima od strane stručnog saradnika.....	137
Na kraju.....	143
Za dalje.....	147
LITERATURA	151

O projektu i priručniku

Projekat „Vrtić kao sigurna baza“ nastao je na inicijativu aktiva stručnih saradnika predškolskih ustanova Srema 2009. godine. Tada je za cilj postavljeno da se u saradnji Odseka za psihologiju i predškolskih ustanova pronađu i istraživački proveriti načini na koje teorija afektivne vezanosti, kao dominantan teorijski okvir za razumevanje ranog razvoja, može biti primenjena u životu vrtića i radu sa decom jaslenog uzrasta u uslovima rada u našoj zemlji. Kao prva tema, nametnulo se razumevanje i praćenje adaptacije dece jaslenog uzrasta kroz prizmu ove teorije i, osim velikog broja istraživačkih radova, rezultat ovog dela rada (realizovanog zajedno sa Aktivom medicinskih sestara vaspitača predškolskih ustanova Srema) bio je i program stručnog usavršavanja zaposlenih u predškolstvu „Vrtić kao baza emocionalne sigurnosti: jačanje kapaciteta za socioemocionalni razvoj dece“. Ova se obuka odvija od 2011. godine i, na zadovoljstvo tima, prošao ju je zavidan broj onih koji rade sa najmlađima. Nosilac obuke bila je Dečja ustanova „Dečja radost“, Irig u kojoj je realizacija projekta i započeta.

Od tada, do danas, projekat je rastao i brojem ustanova koje su se priključivale našim edukacijama i istraživačkim poduhvatima, ali i brojem tema koje su se u definisanoj oblasti otvarale. Tokom godina počeli smo se baviti i senzitivnošću vaspitača i mogućnošću podrške i jačanja senzitivnosti vaspitača kroz razvoj različitih oblika rada stručnih saradnika, primenom teorije afektivne vezanosti u planiranju saradnje sa porodicom i slično. Veliku oblast našeg rada činio je rad na prepoznavanju mogućnosti koje teorija afektivne vezanosti može da ponudi u razumevanju potreba i podršci adaptaciji dece sa hroničnim bolestima i razvojnim smetnjama i njihovih porodica. Rezultat ovog dela rada, na kom se timu priključila dr Tatjana

Krstić sa Medicinskog fakulteta u Novom Sadu, bile su edukacije za stručne saradnike o razumevanju efekata roditeljskog prihvatanja dijagnoze koju njegovo dete ima, na kvalitet brige o detetu u porodici. Na osnovu procene prihvatanja dijagnoze, stručni saradnik ima mogućnost da bolje, preciznije i ranije planira programe podrške porodicama, ali i podršku vaspitačima u uspostavljanju saradnje sa ovim porodicama. Paralelno sa ovim, tim je radio na kreiranju seminara posvećenog jačanju senzitivnosti vaspitača na potrebe porodica dece sa smetnjama u razvoju i hroničnim teškoćama i, kao rezultat tog rada, akreditovan je seminar za zaposlene u obrazovanju „Jačanje kapaciteta zaposlenih u vrtićima i školama za rad sa roditeljima dece sa smetnjama u razvoju“. Nosilac seminara je predškolska ustanova „Detinjstvo“, Žabalj u kojoj je trening za vaspitače i pilotiran. Saradnici u pripremi prikaza modela rada sa porodicom i vaspitačima za priručnik na ovom seminaru bile su kolege iz predškolskih ustanova i osnovnih škola u Novom Sadu, Irigu, Odžacima, Subotici, Vrbasu i Čurugu.

Oblast rada vezana za potrebe dece iz vulnerabilnih porodica, produbljena je u saradnji sa stručnim saradnicima centara za socijalni rad u oblasti jačanja kapaciteta predškolskih ustanova za rad sa decom koja potiču iz porodica u riziku. U ovom delu našeg rada, značajan doprinos dale su kolegice iz tima za alternativni porodični smeštaj Centra za socijalni rad Novog Sada, i porodični terapeuti Centra za podršku ranom razvoju i porodičnim odnosima „Harmonija“, Novi Sad. Rezultat zajedničkog rada je, osim niza obuka za stručne saradnike (i u predškolstvu i u sistemu socijalne zaštite), seminar predložen za vaspitače i stručne saradnike predškolskih ustanova „Vrtić kao sigurna baza: implikacije razvoja u porodicama u riziku za rad u predškolskim ustanovama“. Nosilac seminara je Centar za podršku ranom razvoju i porodičnim odnosima „Harmonija“ u kom se pilotiraju, uz saradnju sa stručnim saradnicima predškolskih ustanova, savetodavni pristupi u radu sa porodicama u riziku.

Od 2013. godine, radu projekta se priključila i predškolska ustanova

„Radosno detinjstvo“ Novi Sad. Saradnja je najpre realizovana kroz edukacije kreirane prema potrebama stručnih saradnika angažovanih u radu savetovaništa (Primena teorije afektivne vezanosti u savetovanju roditeljskog para) i na terenu (Jačanje senzitivnosti vaspitača), kao i vaspitača i medicinskih sestara vaspitača na temu planiranja saradnje sa porodicom i senzitivnosti na potrebe dece u toku adaptacije. Tokom rada, kao specifična tema za edukaciju, definisano je formiranje jedinstvenog okvira za planiranje i praćenje adaptacije dece nakon jaslenog uzrasta, te uspostavljanje saradnje sa porodicama iz kojih deca dolaze. Oko ove teme okupila se grupa edukanata- vaspitača i stručnih saradnika, koja je radila u kontinuitetu tokom školske 2013/14. i 2014/15 godine. Rezultat rada tokom edukacije je priručnik koji je pred vama.

Zakon o predškolskom obrazovanju, kao i Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa (Službeni glasnik Republike Srbije, Prosvetni glasnik br 14/2006), ne prepoznaju period prilagođavanja deteta kao aspekt rada u vrtiću koji je neophodno definisati i urediti. Ipak Standardi kvaliteta rada vaspitno obrazovnih ustanova, kao jedan od indikatora opisuju planiranje adaptacije, sa naglaskom na uključivanje roditelja u kreiranje plana adaptacije pre polaska dece u vrtić, kao i njihovo neposredno uključivanje u rad vrtića tokom ovog perioda i pružanje pravovremene stručne podrške ukoliko se ona pokaže potrebnom. Većina predškolskih ustanova, stoga, razvija programe adaptacije, najčešće za jasleni uzrast, ali i kasnije. Uputstva iz Standarda kvaliteta, su ipak suviše široka da bi obezbedila pravilnost rada u vrtićima tokom adaptacionog perioda. Nejednaki pristupi i protokoli rada, kao i razlike u načinu praćenja, teorijskom osnovu organizacije aktivnosti i toka adaptacionog perioda, kao i očekivanih efekata adaptacije, onemogućuju sistematsko praćenje i evaluacione studije sa ciljem provere koji model adaptacije, za koji uzrast zapravo ima očekivano dobre ishode. Ovo pitanje postaje naročito važno i značajno u kontekstu obrazovne inkluzije i tendenciji ostvarivanja mogućnosti bolje socijalne participacije dece i porodica iz rizičnih grupa (deca sa razvojnim smetnjama i hroničnim bolestima, deca iz marginalizovanih porodica, deca iz porodica niskog socioekonomskog statusa, deca iz sistema

socijalne zaštite, deca iz niskostimulativnih porodica). Istovremeno, ovo su neretko deca i porodice, čije iskustvo rane brige i razvoja ne omogućuje postepen i kontinuiran napredak koji se, uz angažovanje vaspitača, implicira osnovama programa kako su danas definisane.

Ideja pristupa adaptaciji koji od početka rada, pa i u ovoj edukaciji, nudi „projekat“ Vrtić kao sigurna baza, temelji se na potrebi da se nađe jasan i jedinstven teorijski okvir koji će definisati:

- način razumevanja funkcije adaptacije i adaptacionog perioda
- razumevanje uloge, prirode i funkcije odnosa vaspitač-dete i vaspitač-porodica
- potrebu za uključivanjem i ulogu roditelja u adaptacionom periodu
- način praćenja dece i porodica tokom adaptacije
- ostvarivanje saradnje sa porodicama tokom adaptacije i
- planiranje intervencija i/ili daljeg rada sa decom i roditeljima na osnovu praćenja.

Kao teorijski okvir uzeta je teorija afektivne vezanosti, jedna od vodećih teorija razvoja i jedna od najuticajnijih relacionih teorija. Uzimajući u obzir specifičnosti uslova za rani razvoj dece iz rizičnih grupa, ali i narastajući kontinuirani stres u porodicama opšte populacije, ova teorija vulnerabilnost (i rezilijentnost) dece definiše preko razvijenih kapaciteta za uspostavljanje relacija sa drugima, u ranom uzrastu naročito odraslima, i spremnosti na oslanjanje na podršku i zaštitu odraslih. Ove kapacitete, teorija prepoznaje kao mehanizam održavanja osećaja sigurnosti i zaštićenosti u relacijama, što je preduslov istraživanja i razvoja, i svakako korišćenja prilika za učenje.

U tom smislu, period prilagođavanja ili adaptacije, nije samo poseban period u životu deteta, porodice i vrtića kojim se omogućuje postepeno odvajanje i privikavanje na dnevni ritam i uloge u vrtiću, već prilika da se u prirodnim, razvojno očekivanim uslovima procene rano iskustvo brige koje je dete imalo i, na njoj temeljeni, kapaciteti deteta za ostvarivanje novih bliskih odnosa.

Za veliki broj dece iz rizičnih porodica, ali i značajan broj dece iz opšte populacije, iskustvo relacije sa vaspitačem (i vaspitač-dete, ali i vaspitač-porodica) daje mogućnost korekcije efekata iskustava manje kvalitetne brige i stimulacije ranog razvoja. Za neku decu, ova relacija može biti prva, a svakako kompenzatorna relacija, u kojoj će dete imati šansu za razvoj značajno boljih kapaciteta i prevenciju daljeg rizika. Gledano iz ove perspektive, fokus vrtića bi trebalo da bude na podršci socioemocionalnom razvoju i senzitivnoj brizi od strane vaspitača, pre ostvarivanja obrazovnih ciljeva.

Istovremeno, ovaj pristup nudi jasan okvir za prepoznavanje potencijalnih polja podrške kvalitetnijoj brizi od strane roditelja, i razvijen sistem intervencija usmerenih na jačanje senzitivnosti staratelja (i u porodici i u vrtiću).

U ranijim fazama rada u okviru ovog projekta, rađene su teorijske studije koje su analizirale period adaptacije i odnos vaspitač dete iz ugla ovog teorijskog konteksta (Stojić, Divljan i Avramov, 2010), a razrađeni su i načini organizacije i praćenja adaptacije na jaslenom uzrastu (Mihić, Divljan, Stojić i Avramov, 2011). Istraživanja na kojima se temeljio tako nastao predlog, ukazala su na jedinstven i značajan doprinos koji na ishod adaptacije ima procenjen kvalitet brige (senzitivnost staratelja) i kvalitet afektivne vezanosti procenjen od strane vaspitača tokom adaptacionog perioda (Mihić, Stojić i Divljan, 2012; Velikić, Filipović, Bačić i Bogosanović, 2010) upotrebom kreiranih i proverenih instrumenata (Mihić, 2010). Efekti ovih varijabli bili su značajniji od efekata temperamenta i drugih ličnih karakteristika deteta (za pregled Mihić i sar, 2011). Realizacija oblika rada tokom adaptacije i u podršci porodici pokazuju dobre rezultate i prikazuju se kao primeri dobre prakse (Komlenac, Kovačević, Stojić i Mihić, 2012). Rad je takođe pratila i sistematska analiza mogućnosti podrške porodici u predškolskim ustanovama temeljenih na teoriji afektivne vezanosti (Mihić, 2012), kao i niz realizovanih primera dobre prakse, primenom različitih formi rada (za pregled: Tematski zbornik radova sa Savetovanja za stručne saradnike, 2012). Rezultati istraživanja iskustva adaptacije dece sa smetnjama u našim vrtićima,

ukazuju na zaista specifične izvore stresa koji imaju i vaspitači, ali i roditelji, što, uz saznanja o rizicima za kvalitet brige u ovim porodicama, sigurno čini specifičnost prilagođavanja na vrtić za ovu decu (Damjanović, Mihić i Jestrović, 2014). Iako je istraživanja o afektivnoj vezanosti i kvalitetu rane brige o deci iz rizičnih porodica kod nas generalno malo, ona koja postoje i kod nas i u svetu, ukazuju na specifičnost ranih iskustava kojima bi neizostavno trebalo izaći u susret (za pregled: Berlin, Zeanah & Lieberman, 2008).

Predloženi i pilotirani načini rada u tekstu koji sledi, osim razrađenog protokola pripreme i realizacije adaptacije, obuhvataju i teorijski argumentovanu pripremu vaspitača, pripremu roditelja, kreirane materijale za rad- kako na pripremi roditelja i vaspitača, tako i tokom zajedničkog boravka roditelja i dece, tehnike praćenja dece tokom adaptacije uz kontinuirano održavanje kontakta i razmene informacija sa roditeljima. Svi ovi elementi rada svoj osnov su našli u teoriji afektivne vezanosti i razumevanju ranog iskustva deteta, odnosa roditelj-dete, ali i uloge vaspitača kroz prizmu ovog teorijskog koncepta.

Nastojalo se da prikazu svih ovih elemenata rada u priručniku, prethodi teorijska podloga u vidu načina na koji teorija afektivne vezanosti razume i sam razvoj dece, značaj boravka roditelja i podršku prilagođavanju, uspostavljanje odnosa vaspitač-dete, ali i potrebe porodice tokom adaptacije i uspostavljanje i funkciju odnosa roditelj-dete i roditelj-vaspitač-dete. Poseban naglasak u celokupnom „poduhvatu“ predstavljenom ovim priručnikom, dat je deci i porodicama za koje kvalitetan odnos sa vaspitačem ne podrazumeva samo dodatnu podršku u razvoju, već neretko i prvo (ili jedino) kompenzatorno iskustvo za dotadašnje rizične relacije i nizak nivo kvaliteta brige.

U pripremi predloga formi rada opisanih u priručniku, pošlo se od već uspostavljenih principa rada u predškolskim ustanovama kod nas, sa minimalnim neophodnim izmenama pre svega u kvalitetu, teorijskoj usmerenosti, fokusu i sadržaju, a manje u oblicima rada u vrtiću. Takođe, ideja je da primenjeni oblici rada ne zahtevaju dodatno finansijsko ulaganje,

ili potrebu za dodatnim stručnjacima angažovanim na realizaciji i praćenju ishoda adaptacije.

Kroz sadržaje priručnika vode vas vaspitači, članovi grupe edukanata, prenoseći svoja iskustva u toku pilotiranja, saznavanja i analize ličnih i iskustava drugih kolega, kroz pisma „*Vaspitač-vaspitaču*“ (data u uvodnim segmentima poglavlja).

Nadamo se da će predloženi oblici rada biti inspirativni i da će otvoriti nova polja u kojima je moguće prepoznati značaj primene teorije afektivne vezanosti u radu sa decom i njihovim porodicama u predškolskim ustanovama kod nas.

Ivana Mihić

Na početku...

Zovem se Luka. Kada me pitaju znam da odgovorim kako se zovem i koliko imam godina. O sebi govorim u trećem licu, mada Maja govori za sebe Ja. Još uvek odgovaram u jednoj reči, ali Maja može da koristi proste rečenice. Kada nas vaspitačice uče u vrtiću pesmice znam da završim reč ili slog ako mi ga započnu. Maja zna da recituje cele kraće pesmice. Stalno postavljam pitanja Šta?, Ko? i Zašto? i SVE me zanima. Naučio sam da pokazujem osnovne delove tela pa čak i vrat, kolena, bradu i nokte. Jako volim da slušam priče i da pričam sa svojim igračkama. Uvek kada se igram pričam šta ću sledeće da uradim. Naučio sam da mi nešto ne ide kako sam zamislio ali se brzo i smirim. Ne volim kada mi otimaju igračke i nekad se toliko naljutim da udarim drugara kako bih povratio igračku.

Pomoću kocaka umem svašta da napravim. Pravim i velike kule od 9-10 kocaka i slažem kocke ili prstenove po veličini. Kada završimo sa igrom vratim igračke na svoje mesto sa drugarima.

Kada idem uz stepenice držim se za gelender i hodam naizmenično levom i desnom nogom. Umem da šutnem loptu zamahujući nogom unazad pa napred i uhvatim bačenu loptu tako što je prigrlim uz grudi. U izvršavanju zadataka, koristim obe ruke. Ove boje: crvenu i plavu, a Stefan čak četiri: crvenu, plavu, žutu i zelenu i umem da sortiram predmete po jednom kriterijumu.

Kada me podsete, umem da odložim svoju želju čak do pet minuta. Reči-ma, izrazima lica ili akcijama izražavam čitav niz osećanja. Umem burno da reagujem kadabožavam igračke koje mogu da guram ili vučem.

Otkrio sam šta sve umem olovkom - da crtam krug, horizontalne i vertikalne linije. Od gline i plastelina pravim lopte, zmiје i kolače..

Kada mi se piški, na vreme tražim da idem u toalet, mada mi se nakada desi da se zaigram i zaboravim da to uradim.

Pre nego što ručam vaspitačica mi malo pomogne da operem ruke i sednem za sto. Znam da držim kašiku i sam da jedem. Čak od ove godine umem da nosim i šolju bez prosipanja vode. Kada se spremam za spavanje, sam započnem skidanje garderobe, ali mi je potrebna pomoć oko džempera i majica sa dugim rukavima. Mogu da otkopčam krupniju dugmad na džemperu i da bez pomoći obučem pižamu¹.

U prethodnom tekstu navedene su razvojne karakteristike dece mlađeg vaspitnog uzrasta. Predškolski period je period verovatno najburnijeg razvoja u životu. Malo dete najveći deo vremena provodi u igri, istražujući svet oko sebe. Igra je od posebnog značaja za njegov razvoj. Kroz igru dete otkriva svet, uči da ga razume, da deluje na njega, da sarađuje itd. Kada se govori o opštim principima razvoja predškolske dece treba imati na umu da se razvoj ne dešava u vakumu nego u konkretnim uslovima određene sredine koja utiče i na brzinu razvoja i oblikuje razvoj. Iako se razvoj većine funkcija razvija određenim redosledom i po određenim razvojnim fazama ritam i brzina razvoja može znatno da varira od deteta do deteta. Na uzrastu od tri godine pored opisanih veština i znanja, razvija se i potreba za samostalnošću. Trogodišnjaci često eksperimentišu sa autonomijom i inicijativom i imaju potrebu da ih odrasli uvažavaju u njihovim nastojanjima da urade nešto samostalno. Odrasli ovu razvojnu fazu često doživljavaju kao inat i prkos deteta, ali treba imati na umu da je ovo sastavni deo razvoja deteta i da tek nakon usvojene autonomije dete može da uđe u mirniju fazu kada saradljivost i zajednička igra sa drugom decom postaje primat. Način na koji dete ovladava autonomijom, ali i rastućim veštinama u oblasti socijalnog i emocionalnog razvoja, značajno je povezan

---

¹ Opise dece u ovom (uvodnom) delu teksta je pripremila Izabela Halas, stručni saradnik psiholog, na osnovu svojih primera kreiranih za pripremu vaspitača za adaptaciju (prema predlogu datom u ovom priručniku).

sa njegovim ličnim karakteristikama, ali i iskustvom brige od strane odraslih koje ima.

Zovem se Luka i idem u mladu vaspitnu grupu. Ove godine sam krenuo u vrtić. Prvih dana mi je mama pomogla da se upoznam sa vaspitačicama, decom i vrtićem. Kada je došlo vreme da ostanem sam u vrtiću, jako sam plakao za mamom. Vaspitačica me je tešila i bila uz mene kada mi je bilo teško. I sada ponekad umem ujutru da se zaplačem, ali me vaspitačica brzo uteši. Kada bi mama došla po mene, jako bih se obradovao. Toliko, da bih ponovo počeo da plačem, ali čim bi me zagrlila ja bih se umirio i osetio sigurnim.

U vrtiću sam otkrio neke nove igračke a vaspitačice su drugare i mene naučile raznim igrama. U vrtiću najviše volim da se igram sa Majom i Stefanom. Kada Maja dolazi u vrtić još uvek plače. Ja joj priđem, uhvatim je za ruku i sednemo za sto. Najčešće listamo knjige, crtamo ili pravimo zoološki vrt od kocaka i plastičnih životinja. Kada, posle igre, sednemo za sto da doručujemo, ja odmah zgrabim hleb i zagrizem ga a Maja ga prvo dugo gleda. Ukoliko joj se ne sviđa doručak, ona ne želi ni da proba hranu i tada ja pojedem i njen hleb. Kada vaspitačica pozove svu decu da se igramo sa njom Maja posmatra sa strane i treba joj malo više vremena da nam se pridruži. Pridruži nam se tek kad je vaspitačica ohrabri.

Moj drug Stefan kada dolazi u vrtić čujem ga već sa pola hodnika. Uvek ulazi u sobu trčeći i glasno se smejući. Odmah me zgrabi za ruku i počne da me vuče da trčimo u krug. Obično se igramo vije, trkamo se ili glumimo da smo formule. Ponekad se i posvađamo i potučemo oko neke igračke ali brzo zaboravimo razlog svađe i nastavimo da se igramo kao da se ništa nije desilo. Kada nam vaspitačica da neki zadatak Stefan se uvek prvi javlja. Želi da nam svima pomogne i smisli čega ćemo se igrati. Sa nama u vrtić ide i Marko. On kad ulazi u sobu mi ga i ne primetimo, samo uđe i sedne za sto koji je prazan. Marko se uvek igra sam. On nikada ne plače, pa ni u toku prvih dana kada smo ostajali sami u vrtiću. On se čak ni ne pozdravi sa mamom. Pokušao sam

par puta da se igram sa njim ali on me nije ni primetio. Marko sve ume da radi sam i da se obuče, i da se svuče i da obriše nos, a meni je potrebna pomoć vaspitačice. Pre neki dan smo se sudarili glavama Marko, Sanja i ja. Jako me je zbolelo. Plakao sam iz sveg glasa dok me vaspitačica nije utešila, a Marko uopšte nije plakao i nije želeo ni da priđe vaspitačici da ona pogleda povredu. Sanja ceo dan nije prestajala da plače i grčevito se držala za vaspitačicu. Sanja često ima plačni izraz lica i prati vaspitačicu gde god da ide. Ukoliko neko od nas priđe vaspitačici Sanja se jako razljuti i vuče vaspitačicu da gleda samo u nju. Kada se igramo Sanja hoće da igramo samo po njenim pravilima i ume da bude gruba prema nama ukoliko želimo da se igramo drugačije. Tada mi odemo u drugi kutak i igramo se sa nečim drugim.

Kao što bebe na svet dolaze različite u pogledu telesnih obeležja (oblika glave, usna, težine, visine, boje očiju, kose) u jednakoj meri razlikuju se i u temperamentu i iskustvima koja imaju već od prvih dana. Već u porodilištu mogu se primetiti razlike među bebama- dok neke bebe posle dojenja zadovoljno zaspe i lako se umire, druge tokom značajnog dela vremena koji provode budne ljutito plaču i teško se smiruju. Kasnije, sa odrastanjem, razlike u temperamentu još više dolaze do izražaja. Temperament deteta ispoljiće se u više aspekata:

- *Raspoloženje.* Neka deca deluju kao da su uglavnom srećna, spremna za smeh i dobro su raspoložena. Sa druge strane, neki mališani uglavnom izgledaju naraspoloženo ili čak i tužno i teže se razvesele i nasmeju.
- *Aktivnost.* Neka deca spontano su uglavnom veoma aktivna, nemirna, stalno u pokretu i burno negoduju ako pokušate da ih u tome ograničite, dok su druga deca mirnija, sklonija igranju igara koje ne zahtevaju veću motoričku aktivnost
- *Spremnost za nova iskustva.* Deca koja imaju naglašenu spremnost za nove doživljaje, otvoreno i sa interesovanjem dočekuju nova iskustva (hranu, situacije, osobe), dok su druga deca naglašeno uzdržana, ustežu

se da isprobaju nešto novo i sklona su povlačenju.

- *Osetljivost.* Deca koja su naglašeno osetljiva biće osetljiva na bilo kakve promene u svojoj okolini (promena vremena obroka, kasnija poseta nekoga sa strane...), dok će druga delovati prilično spokojno i neuznemireno promenama.
- *Načini reagovanja.* Neka deca naglašeno će burno reagovati bilo da je reč o pozitivnim stimulacijama, bilo o negativnim, i teže će uspostavljati ravnotežu, a druga će u reagovanju biti značajno mirnija i staloženija

Iako je temperament deteta, na primer, nešto sa čim on dolazi na svet, detetovo iskustvo se razlikuje (između ostalog) već veoma rano, u načinu na koji mu odrasli (roditelji, a zatim i vaspitači) pomažu da što bolje, u skladu sa svojom prirodom, prepozna i ostvari svoje sposobnosti. Za formiranje stabilne i dobro adaptirane ličnosti važno je pomoći detetu da se dobro oseća u svojoj koži- sa svojim karakteristikama, razvojnim postignućima i zahtevima. Roditelji i vaspitači ponekad vode bitku protiv prirode deteta, u pokušajima da tu prirodu promene, ponekad i uz snažan osećaj ljutnje koji podseća na plivanje na brznoj planinskoj reci, ali uzvodno. Jednako tako, odrasli se razlikuju u veštini da podrže generalno razvoj deteta, ali naročito autonomiju i da balansiraju detetovom rastućom samostalnošću i njegovom potrebom da bude blizu fizički i psihički prisutnog odraslog koji će mu pružiti brigu, utehu i zaštitu.

U prethodnom primeru prikazana su, tako, deca različitog temperamenta i različitih razvojnih veština (sva u domenu očekivanog za uzrast), ali i različitog iskustva u odnosu sa starateljima. Stefan, Luka, i Maja su deca različitog temperamenta, ali imaju slična iskustva odnosa sa toplim, prihvatajućim i na njihove potrebe usmernim roditeljima. Dok je Stefan raspoložen, aktivan i spreman za nova iskustva, omiljen među drugom decom, Maja deluje kao njegova suprotnost- burno reaguje, teže uspostavlja ravnotežu i uzdržana je u isprobavanju novih aktivnosti, pa i probanja nove hrane u vrtiću. Iako je stidljiva, ona se oslanja na podršku vaspitača, i uz njeno ohrabrenje vaspitačice

u interakcije sa decom i uključuje se u različite aktivnosti. Stefan je dete koje se lako adaptira na nove situacije i lako stupa u interakciju sa drugom decom. Tome su doprinele i njegove karakteristike, ali i njegovo iskustvo koje je kreiralo dobre temelje za razvoj socijalne i emocionalne kompetencije.

U Markovom i Sanjinom ponašanju dominiraju drugačija iskustva u smislu brige od strane odraslih. Ona čine da se u novim situacijama, novim odnosima i interakcijama, oni ponašaju značajno drugačije od Stefana, Luke i Maje. Iako Marko deluje stidljivo kao i Maja, on ne ulazi u interakciju sa drugom decom, deluje kao da je sam sebi dovoljan, visoko je nezavistan i naizgled kod njega nema emocionalnih reakcija, ili ih je teško prepoznati. Kod njega kao da ne postoji potreba da se osloni na podršku odraslog, nasuprot Sanji kod koje se stiče utisak da joj je podrška odraslih stalno potrebna. Ona naizgled ima stalno potrebu za pažnjom odrasle osobe, lepljiva je i teško ju je utešiti. U interakciji sa drugom decom nameće svoja pravila. Želi da se igra sa drugom decom, ali ne ume da stupi u interakciju.

Kada upoznaje novu grupu dece i započinje rad sa njima, pred vaspitača se zapravo stavlja važan zadatak da razume i prihvati i razvojne veštine svakog deteta, ali i njegove lične osobenosti i karakteristike prethodnog iskustva brige, kao i da razlikuje efekte ova tri na ponašanje deteta. Takav pristup mu daje mogućnost da realnost prati iz detetove perspektive i time kvalitetnije podrži njegov razvoj, reaguje načinima koji osnažuju rast i razvoj, usmeravaju dete da prihvati sebe i okolinu i adaptira se na zahteve koje pred njega stavljaju i razvoj i situacija u kojoj se nalazi. Ovakvog vaspitača zvaćemo senzitivnim, a odnos koji kreira sa detetom- sigurna baza.

ADAPTACIJA NA VRTIĆ KAO ISTRAŽIVANJE

„Dok sam slušala svoje kolegice koje su imale adaptaciju sa roditeljima, zaključila sam da je najvažnije to što su deca imala priliku da upoznaju novu sredinu sa svojim roditeljima, sa svojim sigurnim bazama“

Nataša Abut

„Ključna stvar adaptacije mi je bila da deca uz roditelje upoznaju prostor i ostvare komunikaciju sa vaspitačima. Isto tako, da iz njihovog odnosa sa roditeljima steknem uvid o njihovim potrebama u određenim situacijama i kako roditelji pružaju deci brigu. Najkorisnije mi je bilo što sam uspela da ostvarim divnu saradnju sa roditeljima, razmenjujući iskustva o detetu i detetovim karakteristikama neometano tokom aktivnosti, baš u trenutku kada se one vide i kada se situacije dešavaju.“

Sofija Korać

(zapisi vaspitača nakon vođene grupe tokom adaptacije)

Kada² Luka uđe u sobu prvi put, majka ga prati u stopu. Neke se majke proguraju ispred nje, ali se ona odiže na prste da vidi svoje dete. Pored police najbliže vratima, na kojoj su poredane slikovnice, Luka zastane, okrene se, i vidi nasmešeno lice svoje majke. Ona klimne glavom i kaže „Kao mala biblioteka, lepo je, jel da?“. Luka se složi i nasmeši. Ne kreće dalje, stoji pored te police i okreće se prema mami sve dok ona ne dođe do njega. Tada joj pruži ruku. Ona je prihvati i kaže „Idemo dalje, može?“. Luka klimne glavom i nasloni se na mamu. Ona ga pomazi. Tek kad odigne glavu od nje i nasmeši se, krenu dalje u sobu.

Kada Stefan ulazi prvi put u sobu, majka izgleda veoma svesna njegovog kretanja. To je, doduše, izazov, jer je Stefan oduševljen sobom i radosno je istražuje. Obraća se drugoj deci, razmenjujući sa njima utiske o igračkama. Jedna devojčica se zaplače kada joj Stefan ugura u ruku neko meće koje se kikoće kad ga stisneš po stomaku. Stefan se zbuni, okrene i pogleda mamu. Ona klimne glavom i pozove ga sebi. Stefan dođe i kaže „Dao sam joj među“. Mama mu objasni kako je devojčici verovatno sve novo i poziva ga da bude strpljiviji. On joj sedne u krilo i neko vreme (kratko vreme) odatle posmatra sobu. Vaspitačica iz kutije vadi ginjol lutke. Stefan se okrene ka mami i kaže „Vidi ono!“, a ona mu odgovara „Nešto novo? Idi vidi šta vaspitačica pokazuje“. Stefan siđe i potrči ka vaspitačici. Usput prolazi pored devojčice koja se malo pre rasplakala i sada sedi kod mame u krilu. Zastane i pogleda svoju mamu. Ona mu se nasmeši i kaže „Samo ti idi, sad će i ona polako“. Stefan izgleda zadovoljan tim odgovorom i kreće dalje.

Kada Maja ulazi prvi put u vrtić, čvrsto drži mamu za ruku. Izgleda kao da joj je neprijatno, pa zastajkuje. Mama čučne pored nje, a Maja to koristi da joj se „ugnjezdi“ u krilo. Mama je hrabri govoreći „Idemo zajedno, da vidimo šta ima unutra. Možda ti se nešto dopadne“. Kada se Maja podigne s njenog krila

---

² primeri u ovom delu teksta su adaptirane beleške iz prakse urednice priručnika. Sve lične informacije o deci su izmenjene i/ili izostavljene

i mama ustaje pa zajedno ulaze u sobu. U sobi je nekoliko dečaka i devojčica i neki od njih trčkaju po sobi i razgledaju police sa igračkama. Mama predlaže Maji da im se pridruži. Ona odmahne glavom i kaže da će rađe sedeti sa njom. Mama i Maja sede za stolicom u sobi. Maja prati dečake pogledom. Jedan od njih je našao medu koji se kikoće kad se stisne po stomaku. Maja se okreće mami i širom razrogači oči smejući se. Mama se takođe nasmeši i komentariše: „Baš je zanimljivo, zar ne? Stisneš mu stomak, a on se smeje“. Maja nastavlja „Golicljivi meda“ i smeška se. Pažljivo prati igru dečaka i s vremena na vreme komentariše sa mamom. Posle nekog vremena, mama predloži: „Hoćeš li da odeš do dečaka da vidiš medu izbliza? Vidiš, došla su i druga deca tamo“. Maja okleva, ali krene ka dečaku. On joj uhvati pogled i zatrči se do nje. Ugura joj medu u ruke i kaže „Vidi što se smeje“. Maja se trgne, kao da nije očekivala da joj se dečak obrati. Takva iznenadna interakcija joj ne prija, pa se zaplače. Mama je pozove da dođe i kaže joj „Dečak je hteo sa tobom da podeli medu. Iznenadio te je?“, Maja klimne glavom i ostane u maminom krilu. Kada vaspitačica izvadi ginjol lutke i deca krenu ka njoj, uspravi se kao da bi posla i ona. Onaj dečak od malo pre, protrči pored njih. Maja se nasloni na mamu kada dečak zastane kraj njih. Mama kaže: „Vidi, to je onaj dečak što je hteo da podeli medu sa tobom“. Maja klimne glavom. Kod vaspitačice izgleda zanimljivo. Maja se okreće mami i kaže „Hajde da idemo i mi“. Mama je spušta iz krila i zajedno sa njom odlazi do vaspitačice. Maja uživa u pesmi ginjol lutke. Pušta maminu ruku i tapše u ritmu muzike.

Za Luku, Stefana i Maju, kao i za veliki broj druge dece, iskustvo boravka u vrtiću je novo i traži puno prilagođavanja: na nov prostor, nove igračke, vršnjake, rad u grupi, roditelje druge dece, smenu aktivnosti, vaspitače i niz drugih aspekata života i rada u predškolskoj ustanovi. Na ovaj zahtev nailaze i deca koja su već boravila u jaslicama, jer je većina stvari i ljudi oko njih, za njih takođe nova. Takvo novo iskustvo nosi sa sobom određenu vrstu stresa. Kada mu se još doda perspektiva svakodnevnog ponavljanja odvajanja od

roditelja, promena u rutini dana i navikama deteta, ulogama koje dete ima, zahtev da uspostavi kontakte sa vršnjacima, uči i igra se sa njima, zahtev da uspostavi kontakt sa vaspitačem i dozvoli mu da se neko vreme stara o njemu, i niz drugih promena koje nastaju polaskom u vrtić, rezultat je – kriza. Ova kriza je tipična za uzrast u kom su Luka, Stefan i Maja, i većina dece je opremljena veštinama da je prevaziđe. Te veštine su stekli razvojem i dosadašnjim iskustvom brige i podrške od strane odraslih (roditelja). Zato ovu krizu zovemo očekivanom *razvojnou krizom*, ili razvojnom prekretnicom. Zahvaljujući boravku u vrtiću Luka, Stefan i Maja moći će da razviju niz novih veština, da nauče puno novih stvari, razviju niz novih uloga i odnosa iz kojih će saznavati o svetu u kom rastu. Tako će nakon ove razvojne krize biti veštiji i kompetentniji da se uhvate u koštac sa narednim razvojnim prekretnicama. Da bi to uspeali, potrebno je da prevaziđu ogroman broj svakodnevnih stresnih iskustava izazvanih novim, do sad nepoznatim, situacijama i istraže ono što im ta situacija nudi.

Ideja da se deca razvijaju istražujući jedna je od bazičnih ideja teorije afektivne vezanosti kao teorije razvoja. Istraživanje predstavlja aktivnost kojom dete ulazi u bilo koju novu situaciju ili odnos, i iz nje izlazi sa novim iskustvom o svetu i sebi u tom svetu. Deca se, međutim, rađaju nespretna da sama prežive, čime i fizički razvoj i svako istraživanje, predstavljaju ogroman zahtev za njih. Zato im je potrebna podrška odraslih. Kako bi obezbedila tu podršku, deca se, prema ovoj teoriji, rađaju opremljena kontrolnim sistemom koji se aktivira u novoj, nepoznatoj, stresnoj, potencijalno opasnoj situaciji. Aktivacija ovog sistema je veoma očita odraslima- deca vrlo rano razvijaju niz prepoznatljivih ponašanja (*signalna ponašanja*) kojima pozivaju na zaštitu- ona plaču, privijaju se i traže zagrljaj, dozivaju, prate (pogledom, pokretima, hodom), a na pruženu zaštitu reaguju osmehom, koji je često, uz smirivanje, starateljima pokazatelj da je pružena briga bila, za dete, adekvatna. Deca svoja signalna ponašanja menjaju, razvijaju i usklađuju sa iskustvima u odnosu sa primarnim starateljem. Većina dece ima iskustvo da na njihove

signale, primarni staratelj (najčešće majka, ili otac) reaguje uvremenjenom i adekvatnom reakcijom. Ona svoja ponašanja onda organizuju u takozvane *primarne strategije*- jednostavan niz ponašanja kojima dete očituje aktivaciju svog kontrolnog sistema na percipiranu nelagodu i potrebu za zaštitom.

U ponašanju dece iz primera vidljive su takve strategije, iako su deca različitog temperamenta i drugih individualnih osobina- na primer- Luki, a naročito Maji, je potrebno više fizičke blizine roditelja i kontakta, Stefan izgleda slobodniji. Ono što je karakteristično i zajedničko za sve njih jeste da se u situaciji koju dete doživljava kao novu, stresnu ili neprijatnu, svo troje dece pokazuju neko od jednostavnih signalnih ponašanja: plaču, prilaze roditelju, traže ga pogledom, grle ga i/ili se privijaju uz njega. U kontaktu sa roditeljem se umiruju i nakon toga ponovo kreću u istraživanje. Kada se pojavi nova situacija u kojoj je za dete važno da potraži i dobije zaštitu odraslog kontrolni sistem se ponovo uključuje, a istraživanje (sve do detetovog smirivanja) prestaje. Na osnovu ovog možemo zaključiti da je jedna od osnova razvoja deteta pružena adekvatna zaštita i briga od strane odraslog. Samo na taj način „prekidi“ u istraživanju deteta mogu da budu kratki, a dete, zahvaljujući kvalitetnoj brizi, može brzo da se nesmetano „vrati svom razvoju“, sa uverenjem da će, kada mu zaštita, nega, pojašnjenje ili bilo koji drugi vid brige bude potreban, biti zbrinuti.

Ovakvim iskustvima i za Luku i za Maju i Stefana, značajno doprinose njihovi staratelji. Kada Luka zastane kraj biblioteke i okreće se licem majci, ona to razume kao poziv za podrškom i reaguje odmah- najpre rečima, a zatim i fizičkim kontaktom koji ima za cilj da umiri dete. U kontaktu sa njim ostaje dok se Luka ne smiri i tek tada ga poziva da nastavi istraživanje. Za Stefana ulazak u novu prostoriju i istraživanje sadržaja u toj prostoriji ne predstavlja nelagodno iskustvo. Ali, kada nailazi na novu situaciju u kontaktu sa vršnjakinjom čija reakcija nije onakva kakvu je očekivao i Stefan pokazuje signalna ponašanja kojima traži brigu (u ovom slučaju pojašnjenje situacije) od majke. On se takođe okreće majci licem. I njegova mama ovo razume kao

poziv za podrškom i zove ga sebi. Tu mu pruža objašnjenje šta se desilo i mogućnost smirivanja. I Stefan takođe ima mogućnost da ostane u kontaktu sa majkom dok se ne umiri i dok nije spreman da istražuje dalje. Ipak, on još jednom aktivira svoj kontrolni sistem- kada prolazi pored devojčice koja se u kontaktu sa njim rasplakala i situacija je nova- ne zna kako treba da reaguje- on zastaje, istraživanje prestaje, a on se okreće majci. I ovaj signal majka tumači kao poziv za podršku koju pruža- imenuje mu ono šta se događa. Maja izgleda kao da joj je boravak u novoj prostoriji i sa nepoznatim ljudima zaista stresno iskustvo. Njen kontrolni sistem se aktivira često, i da bi joj pružila mogućnost da istražuje (i razvija se), majka reaguje brigom takođe često i u skladu sa Majinim potrebama- kad Maja okleva da uđu, ona je pušta sasvim fizički blizu sebi i dozvoljava joj fizički kontakt dok se ne umiri pri tom koristeći kontakt da imenuje situaciju i podrži je u istraživanju. Maja ulazi u sobu tek kad se smiri u kontaktu sa majkom. Nova aktivacija signalnog sistema se javlja odmah pri kontaktu sa vršnjacima. Majka i tada prihvata detetovu potrebu za fizičkom blizinom i dozvoljava joj i motivije (razgovorom, komentarima) da istražuje onoliko koliko njen temperament dozvoljava (gledajući dečake kako se igraju). Kada se Maja ohrabri da priđe dečaku i pogleda među, dečak ima, za Maju, neočekivanu reakciju u kojoj ona ne zna šta da radi. Maja tada ponovo aktivira kontrolni sistem- zaplače. Majka primećuje njen poziv za podrškom, doziva je sebi i umiruje je imenujući iskustvo- „iznenadio te je“. Ovakva spremnost i veština Majine majke da odgovara na njene signale rezultira time da, zahvaljujući podršci koju dobija, Maja postepeno istražuje prostor sve više i na kraju učestvuje u aktivnosti sa ginjol lutkama koje vaspitačica nudi odvajajući se od majke.

Ponašanje sve tri majke iz primera ima nekoliko zajedničkih karakteristika: sve majke su fizički i psihički prisutne, svesne ponašanja i potreba svog deteta i dostupne detetu; sve majke prepoznaju signale svog deteta i interpretiraju ih kao poziv za podrškom; na adekvatno interpretirane signale svog deteta sve tri majke reaguju u vremenu i adekvatnom brigom.

Svesnost o potrebama deteta zatvara ovaj „krug“, tako što majke pozivaju decu na dalje istraživanje tek nakon što su se umirila. Veštinu roditelja da budu dostupne svom detetu, primete, adekvatno interpretiraju i reaguju na njegove potrebe, teorija afektivne vezanosti imenuje kao *senzitivnost* staratelja. Senzitivnost roditelja vidljiva je i u roditeljevom prihvatanju deteta i njegovih individualnih osobina, spremnosti i spretnosti da se realnost razume i iz detetove perspektive, kooperativnosti- veštini da se prati vođstvo deteta i interakcija vodi tako da bude zona narednog razvoja za dete (stimulativna, ali ne previše zahtevna, usklađena sa detetovom motivacijom i veštinama i razvojnim kapacitetima).

Senzitivan roditelj omogućuje svom detetu da aktivno istražuje i razvija se. To radi tako što svoj odnos sa njim kreira i detetu omogućuje da ga koristi kao *sigurnu bazu* iz koje istraživanje kreće. Roditelj ga motiviše da ulazi u nove situacije, ali je isto tako kontinuirano svestan svog deteta, zainteresovan za njega i dostupan da u momentu kada mu zaštita bude potrebna može da pruži odgovarajuću brigu. Kada se dete okrene senzitivnom roditelju on vidi prijatno lice, dostupnog roditelja, spremnog i voljnog da brine o detetu. Kada roditelj opazi signal deteta koji interpretira kao potrebu za podrškom, on dete poziva sebi nudeći mu *sigurno utočište* – odnos u kom se dete umiruje, dobija potrebnu zaštitu, pojašnjenje, negu ili bilo koji drugi vid brige koji mu je potreban. Ponavljana iskustva dobre brige pružaju utisak detetu da je kompetentno da istražuje i traži brigu, a da su odrasli zainteresovani za njega i za to da mu zaštitu pruže. Svet tako postaje okruženje koje se može istražiti, a nove uloge i veštine izazov koji je moguće savladati. Na temelju ovakvih iskustava razvija se *sigurna afektivna vezanost*.

Istraživanja zaista pokazuju da sigurno afektivno vezana deca imaju bolje uslove za razvoj (za pregled Cicchetti, Cummings, Greenberg & Marvin, 1990; Belsky & Pasco Fearon, 2008; Berlin, Cassidy & Appleyard, 2008; Stefano-vić-Stanojević, Mihić i Hanak, 2012). U kontekstu vrtića, sigurno afektivno vezana deca imaju više šanse za relativno lak prolazak kroz adaptaciju i

uspostavljanje dobrih kontakata sa vaspitačem i vršnjacima. Karakteristike njihovog obrasca vidljive su, između ostalog, u jasnoj percepciji socijalne podrške u novom okruženju i traženju utehe od odraslih (vaspitača) kada su uznemireni, efikasnom pokazivanju i regulaciji emocija, socijalnoj kompetenciji i kvalitetnim vršnjačkim odnosima u igri i zajedničkim aktivnostima (Weinfield, Sroufe & Egeland, 2000; Easterbrooks & Goldberg, 1990; Suess, Grossman & Sroufe, 1992; Mihić, Stojić i Divljan, 2012). Sigurno vezana deca imaju iskustvo kontinuirane, adekvatne i uvremenjene brige. Njihovi roditelji (ili staratelji) su senzitivni- osetljivi na potrebe deteta, i responsivni- spremni da na njihove potrebe odgovore. Veština ovih roditelja da pruže optimalnu podršku istraživanju i razvoju svog deteta bazira se na usmerenosti na dete, spremnosti da se dete prati i upoznaje, razume u skladu sa uzrastom i ličnim karakteristikama, prihvati, ali i na drugim kapacitetima koji karakterišu roditelja sigurno vezane dece. Ovi roditelji imaju razvijen kapacitet za mentalizaciju- sposobnost da razmišlja o mentalnom stanju (namerama, osećanjima, razumevanju..) drugog (odnosno deteta) kao nezavisnom od svojih, da imenuje i daje smisao svojim ličnim i tuđim psihičkim doživljajima. Ovi roditelji su dalje, sposobni da reflektuju razumljeno stanje deteta- i kada se radi o negativnim događajima ili izazovima, ali i kada se radi o razmeni pozitivno obojenih iskustava (Stefanović Stanojević, Mihić i Hanak, 2012). U situaciji polaska u vrtić, ovaj će se roditelj u svojim reakcijama voditi pozicijom deteta- razumevajući da, bez obzira što je u pitanju razvojna kriza, ona sa sobom nosi niz nelagodnosti, promena i izazova za dete, i težeći da „isprati“ detetov prolazak kroz nju i podrži ga i uteši kada (i ako) mu je podrška i smirivanje potrebno. Na taj način, roditelj će omogućiti detetu da istražuje situaciju u kojoj je i potpuno se „posveti“ pronalaženju načina da se prilagodi, pružajući mu iskustvo da je siguran zahvaljujući prepoznatljivoj, stabilno pružanoj brizi.

Neka deca rastu sa drugačijim iskustvima. Kada u njihovom istraživanju situacija postane nelagodna, nepoznata ili na bilo koji drugi način

stresna za dete, i oni se signalima obrate svojim starateljima za podršku- podrška može da izostane, ili da bude neadekvatno pružena.

Kada Sanja ulazi prvi put u sobu vrtića, izgleda kao da joj je jako neprijatno. Čvrsto se drži za ruku majci i uvija se, želeći da je majka podigne. Ona, govoreći vidno uznemireno, insistira na tome da su se „lepo dogovorile, da će u vrtiću sve kratko trajati i da će brzo ići kući“: Sanja sve vreme plače. Kada uđu u sobu, Sanja i dalje stoji uz mamu. Iako ona insistira, mama je ne podiže govoreći joj „neću da te držim, ti si velika, vidiš, ideš u vrtić, u vrtiću se deca ne nose“. Vukući Sanju za ruku, mama razgleda po sobi i uzima redom igračke nudeći ih Sanji koja ne prestaje da plače. Mama komentariše „Baš lepo, vidi, vaspitačice su sve ovde lepo spremile, a ti cmizdriš“. Kada vaspitačica izvadi ginjol lutke i deca krenu ka njoj, mama povuče Sanju za ruku i kaže joj „Idi sa drugom decom, vidi kako ona lepo idu, a ti samo stojiš pored mene, ko čičak se lepiš“ i smeška joj se. Sanja uzdiše i spušta glavu još uvek jecajući. Kako ona okleva da ide, mama krene ka vaspitačici nudeći Sanji da pipne lutku, da kaže nešto lutki i slično. Sanja plače. Mama kaže vaspitačici da je „adaptacija gora nego što je očekivala“.

Kada Marko prvi put ulazi u sobu vrtića, njegova majka ostaje napolju i sređuje njegov ormarić. Marko razgleda i policu sa knjigama i druge centre u sobi, ali izgleda kao da mu ni jedan nije naročito zanimljiv. Na jednoj polici, blizu vratima, opaža album sa sličicama likova iz crtanog filma koji prati. Album je dosta visoko, ali Marko se snalazi- dovuče stolicu, popne se i dohvati album. Kada je pokušao da siđe, izgubio je na čas ravnotežu i skliznuo. Njegova majka vikne sa vrata „Pazi, kud se pentraš, i što ne gledaš kuda stavljaš nogu?“. Ne prilazi mu. Marko se osvrne oko sebe i kad primeti vaspitačicin zabrinut pogled, „otrese“ nogu kojom je zapeo i sedne da lista album kao da se ništa nije dogodilo. Mama u uglu kucka poruku telefonom. Kada je vaspitačica pozove da se priključi aktivnostima u sobi i Marku, ona klimne glavom i sedne pored Marka. Izgleda da Marko to ni ne primećuje. Isto tako izgleda kao da ni ne primećuje kada pored njega sednu neki dečaci i pokušaju da „vire“ u album

koji on lista. Kad vaspitačica izvadi ginjol lutke i deca pođu ka njoj, Marko pogleda u sve njih, a zatim se još više zadubi u album.

I za Marka i za Sanju, jednako kao i za prethodno opisanu decu, polazak u vrtić predstavlja razvojni izazov. Na nove situacije i Sanja reaguje signalima. Podrška, međutim, za Sanju izostaje. Njena majka ne pušta da odnos sa njom Sanja koristi kao sigurno utočište, da se umiri i dobije objašnjenje za izazov pred kojim se našla. Sanjin se kontrolni sistem ne isključuje- a njeno istraživanje kao da ni ne počinje. Senzitivnost Sanjine majke je nešto niža- ona ne izgleda toliko dostupno za svoje dete, ponaša se kao da ne razume Sanjine signale, ili da ih interpretira drugačije nego kao poziv za podrškom. Uprkos njenoj uznemirenosti, ona Sanju poziva da istražuje i dalje, a pri tom kao da ne primećuje da Sanja to ne uspeva.

Marko izgleda kao da mu podrška odraslog nije ni potrebna. On je snalažljiv i izgleda samostalno. Pa ipak, kao ni Sanja, ni Marko ne istražuje pri ulasku u vrtić. Izgleda povučeno i bez želje za kontaktom i sa vaspitačem i sa decom. Kontakt sa majkom gotovo u potpunosti izostaje ili je hladan i distanciran. Kada se povredi, majka izgleda kao da se ljuti na njega.

I Sanja i Marko su, budući da izostaje adekvatna podrška, „zaglavljene“ i preplavljeni osećanjem uznemirenosti i stoga se ne upuštaju u bilo kakvo istraživanje. Oboje ga, ali različitim strategijama izbegavaju- Sanja insistira na kontaktu sa majkom, a Marko insistira na izbegavanju kontakta. I jedno i drugo dete imaju iskustvo manje kvalitetne brige od svojih primarnih staratelja. Sanjina majka je fizički prisutna, ali vrlo malo dostupna za Sanju, nesvesna Sanjine perspektive i potreba. Pri tom Sanju drži veoma blizu sebe. Markova mama je, i kad je fizički prisutna, takođe nedostupna i, kao da i sama podržava, distancu između njih. Zapravo, za oba deteta, izostaje sigurna baza iz koje mogu da istražuju i sigurno utočište u koje mogu da se vrate po utehu, zaštitu, pojašnjenje, ili neki drugi potrebni vid brige.

Zato i Sanja i Marko razvijaju nove, sekundarne, strategije kojima nastoje

da umanje svoj osećaj zabrinutosti i uznemirenosti novim situacijama. Sanja će razviti ponašanja kojima će, svog nedosledno dostupnog staratelja, učiniti što je moguće bližim i tako obezbediti da makar nekad, podrška i briga ipak bude pružena. Sanja će zato prenaglašavati svoju uznemirenost- plakaće, inisistirati na fokusu ka njoj, držaće se čvrsto svog staratelja. Iako izgleda kao da ovakva strategija može biti učinkovita, paradoksalno, ona i vodi krugu u kom se Sanja oseća nesigurno- briga o stalno uznemirenom detetu je iznurujuća, i njeni staratelji će je, da bi se bavili i svojim drugim ulogama, povremeno odbaciti. Budući da nisu svesni njenih potreba, to odbacivanje može biti i u trenutku kada joj je podrška zaista potrebna (makar da razume i prevlada odvojenost od staratelja). Reakcije staratelja ostaće za Sanju nepredvidive i ona će morati i dalje da reguliše svoju uznemirenost na isti način. Na ovaj način razviće se *nesigurni ambivalentni obrazac* afektivne vezanosti. Deca ambivalentnog obrasca imaju ponavljano iskustvo nesenzitivne, nekonsistentne brige, iako staratelji na momente mogu izgledati prezaštićujući. Dete se u interakciji pokazuje kao zavisno, lepljivo, ali istovremeno odbacujuće. Vremenom, ova deca razvijaju ponašanja kojima istovremeno traže utehu, ali odbijaju odraslog, svesni da utehu ne mogu u kontaktu sa njim dobiti. Često izgledaju kao da se lako frustriraju, teško regulišu emocije, da su ljuti, nemoćni, hiperaktivni, ili da „traže pažnju“.

Markova strategija kaže „*pošto staratelj nije dostupan, moraš se osloniti na sebe*“ i on razvija ponašanja koja liče na samostalnost. Svoju uznemirenost kontaktom sa odbacujućim, hladnim odraslim, on reguliše prividom nezavisnosti i doslednim izbegavanjem kontakata, relacija, emocija i socijalne interakcije generalno. Marko će nastojati da, za ostale, bude nevidljiv, uradiće sve „kako treba“ i odaje utisak da mu briga nije potrebna. Rizikujući da ga novi odrasli zaista opaze kao samostalnog i veštog, Marko zarad osećanja prividno manje uznemirenosti, rizikuje da i druge odrasle doživljava kao odbacujuće. Naime, kod Marka je teško primetiti signalna ponašanja, te njegovi staratelji nužno zadržavaju poziciju niže senzitivnog- ne reaguju i kada

situacija u kojoj se Marko nalazi traži zaštitu i podršku. Na ovaj način razvije se nesigurni *izbegavajući obrazac* afektivne vezanosti. Deca izbegavajućeg obrasca imaju iskustvo ponavljanog odbacivanja od strane staratelja, ili preterane intruzivnosti staratelja i insistiranja na postignuću. I u relaciji sa roditeljima, ali i drugim potencijalnim starateljima, deca izbegavajućeg obrasca izgledaju kao da nemaju poverenja, da su nezavisna i nezainteresovana za bliskost, imaju teškoće da traže pomoć i podršku.

Efekti ranih Sanjinih i Markovih iskustava, koja ih uče da svet nije sigurno mesto za istraživanje, a podrška odraslih izostaje, takođe su vidljivi u njihovom ponašanju u vrtiću. Markovi vaspitači će imati utisak da on ne razlikuje ili ne pokazuje emocije, a da one averzivne (na primer bes) veoma teško reguliše- kad je ljut izgledaće kao da je to nastalo iznenada, kada je tužan može se smeškati. Ova deca su često veoma fokusirana na zadatke, a imaju i razvijaju malo socijalnih kompetencija. Sanja će izgledati kao da joj, na primer, period adaptacije veoma teško pada. I u toku perioda prilagođavanja i kasnije izgledaće kao da joj je stalno potrebna pažnja i briga. Deca Sanjinog obrasca afektivne vezanosti mogu izgledati kao da imaju problem da održe pažnju na zadatku ili u jednoj aktivnosti i kao da im je i u zadacima potrebna saradnja i pomoć odraslog. Često mogu manifestovati potrebu da zabavljaju druge, ili da kontrolišu igru i druge aktivnosti sa vršnjacima (na primer mogu nametati svoja pravila, biti zahtevni i grubo prema drugarima, izraženo kompetitivni, bez mašte u igri).

Poneka deca rastu sa starateljima koji, ne samo da nisu dostupni ili osetljivi na njihove potrebe, već ih mogu plašiti ili sami biti preplavljeni osećanjem straha. U njihovoj interakciji mogu dominirati potreba roditelja za nadmoći nad detetom (pokazana grubošću, fizičkim kažnjavanjem), izlaganje nasilju unutar porodice, povlačenje roditelja i zahtevi za brigom od deteta, čudna i nepredvidiva ponašanja vođena psihičkim problemima, ekstremnim stresom, traumom ili zloupotrebom supstanci. Deca ovih staratelja su kontinuirano u paradoksalnoj situaciji: osoba koja bi trebalo da pruži sigurno utočište

je istovremeno najveća pretnja osećaju sigurnosti. Iz takvih ponavljanih relacija razvija se nesigurni *dezorganizovani obrazac* afektivne vezanosti. I ova deca razvijaju sekundarne strategije da bi se zaštitila od preplavljujuće uznemirenosti. Njihove strategije mogu ličiti na bilo koje od prethodno opisanih, a odlikuje ih izražena potreba za kontrolom situacije i drugih odraslih i vršnjaka, rigidna ponašanja koja povremeno zamenjuje izgled izgubljenog, prestrašenog deteta. Novi potencijalni staratelji (poput vaspitača) zbunjuju decu ovog obrasca afektivne vezanosti. Ona mogu često izgledati kao izraženo uznemirena, u panici, a da svoj strah zapravo pokazuju nizom nepredvidivih, izazivajućih, neretko bizarnih ponašanja, koja zabrinjavaju vaspitače. Mogu biti izraženo osetljivi na kritike, imati potrebu da se stalno brane i izgledati preosetljivo na emotivne sadržaje. Dezorganizovani obrazac se najčešće razvija u porodicama čiji su odnosi zasićeni traumama- porodice sa iskustvima naglih gubitaka, zlostavljanja, nasilja, teških, naročito psihičkih bolesti, velikih životnih događaja (izbeglištvo, ekstremno siromaštvo) i slično.

Nesigurno vezana deca imaju manje kvalitetne uslove za razvoj. Veliki deo njihovih aktivnosti posvećen je, umesto istraživanju- regulisanju osećanja uznemirenosti strategijama koje isključuju uspešno oslanjanje na podršku i sigurne baze. Dakle, u situaciji adaptacije na vrtić, umesto da svoju pažnju posvete istraživanju novog prostora, upoznavanju sa vršnjacima, kontaktu sa vaspitačima, budući da njihovi roditelji ne mogu adekvatno da ih u slučaju nelagode podrže, ova deca se fokusiraju na „osmišljavanje“ načina da smanje svoj lični osećaj neprijatnosti i straha. Prepušteni sami sebi na ovom zadatku, a bez razvojno dobijenih veština da adekvatno regulišu neprijatne emocije i nađu dobar način da balansiraju svojom nelagodom i zahtevima situacije, ova se deca zapravo ne adaptiraju, ne prilagođavaju i u konačnici, razvijaju daleko manje novih veština, znanja i kapaciteta. Budući da adekvatna podrška roditelja kontinuirano izostaje, oni šalju sve manje jasnih zahteva za pomoć roditelja, pa su i roditelji sve „udaljeniji“ od poznavanja potreba svog deteta i stoga adekvatne brige o njima. Time se obrazac njihove nesigurne vezanosti

učvršćuje, a nemogućnost utehe u kontaktu sa roditeljima i ohrabrivanja za dalje učenje, postaje pravilnost njihovog razvoja.

Kako je i ranije rečeno, rizik za razvoj manje kvalitetnih odnosa brige u relaciji roditelj-dete javlja se pre svega u situacijama koje značajno menjaju porodične odnose- poput siromaštva, teškoća u psihičkom zdravlju roditelja, zlostavljanja, zanemarivanja ili nasilja u porodici, produbljenih, trajnih konflikata, razvoda, zloupotrebe alkohola i narkotika i slično. Nesigurni obrasci afektivne vezanosti češći su kod dece koja imaju hroničnu bolest ili razvojnu smetnju (npr. oko 80% dece sa ADHDom, Clarke i sar, 2002), kod dece korisnika socijalne zaštite (dece sa traumatskim iskustvima, iz izbegličkih ili raseljenih porodica, dece u domovima, na hraniteljstvu..), prevremeno rođene dece i u drugim situacijama kada postoje specifični izazovi brige o detetu. Važno je međutim naglasiti da i oko 1/3 dece iz opšte populacije razvija nesiguran obrazac afektivne vezanosti (Bergin & Bergin, 2009).

Na osnovu ponavljanih iskustava u ranom detinjstvu sva deca kreiraju *unutrašnji radni model* funkcionisanja bliskih relacija i značaja ovih odnosa za osobu. Ovaj model čine i uverenja deteta o sebi, drugima, emocijama, relacijama, niz sećanja i uvida vezanih za bliske odnose. Stoga model čini neku vrstu *Vodiča* koji usmerava detetova očekivanja i ponašanja u narednim socijalnim interakcijama. Sigurno vezano dete će verovati da je bliskost važna i da se u relaciji sa drugima može dobiti značajna podrška i briga. Takođe će verovati da je ono drugima važno i da će drugi biti spremni da brinu baš o njemu. U novim odnosima, sa vaspitačem ili, kasnije, vršnjacima, sigurno vezano dete će spremno ulaziti u kontakte, dajući šansu i drugima da brinu o njemu i dajući šansu sebi da gradi sistem sigurnih baza iz kojih njegovo istraživanje biva sve bogatije. Zato će u vrtiću izgledati kao da može da iskoristi maksimum iz mogućnosti za učenje, oslanjajući se na podršku vaspitača, imaće razvijeniju regulaciju emocija i svest o sebi i drugima.

Nesigurno vezanoj deci *Vodič* će ukazivati na drugačija očekivanja. Stoga nesigurno vezana deca, u prvom momentu, neće imati istu šansu.

Odnos vaspitač dete kao sigurna baza

Unutrašnji radni modeli afektivne vezanosti koje dete formira na osnovu ponavljanih iskustava rane brige imaju tendenciju da budu stabilni tokom detinjstva, naročito u stabilnim (nepromenjenim) okruženjima. Ipak, unutrašnji radni modeli nisu nepromenljivi. Oni se revidiraju i reorganizuju u susretu sa nerazvojnim, neočekivanim, akcidentnim krizama, ali i razvojnim krizama i razvojnim prekretnicama. Polazak u vrtić je, zahvaljujući velikom broju zadataka koje pred dete postavlja, ali i velikim mogućnostima za razvojni napredak, jedna takva razvojna prekretnica. Osim što od deteta traži prilagođavanje na novi ritam dana, brigu od strane novog odraslog, boravak i aktivnosti u vršnjačkoj grupi i niz drugih promena, ova razvojna prekretnica predstavlja značajan izazov i za roditelje i porodicu u celini. Ona, naime, od roditelja traži prilagođavanje bar u dva velika aspekta: podeli i usklađivanju načina brige o detetu sa dotada nepoznatim vaspitačem, ali i mogućnosti da dotadašnji način brige i vaspitanja bude vidljiv i podložan proceni od strane vaspitača i drugih roditelja. Reakcije deteta na odvajanje i na novi kolektiv mogu da budu začuđujuće za roditelje, lični momenat i kontekst može da bude dodatno zahtevan (npr. rađanje drugog deteta ili povratak na posao), pa da i dete odreaguje smanjenim kapacitetima da se prilagodi, a roditelj smanjenim kapacitetima da ga podrži i pomogne u tome. Ipak, za većinu roditelja i dece, polazak u vrtić, kao i većina drugih razvojnih kriza, predstavlja izazov za koji su, prethodno rešenim razvojnim zadacima, „pripremljeni“ da reše. To znači da će većina dece i roditelja proći kroz ovaj razvojni zadatak bez većih promena u sistemu brige i obrascu afektivne vezanosti u odnosu roditelj-dete.

Za sigurno afektivno vezanu decu, ovo je zapravo „dobra vest“. Njihovi senzitivni roditelji biće zainteresovani za njihov prolazak kroz razvojnu krizu, pratiće promene u njihovom ponašanju, podržavati istraživanje novih uloga i odnosa, a na signale nelagode odgovoriće adekvatnom utehom ili zaokruženjem iskustva (Mihić, 2010; Mihić, Stojić i Divljan, 2012). Takođe, njihova iskustva sa primarnim starateljem razvila su sistem ponašanja, očekivanja i uverenja koja ih, kako je ranije opisano, čine otvorenim za nove relacije i oslanjanje na podršku odraslih, sa verovanjem da su odrasli zainteresovani i kompetentni za brigu o njima, a oni sami sigurni u svetu koje istražuju.

Za nesigurno vezanu decu, mogućnost kontinuiteta iskustva brige i tokom ove razvojne krize, zapravo znači da njihovi manje senzitivni roditelji neće biti adekvatno prisutni, motivisani ili dostupni da mogu da isprate način na koji se dete prilagođava, ili će pogrešno interpretirati njihove potrebe za podrškom i utehom.

Značaj kvaliteta odnosa vaspitač-dete za decu nesigurnih obrazaca afektivne vezanosti. Osim što se unutrašnji radni modeli revidiraju na razvojnim prekretnicama i u susretu sa nerazvojnim teškoćama, deca imaju i veštinu razvoja *hijerarhije figura afektivne vezanosti*. Naime, iskustva sa prvim pružaocima brige za decu su temelj formiranja obrazaca afektivne vezanosti u primarnim bliskim relacijama (najčešće majkom). Međutim, dete, rastući u okruženju bogatom odraslima koji o njemu brinu, može da formira još alternativnih afektivnih veza sa, takozvanim, *sekundarnim figurama afektivne vezanosti*. Tako sigurnu bazu za dete može da pruži i vaspitač, time potencijalno značajno menjajući detetova iskustva bliskih odnosa i menjajući detetov unutrašnji „Vodič“ za bliske relacije ka onim koji upućuju na veću mogućnost oslanjanja na podršku odraslih i doživljaj sigurnosti u kontaktu sa njima. Howesova definiše nekoliko preduslova koji treba da postoje da bi se nova odrasla osoba u detetovom životu mogla razviti u alternativnu figuru afektivne vezanosti i stoga potencijalno kreirati sigurnu bazu za dete. Ti se preduslovi odnose pre svega na kontinuitet pružanja fizičke i emocionalne brige za dete i kontinuiranu emotivnu investiranost u dete (Howes, 1999).

Zaista, u kontaktu sa vaspitačem, pogotovo u situacijama stresa i nelagodnosti, deca pokazuju potrebu za bliskošću i fizičkom blizinom, zaštitom i sigurnim utočištem i značajno se oslanjaju na podršku od strane vaspitača u kontaktu sa vršnjacima, izradi zadataka i nizu drugih aktivnosti u kontekstu vrtića. To znači da je za istraživanje uloge deteta u vrtiću i rastućih kapaciteta koje ova uloga u svim aspektima razvoja inicira, za decu važna sigurna baza i u relaciji sa onim ko direktno učestvuje u njegovom životu van porodičnog okrilja. Sigurna baza u relaciji sa vaspitačem značajna je za detetovo zao-kruživanje iskustva sepracije od roditelja i prilagođavanja na život u grupi vršnjaka sa svim zahtevima koja ona pred dete stavlja.

Za decu nesigurnih obrazaca u primarnim relacijama, istraživanja dosledno pokazuju značajnu kompenzatornu ulogu visoko kvalitetnog odnosa sa vaspitačem u ranom detinjstvu (O Connor, 2010). Mogućnost koju vaspitač, kreirajući sekundarnu sigurnu bazu za dete, ima u kreiranju optimalnijih uslova za razvoj, koriste različiti programi namenjeni ranijem uključivanju dece iz rizičnih porodica u obrazovni sistem (Head start, Sure start, Perry Preschool i drugi), pa i kompletan sistem inkluzivnog obrazovanja kod nas.

Neretko nam se čini da su deca iz rizičnih porodica „neka druga deca“, koju retko imamo prilike da vidimo. Uglavnom se pojam „rizične“ porodice vezuje za porodice sa iskustvima zlostavljanja i drugih trauma, porodica ekstremno loših materijalnih uslova, ili sa iskustvima ekstremne marginalizovanosti. Očekivanja od dece koja dolaze iz rizičnih porodica neretko su, već u startu, zapravo niska. Oni se često percipiraju kao „mangupi“, neko ko pravi „nered“, ko je svadljiv, traži pažnju, ili je pak povučen, stidljiv, problematičan. Njihovi roditelji se retko opažaju kao neko ko se nedovoljno (kvalitetno) stara o detetu i podržava razvoj njegovih kapaciteta, a neretko se i celokupno društvo, naročito oni aspekti koji bi trebalo da budu potpora obrazovnom sistemu, doživljavaju kao manje podržavajući od očekivanog. Istovremeno, sve je više podataka o deci koja potiču i iz „manje rizičnih“ porodica, a imaju problema u adaptaciji, ili koja ne dostižu svoj maksimum u obrazovanju, već

u ranim godinama, ali i kasnije u školi. Deca se generalno češće opisuju kao zahtevnija, sa problemima u ponašanju, sa niskim kapacitetima za regulaciju emocija i odlaganje zadovoljstva ili potrebe, i, konačno, sa teškoćama u uspostavljanju relacija sa vaspitačem u kojima vaspitač može da bude topao, ali istovremeno i autoritet. Svi ovi opisi zapravo kriju sliku strategija u ponašanju nesigurno vezane dece.

Očekivano, istraživanja beleže pravilnost da se broj nesigurno vezane dece značajno povećava sa uplivom lošeg materijalnog statusa, nezaposlenosti ili visoko stresnih iskustava za roditelja. Tako su u ovim porodicama značajno zastupljeniji nesigurni obrasci afektivne vezanosti (Weinfield, Sroufe & Egeland, 2000), a čak 15% dece iz porodica u psihosocijalnom riziku i nešto više od 80% dece iz visoko rizičnih porodica je kategorisano kao dezorganizovano afektivno vezano (van Ijzendoorn i sar, 1999). Senzitivnost roditelja značajno je umanjena prethodno opisanim, ali i različitim drugim iskustvima koja su za roditelja stresna. U našem društvu je sve više jednoroditeljskih porodica, ili porodica sa narušenim bračnim odnosima. Još uvek veoma zastupljene tradicionalne uloge oca i majke doprinose razvoju različitih formi kompetitivnih relacija između roditelja koji doprinose osećanju napetosti u porodici. Profesionalni stres i zahtevnost balansiranja profesionalnim i porodičnim ulogama takođe predstavljaju izvor tenzije kod roditelja. Ukoliko dete ima dijagnozu hronične bolesti ili razvojne smetnje, to predstavlja značajan dodatni stres, neretko i traumu za roditeljski sistem brige, ali i kontinuirani izvor stresa visokog intenziteta za ceo porodični sistem (za pregled Krstić, 2013; Mihić i Krstić, 2015). Kada uzmemo sve ovo u obzir, broj porodica u kojima su roditelji pod značajnim stresom, pa time i broj dece koja su u riziku od manje funkcionalnih ranih iskustava brige, postaje značajno veći, a mogućnosti koje pruža potencijalna sigurna baza u relaciji sa vaspitačem- višestruko važnije.

Kada vaspitač može da pruži sigurnu bazu detetu? Uprkos potrebi za tim, odnos vaspitač-dete, ma koliko vaspitač bio obrazovan u radu sa decom, *nije*

apriori kompenzatorno iskustvo. Neretko se, naime, dešava da se ulaskom deteta u vrtić prethodna iskustva deteta u bliskim vezama sa starateljima smetnu s uma, ili se kontekst života porodice iz koje dete dolazi smatra „opravdanjem“ za njegovo ponašanje, jer ono „ni ne može bolje“. Deci koja imaju teškoće u uspostavljanju kontakata i prilagođavanju, ili dolaze iz rizičnih porodica ne treba sažaljenje, ljutnja, insistiranje na redu i pravilima ili slično. Razumevanje njihovog ponašanja kroz prizmu zahteva za takvim reagovanjem zapravo je miljama daleko od uzimanja u obzir njihovog prethodnog iskustva i stoga ne omogućuje adekvatnu podršku ni za decu, ni za porodice iz kojih dolaze. Šta je potrebno kako bi se adekvatna podrška pružila, odnosno koji su preduslovi razvoja sigurne baze u relaciji vaspitač-dete?

Ukoliko pođemo od toga da je vaspitač u ovoj relaciji potencijalni staratelj, onda njegov kvalitet brige, pa i veštinu razvoja sigurne baze za dete, povezujemo sa senzitivnošću. Ponašanja senzitivnog staratelja (i roditelja, ali i vaspitača) karakterišu znanje i osetljivost na potrebe deteta; responsivnost; poznavanje razvojnih mogućnosti, detetovih karakteristika i kapaciteta; odme-ravanje zahteva i podrške autonomiji, spram zaštite i pomoći detetu; topla, blaga i zainteresovana prisutnost; jasna, prihvatajuća verbalna i neverbalna komunikacija, i, pre svega, svest o detetu kao nezavisnom biću sa nezavisnim, individualnim ličnim karakteristikama, istorijom razvoja i potrebama, te sposobnost vaspitača da misli o percepciji, doživljaju, emotivnom stanju i mislima deteta (Oats, 2007).

Ponašanja staratelja (i roditelja, ali i vaspitača), kojeg karakteriše manji kvalitet brige o detetu, zasićena su intruzivnošću (prekidanjem deteta, nametanjem aktivnosti i tempa rada, preteranim nadzorom i korigovanjem detetovog rada); nejasnim očekivanjima, neusklađenim sa uzrastom i individualnim karakteristikama deteta; neprepoznavanjem, odbacivanjem ili ignorisanjem detetovih potreba i razvojne istorije; nepredvidivošću u ponašanju, hostilnošću (ljut, odbacujuć ton u govoru, kažnjavanje, pretnje), detinjastim ponašanjem ili prepuštanjem kontrole detetu; izražavanjem anksioznosti, straha, povlačenjem

pred detetom i njegovim potrebama; prenatrženom intimnošću i zahtevima za bliskošću i slično.

Kao i u relaciji sa roditeljem, odnos vaspitač-dete se razvija, i potreban je period „uigravanja“ kako bi zaista za dete postao sigurna baza. Da bi do razvoja u tom smeru došlo, potrebno je pre svega da vaspitač detetovo iskustvo i aktuelne reakcije razume kroz prizmu ponavljanih relacija i prethodno ostvarenog kvaliteta brige, afektivne vezanosti i sa njom vezanih uverenja o tome šta se od okoline, odraslih- staratelja može očekivati, te detetovog doživljaja vrednosti i lične uloge u takvim relacijama.

Kako je ranije opisano, strategije dece koja su nesigurno afektivno vezana mogu voditi, za vaspitače, zbunjujućim signalima. Stoga, kada se zanemari prethodno opisana perspektiva, odnos sa vaspitačem može biti značajno pod uticajem detetovih prethodnih iskustava kojih vaspitač nije svestan. Naime, stupajući u nove relacije, dete unosi već razvijene strategije kojima reguliše uznemirenost. Kod sigurno vezane dece, to je strategija oslanjanja na podršku odraslih. Sekundarne strategije nesigurno vezane dece, ne moraju biti toliko jasno uočljive, i mogu izgledati kao ponašanja koja upućuju na potpuno suprotne potrebe- npr odbacivanje- može ličiti na potrebu za autonomijom. U tim situacijama vaspitač je u većem riziku da pogrešno interpretira detetovo ponašanje i da, stoga, u relaciji sa detetom nema uvremenjenih, adekvatnih reakcija na detetove realne potrebe i za dete se ponavlja krug manje kvalitetne brige. U istraživanjima se beleži pravilnost da veliki broj dece koja su sigurno afektivno vezana formiraju sigurni obrazac i u relaciji sa vaspitačem. Nesigurno vezana deca, međutim, zaista ne moraju da ponove ovu pravilnost. Ona imaju veštinu da, uprkos prethodnim iskustvima lošijeg kvaliteta brige, reorganizuju svoja iskustva i revidiraju svoje unutrašnje radne modele (Howes, 1999). Procenat nesigurno vezane dece koja sa vaspitačima formiraju sigurnu vezu kreće se između 30% i 50% (Howes i sar, 1988; Howes & Hamilton, 1992; Goosens & van Ijzenoorn, 1990). Senzitivnost vaspitača je ključna za ovu promenu (Goosens & van Ijzenoorn, 1990).

Stav je većine stručnjaka u ovoj oblasti je da, ako su mere kvaliteta relacije sa primarnim starateljem povezane sa veštinama pružanja sigurne baze i sigurnog utočišta, kao i generalnom senzitivnošću staratelja, onda te iste mere treba da postoje i za alternativne figure afektivne vezanosti. Tako je vaspitač koji će omogućiti detetu da sa njim formira sigurnu afektivnu vezu (bez obzira na svoja prethodna iskustva u primarnim bliskim vezama)- zapravo *senzitivan vaspitač*: fizički i psihički dostupan za dete, zainteresovan za dete i fokusiran na njegove potrebe, onaj koji budno prati istraživanje deteta, primećuje detetove signale u situacijama nelagode ili stresa, adekvatno interpretira te signale i pruža uvremenjenu, adekvatnu reakciju. Za dete koje je u situaciji stresa, ovaj vaspitač može da pruži sigurno utočište, umiri dete, zaokruži njegovo iskustvo i tada ga podstakne na novo istraživačko ponašanje.

Značaj senzitivnosti vaspitača. Odnos sa senzitivnim vaspitačem dosledno se pokazuje značajnim temeljem razvoja socijalnih veština i prilagodljivosti dece. U kontaktu sa senzitivnim vaspitačem deca imaju više samopouzdanja, razvijaju veštine oslanjanja na odrasle, pre svega u smislu traženja pomoći (Rimm-Kaufman i sar, 2002), ali i saradnje sa njima (ne nužno poslušnosti). Stečene veštine i kompetentnost ove dece ostaju stabilno primenljive i u drugim sredinama (kuća, kasnije škola) (Zhang & Nurmi, 2012). Deca koja su sigurno vezana za svoje vaspitače bolje se prilagođavaju na vrtić, pokazuju viši stepen jezičkih, psihomotornih veština i kognitivnih veština (i u domenu opštih poput pažnje, i specifičnih poput čitanja i pisanja) (Commodari, 2013). U osnovi ovakvih podataka leži pravilnost da deca u kontaktu sa senzitivnim vaspitačem pokazuju značajno više istraživačkog ponašanja u okruženju, te da su značajno veći period vremena angažovani u različitim vršnjačkim aktivnostima tokom kojih razvijaju i socijalne veštine, ali i emotivnu regulaciju i empatiju (Commodari, 2013).

Senzitivnost vaspitača se pokazuje kao protektivni faktor za decu sa nižim socijalnim kompetencijama- npr. za stidljivu decu briga od strane senzitivnog vaspitača smanjuje nivo odbacivanja od strane vršnjaka (Buhs i

sar, 2015). Jednako tako, u kontaktu sa negujućim, senzitivnim vaspitačem deca pokazuju značajno manje agresivnog ponašanja (Buyse i sar, 2011).

Činioci senzitivnosti vaspitača. Kao značajni činioci senzitivnosti vaspitača prepoznate su neke njihove lične karakteristike, kvalitet relevantnih odnosa (kao i kod drugih staratelja), ali i primarni fokus njihovog obrazovanja i organizacije u kojoj su zaposleni na senzitivnost i kvalitetnu brigu o detetu (za pregled Anher, Pinquart & Lamb, 2006; Gerber i sar, 2007). Okruženje usmereno na potrebe u osnovi afektivne vezanosti podrazumeva kontinuirano nastojanje da se za decu obezbedi briga i sigurna baza u relaciji sa vaspitačima. Karakteristike ovog okruženja baziraju se stoga na minimalnim (neophodnim) zahtevima za separacijom - i od roditelja i od vaspitača sa kojim je dete formiralo afektivnu vezu (na primer - da se ne menja vaspitač od jaslica do predškolskog uzrasta) i maksimum kontinuiteta i poznatosti, predvidivosti u rutinama i načinu brige o detetu. U ovakvim okruženjima vaspitači će aktivno učestvovati i podržavati decu da sa njima kreiraju sekundarnu afektivnu vezu, roditelj će biti prisutan na adaptaciji i tempo uvođenih promena će biti prilagođen detetovim kapacitetima i potrebama. Vaspitači će biti detaljno obučeni iz oblasti afektivne vezanosti i ranog razvoja i kontinuirano praćeni kako bi se jačala njihova senzitivnost na potrebe konkretne dece (pogotovu dece sa kojom je važno formirati sekundarnu afektivnu vezu kao kompenzatorno iskustvo). Temeljeno na pravilnost da potreba za osećanjem sigurnosti prethodi bilo kakvom učenju, te da se u situaciji uznemirenosti bez adekvatne podrške, istraživanje i razvoj prekida, rad vaspitača je usmeren pre svega na emotivne i socijalne potrebe dece i uspostavljanje kvalitetne brige ka njima, a ne na obrazovno postignuće. Takođe, u ovakvim okruženjima roditelj će kontinuirano biti podržavan ka sve većoj senzitivnosti, što je i fokus saradnje sa porodicama (Bowlby, 2007). Ovaj pristup omogućuje jasnu poziciju ustanove da istovremeno prati i podržava razvoj detetovog obrazovanja, ali i socioemocionalnog razvoja i potreba, i da, kroz adekvatno kreiran odnos brige u relaciji vaspitač-dete, omogući što je ranije moguću

procenu potrebe za dodatnom podrškom, problemom i uvremeni intervenciju što je, prema rezultatima istraživanja, standard rada obrazovne institucije usmerene na postizanje optimalnih efekata ranog obrazovanja (*The science of early childhood development: closing the gap between what we know and what we do. Center on developing child, Harvard University, 2007*).

Iako je senzitivnost vaspitača veoma značajna za razvoj kvalitetne relacije sa detetom, u okruženju vrtića, kvalitet sigurne baze u relaciji vaspitač-dete reflektuje i grupnu dinamiku (ne samo kvalitet individualne dijade) (Ahnert & Lamb, 2001; Anhert, Lamb & Seltenheim, 2000). Zato veličina grupe u kojoj vaspitač radi može biti značajan činilac kvaliteta brige, i u kontaktu sa decom kojoj je potrebno kompenzatorno iskustvo, biće potrebno da se način rada organizuje u manjim grupama, kako bi vaspitač imao više mogućnosti za direktan kontakt i preciznije praćenje potreba deteta.

Već je ranije rečeno da okruženje usmereno na potrebe u osnovi afektivne vezanosti nastoji da kontinuirano *podržava i jača senzitivnost vaspitača*. Zbog toga se veliki naglasak, u prepoznavanju činioca senzitivnosti vaspitača, stavlja na treninge jačanja senzitivnosti i odnos sa saradnicima u vrtiću usmeren na jačanje osetljivosti na potrebe deteta. Obučeni vaspitači mogu biti senzitivniji od majki (Goossens & van IJzendoorn, 1990), ali ipak, uprkos njihovom obrazovanju, odnos dete – vaspitač nije uvek siguran, čak u nekim istraživanjima pokazuje i tendenciju da bude visoko zasićen nesigurnim obrascima (Anhert & Lamb, 2001). U nekim istraživanjima uočeno je da vaspitači značajno manje nego roditelji pokazuju fizičko i psihičko prisustvo uz dete što je osnov kompetentne podrške, te da naročito manjka poštovanje individualnosti i podrška autonomiji deteta (Gevers Deynoot- Schaub & Riksen-Walraven, 2008). Takođe, istraživanja ukazuju i na to da su deca koja se percipiraju kao socijalno povučena ili agresivna, zapravo deca koja izveštavaju o nedostatku topline u kontaktu sa vaspitačem. Zbog toga se naglašava značaj prepoznavanja potrebe deteta za pripadanjem i sigurnošću, te identifikovanje i prevladavanje situacija u kojima vaspitač to ne može za

neko dete da uradi (Spilt i sar, 2010). Rizik od manje kvalitetnih relacija viši je u ustanovama koje su organizovane za rad sa grupama podeljenim prema uzrastu, sa većim fokusom na obrazovanje (Anhert i sar, 2000; Anhert & Lamb, 2001), te je u njima posebno potrebno pojačati brigu o senzitivnosti vaspitača. Sve ovo ukazuje na potrebe za kontinuiranom podrškom vaspitačima u smislu jačanja osetljivosti ka potrebama deteta, što je važan temelj i ovog priručnika i predloga rada koji je u nastavku detaljnije opisan.

Organizacija adaptacije nakon jaslenog uzrasta

KLJUČNE SMERNICE IZ TEORIJE AFEKTIVNE VEZANOSTI I KRATAK PREGLED PREDLOGA ORGANIZACIJE

Budući da se kapaciteti koje dete unosi u odnose u vrtiću vide u relaciji sa starateljima, mogućnost posmatanja i analize relacije roditelj-dete daje dobar temelj za upoznavanje istorije brige koju dete ima, kao i za razumevanje detetovog ponašanja iz prizme rane afektivne vezanosti. Zbog toga je važno da roditelj bude prisutan u toku adaptacije u vrtiću sa detetom. Na taj način izbegava se situacija da se dete poput Maje iz primera, koje ponašanjima nalikuje ambivaletno vezanom detetu, tretira kao nesigurno. Iz relacije sa njenom majkom, moguće je opaziti da se ona, za razliku od nesigurno-ambivalentno vezanog deteta, u kontaktu sa odraslim *smiruje i da uz adekvatnu brigu ima i za uzrast adekvatno istraživanje* (za razliku od nesigurno-ambivalentno vezanog deteta). Koncept rada sa njom u daljem toku adaptacije se onda značajno razlikuje od rada sa nesigurno-ambivalentno vezanim detetom. Takođe, nesigurno-izbegavajuće vezano dete poput Marka iz primera, može izgledati kao kompetentno i samostalno, pa postoji rizik da mu se ne pruži podrška i da se nastavi krug nesigurnosti i u relaciji s vaspitačem. Ukoliko se, međutim, Marko posmatra u kontaktu sa njegovim roditeljem (u prikazanom primeru- sa majkom), moguće je jasno primetiti izbegavanje kontakta i supresiju- potiskivanje- anksioznosti.

I sigurno vezana deca imaju dobit od boravka roditelja u vrtiću tokom adaptacije. Pre svega, na osnovu posmatranja, vaspitač može da opazi ponašanja u interakciji deteta i roditelja koja ukazuju na unutrašnji radni model

koji će kreirati dobre temelje za razvoj relacija sa vaspitačem i vršnjacima. Istovremeno, međutim, sigurno vezanoj deci boravak roditelja na adaptaciji, pruža šansu da novi prostor, uloge i odnose istraže uz svoju sigurnu bazu- što je optimalno za razvoj.

Kada roditelj boravi na adaptaciji, vaspitač ima šansu da vrlo rano proceni njegovu senzitivnost- osetljivost na potrebe deteta i veštinu da mu podršku adekvatno i uvremenjeno pruži. Ovo su za vaspitača značajne polazne osnove za planiranje saradnje sa roditeljima. Pre svega uvid u senzitivnost roditelja daje jasne smernice za potrebe roditelja za jačanjem kapaciteta za brigu i usmeravanjem na razvoj deteta i brigu o njemu. Na taj način, vaspitač gradi sebi kompetentnijeg saradnika, ali i odnos razumevanja i podrške ka roditelju, istovremeno pružajući mogućnost za, makar minimalno, bolje iskustvo brige za dete u kući.

Zbog svega navedenog, predlaže se da se roditelji uključe u adaptaciju i nakon jaslenog uzrasta. S obzirom na uzrast deteta treba prilagoditi očekivanja od roditelja, oblika njihovog učešća i podrške detetu, ali tempo prilagođavanja i praćenje promena ipak treba zasnovati na individualnom praćenju dece. Takođe, važno je da pristup bude isti prema svim roditeljima i svoj deci. Na taj način *normalizuje* se ideja polaska u vrtić kao razvojne krize, bez a priori izdvajanja dece koja su u potencijalnom riziku za manji kvalitet brige u primarnoj porodici. Ovo omogućuje da se i upoznavanje dece, ali razvoj odnosa vaspitač-dete i vaspitač-roditelj, temelji na proceni aktuelno pokazane brige, individualnom praćenju napredovanja deteta u aktuelnoj situaciji, a ne na podrazumevajućoj ideji o vulnerabilnosti, ili pak optimalnim uslovima za razvoj (npr. dete iz romske porodice koja se suočava sa siromaštvom pripada kategoriji vulnerabilne dece, ali njegovo iskustvo brige od strane roditelja, te stoga i kapaciteti za uspostavljanje odnosa sa vaspitačem, mogu biti kvalitetniji od onih koje za dete iz opšte populacije kreira roditelj preterano usmeren na uspeh).

Predlog generalnog plana adaptacije

U osnovi, u skladu sa prethodno naznačenim, osim ideje o postupnosti i individualizovanom tempu uvođenja promena, generalni plan organizacije adaptacije baziran je na tri osnovne ideje:

- pružiti mogućnost detetu da bude podržano od strane figura koje o njemu brinu - to znači da adaptacija, kako je ranije rečeno, podrazumeva prisustvo roditelja i uključivanje roditelja u aktivnosti sa detetom. Takođe, to znači da su aktivnosti tokom zajedničkog boravka roditelja i deteta kreirane tako da imitiraju uobičajenu rutinu dana u vrtiću i uključuju negu, slobodne aktivnosti, usmerene aktivnosti, obroke i slično. Na taj način daje se mogućnost roditelju da upozna kako se dete ponaša i prilagođava u datim situacijama, kao i da podrži detetovo istraživanje svakog od tih zadataka;
- pružiti mogućnost roditelju da brine i podrži svoje dete - to znači da je tokom pripreme za adaptaciju roditelj detaljno informisan o tome zašto bi i na koji način trebalo da podrži svoje dete, kao i da je tokom adaptacionog perioda (i dok boravi sa detetom i kada dete bude samostalno boravilo u vrtiću) kontinuirano informisan o minimalnim značajnim promenama u ponašanju svog deteta, uočenom napretku i slično, kao i načinima na koje može dalje i kvalitetnije da podrži prilagođavanje svog deteta;
- pružiti mogućnost vaspitaču da razume detetovo prethodno iskustvo i kapacitete za prilagođavanje i uspostavljanje relacije sa njim, kao i veštinu roditelja da adekvatno brine o detetu - ovo se pre svega odnosi na mogućnost procene kvaliteta brige od strane roditelja kako bi mogao da uvaži detetovu istoriju iskustava brige i oslanjanja na odrasle, kao i strategije postizanja osećanja sigurnosti. Na osnovu ovih procena, vaspitač može da planira i podršku detetu, ali i saradnju

sa roditeljima i eventualno dodatnu podršku njihovim roditeljskim veštinama i senzitivnosti.

Prvi dan – upoznavanje prostora, vaspitača, dece. Prvog dana deca dolaze sa roditeljima i ostaju sat i po vremena. Ukoliko su grupe brojne, potrebno ih je prehodno organizovati u dve „smene“. Cilj prvog dana je da se deci i roditeljima pruži prilika da se upoznaju sa prostorom, igračkama, decom, vaspitačima. Roditelji imaju prilike da prate i opažaju način na koji dete upoznaje i prihvata nova iskustva i uspostavlja socijalne odnose sa vršnjacima, vaspitačima, drugim roditeljima. Vaspitači, koristeći informacije o deci koje su dobili na prethodno realizovanim roditeljskim sastancima - sklonosti, interesovanja, osnovne pokazatelje temperamenta dece- pripremaju sobu, igračke, materijale za igru i slično. Tokom tog prvog dana vaspitači nastoje da stupe u komunikaciju sa svakim roditeljem, pokazujući deci da su spremni na upoznavanje i uspostavljanje početnog poverenja. Vaspitači prate i posmatraju ponašanje svakog deteta i njegove odnose sa roditeljem i, nakon odlaska dece i roditelja, beleže uočeno. Ove beleške će postati sastavni deo *pisma vaspitača roditelju*, koja će roditeljima predati vaspitači trećeg dana boravka na mini – roditeljskom sastanku.

Drugi dan – upoznavanje sa zajedničkim aktivnostima. Deca sa roditeljima dolaze u istom rasporedu i ostaju takođe sat i po vremena. Ovog puta nakon okupljanja i pozdravljanja, vaspitači organizuju zajedničku aktivnost, motivišući decu da učestvuju. Roditelji prate aktivnosti i pružaju podršku deci da se uključe.

Treći dan – prvo mini odvajanje, mini roditeljski sastanak, pismo vaspitača o detetu. Deca i roditelji dolaze u istim „smenama“. Ovaj dan ima novi cilj: razmena utisaka vaspitača i roditelja o deci i njihovom procesu prihvatanja nove sredine i uspostavljanja kontakata sa decom i vaspitačima. Ovo se ostvaruje na sledeći način: roditelji i jedan vaspitač se odvajaju od dece i okupljaju se u jedan deo radne sobe. Tom prilikom roditelji govore o tome

kako su se oni osećali, kako su videli svoje dete, da li ih je nešto iznenadilo i slično. Vaspitač priča o svojim utiscima o toku adaptacije generalno i daje svakom roditelju prethodno napisane utiske o njegovom detetu. Za to vreme deca se igraju sa drugim vaspitačem u drugom kraju sobe. Ova situacija omogućava pripremanje dece za prvo odvajanje od roditelja, koje će se odigrati narednog dana.

Četvrti dan- odvajanje i samostalni boravak dece. Deca dolaze u istim „smenama“ i ostaju sat i po bez roditelja. Ovo je prvo potpuno odvajanje dece od roditelja.

Naredni dani-upoznavanje sve dece međusobno, priprema za odmaranje u vrtiću i puni dnevni ritam. Deca iz dve „smene“ se spajaju u jednu grupu i u vrtiću ostaju najpre sat i po (petog dana), a zatim se trajanje boravka produžava. Trenutak spajanja grupa je naročito osetljiv ukoliko su grupe velike i brojne. Potrebna je dobra organizacija rada, pripremljen materijal raspoređen u sobi tako da deca mogu slobodno da prilaze i biraju čime će se baviti.

U ovom periodu potrebno je pripremiti decu na to da se u vrtiću odmara i da postoje krevetići za njih. Preporučuje se organizacija igre „*Uspavljujemo lutke, mede, igračke*“ koje deca mogu da donesu od kuće. Takođe, u ovom periodu se dete priprema i upoznaje sa ritualima koji čine dnevni ritam u vrtiću. Produžavanje vremena boravka u vrtiću, kao i učešća deteta u aktivnostima tokom dana u vrtiću treba postepeno uvoditi, na temelju individualnog praćenja deteta i u saradnji sa roditeljem.

U skladu sa prethodno izloženom teorijskom osnovom struktura, način rada i praćenja tokom adaptacije ima nekoliko osnovnih polazišta i smernica:

- iako od dana upoznavanja počinje formiranje relacije vaspitač-dete, dete će u nju uneti svoje celoživotno iskustvo bliskih relacija iz kojih je formiralo uverenja i očekivanja o od same relacije i od odraslog,

ali i mogućnosti da u odnosu sa odraslim bude sigurno i zaštićeno. Naznake onoga što će dete uneti u relaciju sa vaspitačem može biti posmatrano u njegovom kontaktu sa roditeljem. Zato je važno pratiti kvalitet interakcije roditelja i dece, roditeljev način podrške, detetovo reagovanje u novoj situaciji i način traženja zaštite i podrške, reagovanje na roditeljevo ponašanje i slično;

- važno je kontinuirano podržavati i jačati senzitivnost roditelja. Na taj način se gradi kvalitetniji saradnički odnos sa roditeljima, ali i vaspitač ima mogućnost da jača svoju senzitivnost, jer podrška senzitivnosti roditelja zapravo podrazumeva *kontinuirano vraćanje informacija o minimalnim promenama kod deteta*, usmerenost na dete i praćenje njegovog načina izražavanja potreba;
- važno je kada je god moguće pružiti detetu i roditeljima utisak kontinuiteta boravka u vrtiću i kontinuitet između onog što se događa u vrtiću i kući;
- kada god je moguće važno je roditeljima pružiti mogućnost da reaguju unapred- odnosno da pripreme dete za naredni korak. Na taj način se snižava nivo straha od nepoznatog i kod deteta i kod roditelja, ali i podiže nivo senzitivnosti roditelja i vaspitača u smislu da takav način rada traži od odraslih da budu svesni detetove perspektive i da razmišljaju iz ugla promena *za dete*. Deca koja su adekvatno podržana u ranim razvojnim krizama uče da se prilagođavaju bolje, da kreiraју mreže podrški i funkcionalnije strategija za nošenje sa narednim razvojnim, ali i akcidentnim krizama;
- kada god je moguće potrebno je pratiti i podržati napredovanje deteta u sferi socijalnog i emocionalnog razvoja. Dobar kontakt sa vaspitačem, kreirana sigurna baza u ovoj relaciji jedan je od temelja učenja i razvoja. Istovremeno, za neku decu, sigurna baza sa vaspitačem može biti relacija u kojoj će dete po prvi put *otkriti* osećaj sigurnosti, zaštićenosti i mogućnost poverenja u brigu odraslih.

U skladu sa saznanjima o tome da se rad u predškolskim ustanovama temeljen na afektivnoj vezanosti zasniva na kreiranju okruženja usmerenog na kvalitetne odnose, tokom celokupnog perioda adaptacije, uloga stručnog saradnika je definisana kroz odnos sigurne baze za vaspitača. To znači da će zadatak stručnog saradnika biti pre svega usmeren na senzitivno i responsivno praćenje razvoja relacije između vaspitača i deteta kroz aktivnosti koje podrazumevaju pripremu vaspitača, a zatim i kontinuirani rad na jačanju senzitivnosti vaspitača na potrebe dece, i kreiranje konteksta u kom vaspitač uči i razvija svoj odnos sa konkretnim detetom (naročito sa decom kojoj je potrebno kompenzatorno iskustvo) kroz otvorene razgovore, diskusije i analize sekvenci ponašanja u grupi, stavova i uverenja vaspitača i izazove iskustva brige o detetu. O ovome će biti detaljnije reči u daljem tekstu. U delu teksta koji sledi pažnja će biti posvećena pripremnim aktivnostima: pripremi vaspitača i roditelja, a zatim i smernicama za organizaciju aktivnosti i praćenja tokom zajedničkog boravka roditelja i dece i nakon započinjanja samostalnog boravka deteta u vrtiću.

Draga kolegice,

moja topla preporuka je da uključiš roditelje u život tvoje grupe.

Prošla sam pet adaptacija u toku rada- i sa i bez roditelja.

Adaptacija sa roditeljima definitivno donosi višestranu i višestruku korist, ukoliko razumeš njen prioritetni cilj.

Prioritet u toku adaptacije je što bezbolnije i lakše prilagođavanje dece, tebe i roditelja na prostor, osobe, ritam- na život u vrtiću. Tebi je lakše da deliš pritisak i potrebu da svakom detetu olakšaš početak. Roditelji te gledaju drugim očima- kao partnera u tom procesu.

Najteže mi je bilo da pobedim Učiteljicu u sebi, savršenu Učiteljicu- kako sam do sada shvatala svoju ulogu. Postavila sam se drugačije- i dobila drugačije rezultate. Kad sam sa svojom grupom ostvarila celinu koja raste, kreće se i razvija, shvatila sam da su sigurnost u mene i u vrtić (što mi je bio prioritet) razvili uz pomoć roditelja.

*Tvoja kolegica,
Snežana Bogdanović“*

Priprema vaspitača

„Dok sam slušala moje koleginice koje su imale adaptaciju sa roditeljima, shvatila sam da sam proces daje olakšanje vaspitaču jer saznaje puno bitnih informacija o odnosu roditelj-dete, dete-vršnjaci, roditelj-vaspitač, što je korisno za odnos vaspitač-dete. Isto tako, i vrtić se približava porodici, roditelji se povezuju međusobno i razmenjuju iskustva. Kada vaspitač poseduje sigurnost u celokupan proces, sami roditelji se osnažuju i lakše prihvataju sve aktivnosti, i osećaće sigurnost da je njihovo dete u bezbednoj sredini. Stvara se prisna atmosfera koja pomaže deci da lakše prihvate novine. Srećna sam što postoji ovakav vid saradnje sa roditeljima i jedva čekam da ga primenim u budućem radu!

Leposava Francuzević

„Shvatila sam slušajući ih da adaptacija može biti lakša za sve sudionike u procesu adaptacije. Boravkom roditelja dobijemo informacije koje smo do sada nagađali ili pokušavali da sklopimo vireći sa vrata u hodnik ispred sobe (dok roditelji preobuvaju decu), ili gledajući njihov odnos ispred vrtića. Ti podaci su nam dragoceni za stvaranje boljeg odnosa i napredovanja u grupi. Korisno je što može da se napravi prirodnija atmosfera, spontana, a ne nametnuta, kakav život i treba da bude. Roditelji su zadovoljniji, jer im vrata otvaramo kao domaćini i puštamo ih u život vrtića, svoj život. Svesniji su naše uloge. Deca imaju prilike da vide i oseću naš odnos prema roditeljima.“

Danijela Kovačević

„Nakorisnije što sam čula bilo je da je važno da postoji dobar plan adaptacije. Izazove tako mogu da prevaziđem oslanjanjem na roditelje i decu, kao one koji su karike u čitavoj priči, kao one koji mogu pomoći svojim iskustvom, pored kojih se možemo opustiti, zbog kojih smo tu, i koji su tu zbog sebe samih“

Branislava Sabo

(utisci vaspitača nakon prisustva Vođenoj grupi vaspitača koji su radili adaptaciju dece uz prisustvo roditelja)

Priprema vaspitača za adaptaciju ima nekoliko ciljeva. Jednako kao i drugi segmenti rada u toku adaptacije ona je usmerena na *kontinuirano jačanje kapaciteta vaspitača* u radu sa decom kroz *odnos sigurne baze sa kolegama i stručnim saradnicima*. Sigurna baza u ovim relacijama vidi se kroz mogućnost kontinuiteta praćenja rada vaspitača, prisustva i zainteresovanosti drugih kolega čime se pruža mogućnost blagovremene i adekvatne podrške vaspitaču u toku rada. Takođe, priprema je usmerena na *kontinuirano podizanje nivoa senzitivnosti vaspitača* i to kroz sve veći korpus znanja o razvojnim potrebama i mogućnostima dece na uzrastu da kojim će raditi, kao i o samoj afektivnoj vezanosti i značaju ranih iskustava brige za razvoj deteta.

Oblici pripreme vaspitača koje predlažemo su različiti i povezani u ciklus. Na ovaj način vrtić tokom cele godine radi na pripremi vaspitača i podršci vaspitačima u prevazilaženju ideje o tome da detetova životna priča relevantna za adaptaciju počinje sa danom ulaska u vrtić i usmeravanju na značaj prepoznavanja načina na koji rana iskustva doprinose detetovom ponašanju i uspehu u uspostavljanju kontakta sa vaspitačem, vršnjacima i adaptaciji na rad u kolektivu. Na ovaj način, takođe, vrtić podržava poziciju vaspitača kao senzitivne, tople, snažne figure koja, u slučaju da je to potrebno, može da prepozna rizike i na njih reaguje adekvatnim kompenzatornim iskustvom za dete i adekvatno planiranom podrškom za porodicu.

Grupe vaspitača predstavljaju formu fokusirane razmene iskustava tokom i nakon adaptacije.

Ovaj segment pripreme realizuje se nakon adaptacije (dakle u oktobru) sa svim vaspitačima zajedno, a po potrebi i tokom adaptacionog perioda sa manjim grupama vaspitača. U rad grupa uključeni su vaspitači koji imaju aktuelno iskustvo adaptacije, a vodi ih stručni saradnik. U rad mogu da se uključe i svi zainteresovani vaspitači, a poziv se naročito upućuje onima koji će u narednoj radnoj godini započeti rad sa mlađom vaspitnom grupom. Cilj rada je praćenje iskustava vaspitača koji su primili novu grupu dece, usmereno pre svega na podršku uspostavljanju sigurne baze u relaciji vaspitač-dete, ali i vaspitač-vaspitač i vaspitač-stručni saradnik. Rad na grupi vaspitača oslanja se na potrebu vaspitača za jasnijim smernicama u radu, pogotovu kada se radi o uspostavljanju relacije sa detetom ili porodicom koja se pokazuje izazovnom u ovom aspektu, ali i za jačanjem kapaciteta za senzitivnost i veština praćenja i razumevanja detetovog ponašanja na način koji omogućuje adekvatniju, uvremenjenju i responsivniju brigu od strane vaspitača. Na grupi stručni saradnik poziva vaspitače da u okviru aktuelnog procesa adaptacije analiziraju (na primer):

- iskustvo u toku rada- primenjeni oblici rada, kritička analiza aktivnosti i slično
- učešće roditelja i praćenje ponašanja roditelja (senzitivnosti) i interakcije sa detetom; zapažene karakteristike deteta; reakcije roditelja tokom zajedničkih aktivnosti i na povratne informacije
- praćenje toka adaptacije- poseban osvrt na decu sa opaženim teškoćama u uspostavljanju relacije sa vaspitačem i prilagođavanje na dinamiku rada i vršnjačku grupu
- rad i uspostavljanje relacije sa detetom i porodicom koja se opaža kao izazovna, i kao ona kojoj će potencijalno biti potrebna dodatna podrška u radu.

Osim ovih tema, stručni saradnik može da pozove na analizu još nekih segmenata rada koji su se eventualno pokazali veoma korisnim, ili izazovnim tokom perioda adaptacije. Posebnu pažnju treba posvetiti analizi procesa adaptacije dece iz rizičnih porodica.

Iskustva rada grupa vaspitača u prethodnim fazama projekta (Kovačević, 2012) ukazuju na to da je ovakav oblik rada zaista ojačava doživljaj kompetencije vaspitača i omogućuje kvalitetnije praćenje i planiranje rada tokom i nakon adaptacije. Takođe, ovakav oblik rada jača i doživljaj saradnje i podrške od strane kolega i stručnog saradnika, te intenzivira potrebu za dizanjem nivoa prepoznavanja i osetljivosti *za potrebe vaspitača* u smislu podrške na stručnom, ali neretko i ličnom nivou. Jednako tako, iskustva rada u sličnim formama u inostranstvu (Elicker i sar, 2008) naglašavaju značaj davanja povratnih informacija vaspitaču o opaženom kvalitetu rada (preko analize snimka adaptacije, na primer) za podizanje nivoa senzitivnosti vaspitača- u opažanju i interpretaciji detetovih potreba, analizi ličnih ponašanja i doživljaja iskustva kontakta sa detetom i slično.

Saradnja sa jaslicama. Ovaj segment pripreme realizuje se tokom prvog polugodišta i u prvoj polovini drugog polugodišta i može imati različite forme, usklađene sa mogućnostima i oblicima rada u ustanovi. Cilj ovih aktivnosti, kako god one izgledale, je da se podigne nivo svesti vaspitača o uzrasnim karakteristikama i razvojnim zadacima trogodišnjaka, te potrebama za podrškom na ovom uzrastu. Ideja ovog segmenta pripreme je i da se omogući kontinuitet saznavanja i brige o jednom specifičnom detetu u ustanovi.

Vaspitač koji će primiti decu u narednoj radnoj godini, tokom navedenog perioda, odlazi u jaslice, i, ukoliko rad u ustanovi to dozvoljava, može i da realizuje neku od aktivnosti sa ovom decom. Idealno bi bilo da vaspitač može da stupi u kontakt sa decom koju će primiti naredne godine (bar onom koja prelaze iz jaslica u mlađu vaspitnu grupu). Zajedno sa medicinskom sestrom

vaspitačem i stručnim saradnikom, vaspitač može da radi na pripremi portfolia za decu iz jaslica koji će biti prenet u naredni ciklus obrazovanja. Uključujući se u rad na pripremi (ili završnoj analizi) portfolia vaspitač upoznaje:

- specifičnosti prilagođavanja deteta na jaslenom uzrastu
- kvalitet odnosa deteta i roditelja na jaslenom uzrastu i opaženi kvalitet brige u porodici
- iskustvo uspostavljanja relacije deteta sa vaspitačem i grupom
- način emotivnog reagovanja deteta, socioemocionalne kapacitete
- dostignute razvojne kapacitete deteta u svim razvojnim oblastima, uključujući i autonomiju
- promene u uspostavljenom kontaktu sa vaspitačem (kada, kako su se događale i slično)

Jednako tako, vaspitač može da stekne uvid i u kvalitet saradnje sa detetovim roditeljima, oblasti realizovane podrške za porodicu, oblasti uključivanja roditelja u vrtiću, te promene u uspostavljenim relacijama između vaspitača i roditelja.

Ukoliko nije moguće da vaspitač u ovom periodu upozna konkretnu decu sa kojom će naredne radne godine početi da radi, važno je da ustanova podrži kreiranje portfolia sa prethodno navedenim sadržajem, kao i prenos portfolia za svako dete iz jaslica u mlađu vaspitnu grupu.

U nekim ustanovama će biti izvodljivo i da deca iz jaslica sa svojim vaspitačima posete vaspitne grupe na starijim uzrastima. U takvom kontekstu detetu se daje mogućnost da uz podršku vaspitača koji se o njemu brinuo u prethodnom periodu, krene u „istraživanje“ svojih novih uloga i odnosa. Ovaj aspekt rada je deo pripreme dece i podrške kontinuitetu boravka dece u vrtiću.

Trening za realizaciju adaptacije. Tokom drugog polugodišta (a najkasnije do maja meseca), predlažemo da se svi vaspitači koji će pružiti mlađu

vaspitnu grupu u narednoj radnoj godini (ali i ostali koji to žele) uključe u edukaciju vezanu za realizaciju adaptacije. Predviđeno je da trening realizuju stručni saradnici ustanove. Edukacija bi trebalo da obuhvati sledeće:

- *razvojne karakteristike dece do 36 meseci i od treće godine do predškolskog uzrasta.* U ovom segmentu rada, naglasak je na poznavanju očekivanih razvojnih zadataka i veština za navedeni uzrast u svim oblastima razvoja. Očekuje se takođe, da vaspitač razvija veštinu prepoznavanja razvojnih kapaciteta kod deteta. Tokom ovog segmenta rada, značajno je raditi na veštini vaspitača da razlikuje uzrasne karakteristike od, na primer, temperamenta deteta i specifičnosti ostvarivanja socijalnih kontakata nastalih na temelju detetovih ranih iskustava brige. Na ovaj način vaspitač ima mogućnost da ojača svoju senzitivnost u domenu primećivanja i interpretacije potreba deteta za podrškom i brigom. Posebnu pažnju u ovom segmentu edukacije trebalo bi posvetiti afektivnoj vezanosti i razumevanju razvoja iz ove teorijske perspektive;

- *teorijski osnov i protokol pripreme i realizacije adaptacije prema predlogu predstavljenom u ovom priručniku.* Ovaj deo priprema bazira se na detaljnu analizu ciljeva pojedinih faza u realizaciji adaptacije, te očekivanih ishoda, načina praćenja i slično.

Edukacija predstavlja i prostor da se analiziraju iskustva vaspitača iz prethodne godine, te da se unesu eventualne izmene ili dopune u planu i načinima rada.

Grupe podrške tokom adaptacije. Kada deca i roditelji uđu u vrtić i adaptacija počne da se realizuje, stručni saradnici prate razvoj relacije vaspitač-dete i prave plan podrške vaspitaču sa ciljem jačanja senzitivnosti. To znači da će teme razgovora (individualnih ili u maloj grupi) sa vaspitačima biti fokusirane na analizu sekvenci ponašanja deteta u interakciji sa roditeljem, vaspitačem ili vršnjacima sa ciljem razvijanja svesti o konkretnom detetu, njegovom iskustvu i potrebama i razvoja kapaciteta vaspitača da pruži sigurnu bazu i/ili kompenzatorno iskustvo brige za njega.

Priprema roditelja

I sam period prilagođavanja deteta, izazovima kroz koje dete prolazi, ali i specifičnostima vremena koje dete boravi u vrtiću, traži, neretko, dosta dodatnih organizacija od strane roditelja. Prisustvo roditelja u vrtiću tokom tog perioda, traži još više. Neki roditelji ove nelagodnosti naglašavaju manje, neki više, a neki ih iznose kao razlog neučestvovanja u grupi tokom adaptacionog perioda. Iako neretko vaspitači izlaze u susret porodicama i pozivaju da bilo koja poznata osoba bude sa detetom tokom perioda za to predviđenog u vrtiću, „prvi izbor“ ipak je roditelj (ili primarni staratelj) deteta. Zbog toga treba učiniti dodatni napor i motivisati roditelje da se uključe i podrže dete. Cilj priprema roditelja za adaptaciju pre svega je dizanje svesti roditelja o tome šta odvajanje i prilagođavanje na novi kolektiv i novog vaspitača za dete znači, te šta dete dobija od adekvatno pružene podrške od strane svojih staratelja. Ovo se svakako odnosi i na decu koja su već bila u jaslicama, jer prelazak u novu vaspitnu grupu najčešće sa sobom povlači zapravo niz novih iskustava, novih osoba uključujući i vaspitača i decu, a neretko i objekat u kom će dete boraviti.

Pružajući roditeljima podršku da razumeju potrebe svog deteta i razvojne izazove perioda prilagođavanja, vrtić kao ustanova nudi od početka jasnu poruku o tome šta se smatra kvalitetnom brigom o detetu i jača senzitivnost roditelja usmeravajući ih ka socioemocionalnim potrebama i izazovima i adekvatnoj podršci deci.

U tekstu koji sledi opisane su neke od mogućih aktivnosti pripreme roditelja. Predlog ovih aktivnosti kreiran je tako da prati angažovanje vrtića tokom cele godine, a sačinili su ga polaznici edukativne grupe u PU „Radosno detinjstvo“, Novi Sad.

Otvorena vrata Vrtića. „Otvorena vrata Vrtića“ predstavljaju mogućnost da se roditelji i deca tokom letnjeg raspusta upoznaju sa pojmom vrtića, njegovim izgledom, vaspitačima, oblicima aktivnosti i slično. Ova mogućnost je naročito važna za decu koja nemaju iskustvo boravka u jaslicama, ali je potencijalno korisna i za decu koja menjaju objekat pri prelasku iz jaslica u mlađu vaspitnu grupu. Poseta vrtiću preko leta može da bude važan korak koji prethodi polasku deteta u vrtić i to i za dete, ali i za roditelja. Dete tada ima priliku da se uz prisustvo roditelja upozna sa vaspitnom sobom, organizacijom prostora i materijalima koji se u njoj nude za rad, dok roditelj ovom posetom ima priliku da stekne kompletniju sliku o vrtiću (ritam dnevnih aktivnosti, korišćenje prostora vrtića), priliku da porazgovaraju sa vaspitačem i zapravo još kvalitetnije radi na pripremi deteta za vrtić.

U skladu sa organizacijom rada ustanove na ulaznim vratima vrtića mogu da budu istaknuti termini za „Otvorena vrata vrtića“. Tim danima, vrtić je otvoren za posete roditelja i dece. Vaspitač domaćin ovih poseta može roditelje i decu provesti kroz prostorije vrtića, upoznati ih sa vaspitnom sobom, dozvoliti detetu da ovaj prostor istražuje i roditelju da postavi dodatna pitanja, ili prosto učestvuje sa svojim detetom u njegovom istraživanju. Ovo je takođe prilika da se roditelji upoznaju sa ritmom dana i aktivnostima u vrtiću. Predlažemo da se aktivnost upoznavanja sa dnevnim ritmom realizuje kroz igru lutkom ili neku sličnu aktivnost koja će biti interesantna i detetu i pružiti zajedničko iskustvo roditelju i detetu, okvir za dalji razgovor između njih o vrtiću i onome što dete očekuje u vrtiću.

Ova aktivnost može biti posebno korisna kao dodatna motivacija roditeljima koji još razmišljaju da li da svoje dete upišu u vrtić. Svakako je treba iskoristiti kako bi se kod roditelja razvila svest o tome čemu vrtić služi i šta dete ima priliku da razvije boravkom u vršnjačkoj grupi, relacijom sa vaspitačem i vaspitno-obrazovnim programom u predškolskoj ustanovi. Pozivajući roditelje da učestvuju u ovakvim aktivnostima vrtić ima proaktivnu ulogu prema zajednici kao ustanova koja vrednuje adekvatnu brigu i podsticaj

razvoju deteta, ali istovremeno može da pruži razumevanje i podršku razvoju kvalitetnog roditeljstva.

Pozivnica za decu i njihove roditelje.

Draga deco, uhvatite za ruke vaše mame i tate i posetite naš vrtić tokom leta. Upoznajte se sa vaspitačima, sa radnim sobama u kojima ćete se igrati, pevati... Ovde vas čekaju novi drugari, krevetići pravi. Ovde imamo igračke razne, a volimo i da pričamo priče sjajne. Naš lutak Mića upознаće vas sa ritmom dana našeg vrtića.

Poštovani roditelji Vaš dolazak možete najaviti dan ranije na tel _____ u periodu od 8-14 časova

Čekamo Vas „otvorenih vrata“.

Poštovani roditelji pozivamo Vas da zajedno sa vašim detetom posetite vrtić tokom letnjeg raspusta.

Tokom ove posete imaćete priliku da vidite kako izgleda dvorište vrtića, radne sobe i druge prostorije u kojima borave deca (stolovi, stolice, krevetići, ormarići, toaleti, prostor za obroke), igračke kojima će se Vaše dete igrati materijali uz pomoć kojih će sticati nova znanja i slično...

Upoznaćemo Vas i sa ritmom dana u vrtiću i svakodnevnim aktivnostima u koje će dete biti uključeno. Uz pomoć lutaka ili aplikacija/ilustracija Vašem detetu mogu biti predstavljene svakodnevne aktivnosti u vrtiću: dolazak dece u vrtić, doručak, toalet, igra i učenje, užina, priprema za dnevni odmor i odmor, ručak, boravak na svežem vazduhu, odlazak kući.

Za dete je dobro da tokom ove posete istražuje prostor vrtića, da manipuliše igračkama, da sazna nešto novo, da se zadrži u dvorištu vrtića.

Ukoliko dete nakon posete pokaže interesovanje za vrtić, podržite ga. Pružite mu priliku da ono inicira razgovor u vezi sa svim što ga zanima u vrtiću. Odgovorite mu na sva njegova pitanja vezana za vrtić. Ponovite mu šta će tamo raditi, kako će mu biti organizovane aktivnosti, ko će ga voditi u vrtić, ko će dolaziti po njega.

Ukoliko budete želeli da posetite naš vrtić, molimo Vas da se najavite dan ranije na broj telefona _____ kako bi smo se pripremili za vaš dolazak.

Tim vrtića

Roditeljski sastanak je najuobičajenija forma kojom se započinje saradnja sa porodicom. Kako bi bio više od informativnog susreta, predlažemo da sadržaj i način organizacije roditeljskih sastanka budu usmereni na razumevanje uloge roditelja u adaptaciji i razvojnom značaju odvajanja i prilagođavanja na vrtić. Ovo je prva šansa da vaspitač za grupu roditelja sa kojima će raditi postavi temelje odnosa sigurne baze iz koje će porodica u celini imati priliku da istražuje svoja nova iskustva, uči kako da sve bolje i uzrasno adekvatnije podrži razvoj svog deteta i osloni se na vaspitača kao nekog sa kim će deliti brigu o detetu i ko će moći da ga usmeri ka sve kvalitetnijem roditeljstvu.

Predlažemo da se u toku priprema roditelja za adaptaciju održe dva roditeljska sastanka.

Prvi od njih može da se održi odmah po formiranju grupa (najčešće u junu mesecu) i može da ima više formu radionice ili grupnog rada. Cilj ovog sastanka je pre svega upoznavanje i to:

- vaspitača- kroz prizmu njegove filozofije rada, iskustava i misije u radu. Pri predstavljanju vaspitač bi trebalo da koristi svoja prethodna iskustva u radu sa decom. Samo predstavljanje i otvorena razmena može da stvori utisak prisnosti, poznatosti i otvaranja za komunikaciju od strane vaspitača i vrtića.

Evo jednog primera:

Ja sam Snežana Bogdanović, radim kao vaspitač 12 godina, provela sam 3 generacije dece kroz igru, odrastanje, lepe umetnosti i veštine, i izvela ih na put do škole. I vaša deca će razviti maštovitost i kreativnost, drugarstvo i poverenje, razne sposobnosti i veštine, puno će se igrati i otkrivati, a ja ću biti tu da im pomognem u odrastanju. Zajedno, mi možemo deci pružiti divne uspomene i lepa sećanja na detinjstvo, što je veliko blago. Vaša vaspitačica

- deteta i roditelja- kroz priču o detetu (u ovom segmentu vaspitač može da roditeljima da i upitnik o detetu koji je prikazan u prilogu)
- stava vrtića o adaptaciji i značaju prisustva roditelja- kroz priču o značaju i funkciji boravka roditelja u vrtiću tokom adaptacije. Na ovaj način daje se jasan okvir (način razumevanja) onoga što će biti buduća iskustva i roditelja i dece i roditelj se jasno poziva da podrži dete tokom rešavanja razvojnog zadatka koji je pred njim na način da razume iskustvo i potrebe deteta, prati detetovo ponašanje i blagovremeno odgovori podrškom za detetov napredak.

Drugi roditeljski sastanak je potpuno organizacione prirode i odigrava se neposredno pred polazak u vrtić. Na ovom sastanku vaspitač daje detaljne

informacije o organizaciji aktivnosti i rada tokom zajedničkog boravka roditelja i dece.

Bilo bi dobro zadržati praksu da na prvom roditeljskom sastanku sa roditeljima zajedno rade vaspitač i stručni saradnik. Ukoliko je takva organizacija moguća i za drugi roditeljski sastanak, svakako je treba podržati. Stručni saradnik će biti veoma aktivan tokom perioda prilagođavanja i u praćenju napredovanja dece, ali i kao podrška roditeljima i vaspitaču. Angažovanjem stručnog saradnika u grupi roditelja od početka, vrtić je dosledan ideji kreiranja poznatog, predvidivog i podržavajućeg okruženja za sve „aktere“ procesa prilagođavanja deteta.

PODSETNIK ZA PRIPREMU PRVOG RODITELJSKOG SASTANKA

Prvi roditeljski sastanak treba da sadrži sledeće elemente:

1. *Međusobno upoznavanje – vaspitača i roditelja*
Vaspitač se predstavlja roditeljima; Upoznaje ih sa svojom filozofijom (osnovnom idejom vodiljom u radu) stilom rada, i očekivanjima od buduće saradnje.
2. *Prikupljanje informacija o deci:*
  - Razgovor sa roditeljima na temu: „Nešto lepo o mom detetu“.
Jedan od vaspitača ili stručni saradnik zapisuje iskaze roditelja.
  - Popunjavanje Upitnika o detetu (ili forme koju ustanova bira).
Podaci o deci koji su prikupljeni kroz razgovor sa roditeljima, kao i na osnovu Upitnika su korisno polazište vaspitačima i stručnim saradnicima prilikom izbora materijala, igračaka i igara i tokom prvih dana u vrtiću.
3. *Značaj aktivnog uključivanja roditelja u proces adaptacije dece*
Vaspitači i stručni saradnici upoznaju roditelje sa programom adaptacije koji nudi vrtić i **značaju zajedničkog boravka**

deteta i roditelja tokom prvih dana u vrtiću.

(Koristiti materijale iz ovog priručnika)

4. *Izrada rasporeda dolaska roditelja sa decom*
5. *Upoznavanje roditelja sa ritmom dnevnih aktivnosti – kako izgleda jedan dan u vrtiću, uputiti na liflet sa ovim informacijama i značaj ovih informacija u smislu neposredne pripreme deteta.*

Ovom prilikom treba predstaviti prethodno pripremljene liflete i omogućiti roditeljima da odaberu i uzmu one koji ih interesuju.

PODSETNIK ZA PRIPREMU DRUGOG RODITELJSKOG SASTANKA

1. *VTUpoznavanje roditelja sa aktivnostima koje će biti realizovane u vrtiću tokom zajedničkog boravka dece i roditelja - teme i ciljevi aktivnosti.*
2. *Informisati roditelje šta treba da ponesu od materijala za rad tokom prvih dana u vrtiću, kao i od opreme za decu (obuća za sobu, rezervna odeća i sl.).*
3. *Ponoviti raspored dolazaka roditelja sa decom.*
4. *Pitanja roditelja.*

Lifleti mogu da predstavljaju značajan pisani i relativno trajan izvor informacija i smernica za roditelje tokom adaptacije. Naročito važan ovakav oblik komunikacije može biti za slučajeve kada roditelj nije (iz bilo kog razloga) prisustvovao roditeljskim sastancima. Tada sadržaj lifleta može pružiti jasne smernice za razgovor vaspitača i roditelja i sadržaj na kom mogu temeljiti pripremu deteta za iskustvo boravka u vrtiću.

Dobra praksa pripreme roditelja za adaptaciju u svakom slučaju podrazumeva aktivno vođenje roditelja kroz priču prilagođavanja deteta. Tako vaspitač zaista nastupa iz pozicije onoga ko brine o tome da roditelj zna sve što je potencijalno važno i korisno da detetu pruži to adekvatniju podršku.

Upoznavanje sa svim aspektima relevantnim za period adaptacije učiniće roditelje spremnijim za sam proces i kompetentnijim da podrže dete i odgovore na njegove potrebe. Posebni lifleti namenjeni roditeljima, koji se dele u periodu pripreme za adaptaciju, su značajni iz razloga što su uvek dostupni, roditelj uvek može ponovo da ih pogleda, da se svega podseti. Takođe, sadrže mnoštvo informacija za roditelja pre i u toku same adaptacije. Približavaju roditelju vrtić kao ustanovu koja će pratiti, podržavati i podsticati razvoj njihovog deteta. Važno je roditelju pružiti informacije o ritmu dana, uslugama koje vrtić pruža, aktivnostima koje će se u vrtiću odvijati, benefitima koje dete ima od boravka u vrtiću, kao i osnovne informacije o procesu adaptacije.

*Primeri sadržaja lifleta*³. U tekstu koji sledi prikazani su predlozi sadržaja lifleta na neke od tema koje mogu biti važne za roditelje.

1. *U vrtić idemo zajedno!* predstavlja zapravo obraćanje roditelju sa idejom približavanja svrhe i cilja boravka roditelja u vrtiću tokom adaptacije deteta. O temama pokrivenim ovim lifletom važno je da se detaljno govori na prvom roditeljskom sastanku.

---

³ Ovde su dati primeri sadržaja teksta koji se mogu prilagoditi specifičnim potrebama ustanova. Predložene liflete su kreirali učesnici edukativne grupe realizovane u PU "Radosno detinjstvo", Novi Sad

U vrtić idemo zajedno!

Dragi roditelji!

Svakim danom bliži ste još jednoj veoma važnoj fazi u odrastanju Vašeg deteta-njegovom polasku u vrtić.

*Jedan od osnovnih činioca koji pomaže detetu da se odvoji od kuće, poznatog prostora i ljudi sa kojima je sigurno je **roditeljsko učestvovanje** u dečijem životu van kuće. Na ovaj način pružate detetu sigurnost da vi znate šta mu se dešava i van kuće, da ćete poznavati ljude i prostor u kom će biti i da ćete moći da ga zaštitite i podržite kada god mu to, u novim uslovima, bude trebalo.*

RAZVOJ=ISTRAŽIVANJE

Istraživanje je moguće samo ukoliko se dete oseća sigurno, a to je najčešće ukoliko je prisutna detetu poznata odrasla osoba.

U periodu adaptacije, dete otkriva :

- Fizičku sredinu: novi, nepoznat prostor, drugačiji nameštaj (krevetić, ormarić, stolica,sto,...), drugačije pripremljenu hranu (nove ukuse, mirise), nove igračke,...*
- Socijalnu sredinu: nove odnose sa odraslim osobama, sa vršnjacima i svoju novu ulogu*

Podržite ga, budite tu za svoje dete!

***Svojim prisustvom omogućavate svom detetu
ovo veoma važno istraživanje!***

Moje je dete već boravilo u jaslicama. Okruženje mu je poznato...

Biti u jaslicama i vrtiću nije isto. Soba je nova i nepozata, vaspitači i neka deca takođe. Tokom perioda adaptacije dete istražuje koja je razlika između ja u jaslicama ili ja u porodici u odnosu na ja u vrtiću. Na samom početku ove, za dete nove faze u dotadašnjem iskustvu, Vaše je prisustvo od velikog značaja.

Zašto boraviti sa detetom u vrtiću prvih nekoliko dana?

Nakon zajedničkog iskustva boravka u vrtiću, dete može sa Vama da priča o igrama, vaspitaču ili deci koja polako postaju deo njegovog života, a Vaše učestvovanje u životu vrtića vas zbližava sa detetom, pruža zajedničke teme za razgovor i osnažuje detetovo samopouzdanje i samostalnost. To neponovljivo iskustvo možete da steknete ukoliko aktivno učestvujete u prilagođavanju Vašeg deteta na vrtić.

2. *Šta se u vrtiću radi* – predstavlja zapravo kratak prikaz aktivnosti tokom jednog dana u vrtiću. Pružajući roditelju ove informacije, dajemo mu mogućnost da sa detetom razgovara na temu toga šta ga čeka u vrtiću, ali i da organizuje sopstvenu ideju brige o detetu u vrtiću i detetovih iskustava van porodičnog doma. Važno je (ovde) napomenuti da je ritam dnevnih aktivnosti različit i zavisi od potreba roditelja, organizacije rada i sredine u kojoj se vrtić nalazi. Primer koji sledi samo je jedan od mogućih primera redosleda aktivnosti tokom boravka deteta u vrtiću. Pored nabrojanih aktivnosti, moguće je dodati satnicu ukoliko smatrate da je roditeljima to važno da znaju.

ŠTA SE U VRTIĆU RADI?

Prilikom polaska deteta u vrtić najvažniji zadatak roditelja i vaspitača je da omoguće detetu da prihvati i uspostavi poverenje prema novoj sredini, da uspostavi odnos sa odraslima, da se poveže sa decom. Dete se postepeno navikava na ritam dnevnih aktivnosti i prihvata ih kao poseban način življenja u odnosu na porodicu.

Zato je važno da i vi, roditelji, znate ...

....Kako izgleda jedan sasvim običan dan u vrtiću:

- *Dolazak dece i roditelja u vrtić, razmena informacija na relaciji roditelj-vaspitač,*
- *Igra dece u manjim grupama*
- *Pripreme za doručak (kulturno higijenske navike)*
- *Doručak*
- *Dogovor sa decom o planiranim aktivnostima za taj dan*
- *Vaspitno-obrazovni rad kroz igrolike aktivnosti u vrtiću i van vrtića*
- *Priprema za užinu (kulturno higijenske navike)*
- *Užina*
- *Dnevni odmor ili mirne aktivnosti*
- *Priprema za ručak (kulturno higijenske navike)*
- *Ručak*
- *Razgovor o proteklim dnevnim aktivnostima*
- *Igra dece u manjim grupama, slušanje priča, muzike...*
- *Razmena informacija o proteklom danu između roditelja i vaspitača i odlazak kući*

Vrtić će Vašem detetu pružiti priliku da :

- *Stekne nova iskustva*
- *Bolje upozna sebe i svoje vrednosti*
- *Nauči da se izbori za svoje mesto među vršnjacima*
- *Poштуje razlike i razvije tolerantnost*
- *Nauči da deli i da se igra sa vršnjacima*

I još mnogo toga...

ŽELIMO NAM LEPO DRUŽENJE I USPEŠNU SARADNJU!

3. *Moguće reakcije deteta na polazak u vrtić* ima za cilj da roditelje upozna sa mogućim i očekivanim reakcijama deteta na promene. Te reakcije govore o tome kako dete napreduje tokom perioda prilagođavanja i u šta su znaci da mu je potrebna dodatna podrška. Unapred dajući značenje nekim ponašanjima deteta i konotirajući ih kao reakcije na promene nastale polaskom u vrtić, jačamo senzitivnost roditelja na potrebe deteta i pozivamo ih na responsivniju brigu usmerenu na detetov uspešan prolazak kroz ovu razvojnu krizu.

MOGUĆE REAKCIJE DETETA NA POLAZAK U VRTIĆ

Polazak u vrtić je velika životna promena za dete i za roditelja. Deca na različite načine reaguju na promenu i odvajanje.

- *Moguće je otvoreno i burno negodovanje dece prilikom rastajanja od roditelja, plakanje, grčevito držanje za roditelja, odbijanje komunikacije sa decom i vaspitačima.*
- *Dete može biti jako tužno i patiti za roditeljem, ali njegova osećanja ponekad ne moraju biti jasno prepoznatljiva. Npr. dete ne mora da plače prilikom dolaska u vrtić, ali će se češće buditi noću nego inače, ili nemirno spavati.*
- *Pojedina deca su povučena, odbijaju da jedu ili da spavaju. Mogu da budu pasivni posmatrači, drže se svoje omiljene igračke ili se povlače u neki zaklonjeniji kutak.*

- *Kod neke dece može se javiti ljutnja i razdražljivost i to posebno nakon što se vrate iz vrtića kući. Vaše dete može kada dođete po njega, da odbija odlazak kući i otvoreno vam pokazuje ljutnju.*
- *U toku adaptacije, neka deca mogu da odreaguju telesnim reakcijama. Mogu se javiti bolovi u stomaku, povraćanje ili glavobolja.*
- *Neka deca izgledaju kao da s "privremeno vraćaju" na prethodu razvojnu fazu (npr. počinju da tepaju, ponovo piške u gaćice, ili zadržavaju stolicu).*

Ovakva ponašanja prolaznog su karaktera i nestaju kada se dete prilagođi novoj situaciji i kada počne da se oseća sigurno. Možemo očekivati da kod većine dece ona traju oko mesec dana. Ukoliko reakcije sa istim intenzitetom traju duže od dva meseca, obratite se stručnoj službi vrtića, koja Vam može pomoći u olakšavanju procesa adaptacije.

Mogle bi Vam pomoći sledeće preporuke:

- *Deca vole rutine. Važno je da dete ima red u rasporedu aktivnosti kod kuće – vreme obroka, igre, šetnje, odlaska na spavanje. Što je sličniji sa rasporedom u vrtiću dete će se lakše prilagoditi. Za dete ono što je trajno i bez iznenađenja ima svojsvo umirivanja.*
- *Veće promene u porodičnom životu (preseljenje, nagla promena navika, rođenje drugog deteta i sl ....) mogu da produže period adaptacije deteta na vrtić.*
- *Ne zastrašujte dete vrtićem, nego se trudite da opišite vrtić realno.*
- *Polazak deteta može kod vas izazvati reakcije zabrinutosti ili uznemirenosti. Ne prenosite svoje brige na dete.*
- *Rastanak sa detetom ispred sobe trebalo bi da bude kratak i srdačan, a ne dugačak i dramatičan. Možete osmisliti neki ritualni pozdrav koji ćete koristiti prilikom rastanka sa detetom.*
- *Trenutak rastanka obično deluje najdramatičnije ali, većina dece se, nakon što roditelj ode, smiri i zaigra.*
- *Uvek se pozdravite sa detetom - odlazak bez pozdrava čini dete još nesigurnijim. Prilikom pozdravljanja recite detetu kada ćete doći po njega – npr. posle užine, posle ručka i sl. I tada budite tačni i ispoštujte predloženi dogovor!*
- *Ne omalovažavajte teškoće vašeg deteta u prilagođavanju. Sada ste svom detetu potrebni – posvetite mu svoje slobodno vreme, budite mu partner u igri, prelistavajte slikovnice, pričajte priče, povedite ga u šetnju...*

- *Dozvolite detetu da izrazi svoje emocije. Rečenice poput „Nemoj plakati, nemoj biti tužan“ obično ne pomažu. Vaše dete ima pravo da bude tužno.*
- *Ukoliko primetite neke od ovih oblike ponašanja, ne povlačite dete zbog toga iz vrtića. Važno je da dete ima kontinuitet u pohađanju vrtića.*

I na kraju, ukoliko Vas ponašanje deteta brine, imate neku dilemu ili pitanje, obratite se svom vaspitaču ili stručnom saradniku, pedagogu ili psihologu. Oni su tu, za vas.

4. Liflet *I roditelji polaze u vrtić* sadrži informacije o mogućim, očekivanim, emotivnim stanjima i potrebama roditelja čija deca imaju aktuelno iskustvo odvajanja i polaska u vrtić. Iako nekim roditeljima može izgledati kao da su sa starijim detetom „prošli“ kroz ovo iskustvo, važno je da vaspitač bude svestan i ponudi i roditelju perspektivu da je odnos sa svakim detetom različit, pa je i iskustvo odvajanja i podele brige i staranja nad detetom- različito. Nudeći ove informacije, vaspitač i vrtić nude zapravo stav da je proces prilagođavanja na vrtić „*porodični događaj*“, razvojna stepenica koja traži adaptaciju celokupnog porodičnog sistema. Vaspitač bi, u kontaktu sa roditeljima, trebalo, zapravo da bude svestan činjenice da polazak deteta u vrtić, osim odvajanja i novih zahteva za dete, zapravo traži od roditelja i porodice rešavanje još velikog broja zadataka. Pre svega oni se odnose na adaptaciju na *deljeno staranje o detetu sa vaspitačem* (što podrazumeva razvoj poverenja u vaspitača i doživljaj kompetentnosti vaspitača). Zatim, između ostalog, oni se odnose na činjenicu da ulaskom deteta u vrtić, dotadašnje roditeljevo zalaganje, vaspitanje, način brige i generalno odnosi u porodici, postaju vidljivi i vaspitaču i drugim roditeljima. Ta „vidljivost“ donosi sa sobom i mogućnost procene od strane drugih, od kojih je vaspitač svojim obrazovanjem zapravo od društva i delegiran da roditelja usmerava ka sve boljoj i kvalitetnijoj brizi o detetu. Ovi procesi nisu jednostavni za porodicu.

Zato je važno da vaspitač od početka ponudi perspektivu u kojoj se detetov polazak u vrtić razume kroz prizmu rasta i razvoja cele porodice, i sebe kao nekog ko je spreman da taj rast i razvoj podrži.

I RODITELJI POLAZE U VRTIĆ

Vaše dete polazi u vrtić! Mnogi roditelji se tada osećaju zbunjeno, zabrinuto, uplašeno. Neki roditelji delom osećaju grižu savesti što dete upisuju u vrtić, a drugim delom su istovremeno vrlo ponosni. Ne brinite se! Niste usamljeni! Tako se oseća većina roditelja prilikom prvog odvajanja od deteta.

Ukoliko ste imali iskustvo odvajanja sa starijim detetom, važno je da znate da svako dete može da reaguje drugačije na prvo odvajanje.

Kada dete polazi u vrtić, sa sobom nosi prve navike, iskustva i rituale formirane u porodici. Kada uđe u vrtić (kolektiv), vaspitanje postaje zajednička briga roditelja i vaspitača. Podeljena briga može ponekad kod roditelja da izazove nelagodnost zbog :

- Vidljivosti dotadašnjih odnosa i stila vaspitanja i načina brige o detetu*
- Nesigurnosti zbog otvorenosti ka nekom „spolja“: vrtiću, vaspitačima, drugim roditeljima, drugoj deci*
- Nesigurnosti u profesionalizam i iskustvo vaspitača, itd*

Kako možete sebi da olakšate prilikom polaska vašeg deteta u vrtić?

- Sa vašim detetom će raditi vaspitači koji su profesionalci, školovani da rade sa decom.*
- Informišite se: posetite vrtić i upoznajte vaspitače, idite na roditeljske sastanke, koristite dane otvorenih vrata.*
- U komunikaciji sa vaspitačem i stručnim saradnikom budite otvoreni, pitajte sve što vas zanima i iznesite im svoje strahove i dileme.*
- Vaš vrtić i vaspitači vas očekuju spremni da se upoznate i otpočnete saradnju.*
- Većina roditelja se raspituje o iskustvima drugih roditelja. Mi smo svi različiti i imamo različite potrebe i očekivanja. Najbolje je da sami steknete sliku o vrtiću.*
- Aktivno se uključite u proces adaptacije Vašeg deteta, jer će Vam to pomoći da upoznate aktivnosti u vrtiću, vaspitače, ponašanje Vašeg deteta u odnosu sa drugom decom i drugim odraslim osobama.*

I na kraju, ako imate još neku dilemu ili pitanje, obratite se vaspitaču ili stručnom saradniku, pedagogu ili psihologu. Oni su tu, za vas.

5. Liflet *Kako da razvijamo samostalnost i inicijativu kod deteta pred polazak u vrtić?* roditeljima se nudi kao dodatna motivacija da podrže razvoj samostalnosti u skladu sa uzrastom deteta. Često se u porodicama briga za dete poistovećuje sa prezaštićivanjem. Vrtić će tražiti od deteta da ume da samo uradi stvari u skladu sa njegovim uzrastom. Nudeći ove informacije roditelju pozivamo ih na veću senzitivnost u smislu poznavanja razvojnih kapaciteta deteta i potrebe za podržavanjem rastućih veština u oblasti autonomije.

KAKO DA RAZVIJAMO SAMOSTALNOST I INICIJATIVU KOD DETETA KOJE POLAZI U VRTIĆ

Šta znači detetova potreba za autonomijom?

To je potreba deteta da iskusi doživljaj sopstvene inicijative, potreba za samostalnošću, ali i potreba da oseti uvažavanje drugih jer je nešto uradilo samostalno i po sopstvenom izboru. U uzrastu od 2,5 do 3 godine dete počinje sve češće da se protivi odraslima, ne želi više da sve drugi rade umesto njega i često izražava želju da nešto uradi samo.

Zašto je autonomija važna?

Kada dete određene aktivnosti inicira i radi samostalno, to će mu omogućiti da doživi uspeh, što u velikoj meri doprinosi i razvoju njegovog samopoštovanja. Čim dete prepozna da svojom aktivnošću može da utiče na okolinu, to će mu dati osećaj kompetentnosti i delotvornosti, ali i dodatni motiv da dalje istražuje i razvija se.

Kako da podstičemo i negujemo autonomiju kod deteta?

Autonomija i samostalnost kod deteta uslovljene su sazrevanjem, ali i njegovim učešćem u svakodnevnim aktivnostima u porodici, vrtiću i širem okruženju u kom dete boravi. Stoga mu je važno omogućiti aktivnosti u kojima može da doživi vlastitu sposobnost i kompetentnost. Npr. deca u ovom uzrastu najčešće žele da samostalno prenesu čašu s vodom, da skinu ili obuku jednostavnije delove odeće, donesu tanjir mami i sl. Vaše prepoznavanje detetove inicijative i podrška u tome je od velikog značaja. Umesto obraćanja u poput: "prosućeš vodu", "razbićeš čašu", možemo reći: "vidim da si jako pažljiv dok nosiš čašu..." Takođe, ukoliko Vaše dete zna ili

pokušava da se obuče i jede samo, ne radite to umesto njega. Podstičite ovakvu inicijativu, želju i pokušaj deteta da samostalno obavi aktivnost za koju je razvojno spremno.

Kada dete krene u vrtić...

Iako vaše dete ima pažljivog vaspitača spremnog da mu pomogne kada mu je to potrebno, brže će se prilagoditi u novoj sredini i prijatnije osećati ako je već kod kuće savladalo neke veštine samopomoći. Kada prođe period adaptacije, vaspitači će sve više podsticati i podržavati samostalne aktivnosti kod dece- npr.: da samostalno jedu, spremaju igračke, operu ruke, odu u toalet, skinu i slože delove odeće dok se pripremaju za spavanje i sl. Stoga će neka deca početi kod kuće još više da iskazuju spremnost i želju za demonstriranjem novih veština koje su naučila u vrtiću. Ne propustite da prepoznate ovakve inicijative i da ih podržite.

Kako možete da podstičete samostalnost deteta na uzrastu od 2,5 do 3 godine u Vašem domu?

Podržavajte i podstičite inicijativu deteta da:

1. Samostalno pije iz čaše-šolje
2. Samostalno jede prstima, kašikom, počinje da koristi viljušku
3. Učestvuje u pripremi hrane
4. Učestvuje u postavljanju i sklanjanju tanjira i pribora za jelo
5. Samostalno oblači i svlači jednostavnije delove odeće
6. Usvaja higijenske navike – samostalno pere ruke, delimično samostalno koristi toalet
7. Učestvuje u sakupljanju igračaka nakon igre

Uz prijatnu i opuštenu atmosferu, igru i odnos podrške i poverenja, lakše se uči i raste ☺!

Aktivnosti tokom boravka roditelja

„Dok sam slušala svoje koleginice koje su imale adaptaciju sa roditeljima, zaključila sam da je najvažnije to što su deca imala priliku da upoznaju novu sredinu sa svojim roditeljima, sa svojim sigurnim bazama“

Nataša Abut

„Ključna stvar adaptacije mi je bila da deca uz roditelje upoznaju prostor i ostvare komunikaciju sa vaspitačima. Isto tako, da iz njihovog odnosa sa roditeljima steknem uvid o njihovim potrebama u određenim situacijama i kako roditelji pružaju deci brigu.

Najkorisnije mi je bilo što sam uspela da ostvarim divnu saradnju sa roditeljima, razmenjujući iskustva o detetu i detetovim karakteristikama neometano tokom aktivnosti“

Sofija Korać

Aktivnosti u vrtiću tokom boravka roditelja imaju tri cilja:

- da detetu približe prostor, vaspitače, oblike aktivnosti i način rada vaspitača. Pri tom se oslanjamo na podršku koju u svim ovim segmentima roditelj može da pruži detetu kako bi boravak i kreirane aktivnosti zaista detetu bile prilike za istraživanje. Na taj način vaspitač ima priliku da prati kvalitet odnosa roditelj-dete, kao primarnog u smislu iskustava bliskih relacija i odnosa sa odraslim za dete. Jednako tako, međutim, ima priliku da roditeljima, na osnovu praćenja, „vrati informaciju“, zapravo uvid o tome gde su bili uspešni u podršci detetu, kako se to vidi u reakcijama deteta i slično. U isto vreme, na senzitivnost i jačanje senzitivnosti prema potrebama deteta, pozivaju se roditelji i na osnovu praćenja manje senzitivnih oblika uključivanja u detetove aktivnosti i interakciju sa njim. Informacije u oba slučaja su ta vaspitača značajne kao temelj razmatranja plana saradnje sa roditeljima i potencijalnih polja na kojima će biti potrebna dodatna podrška (više reči o praćenju tokom boravka roditelja biće u narednom segmentu);
- da roditeljima približe prostor, vaspitače, oblike aktivnosti i način rada vaspitača. Na ovaj način roditeljima se omogućuje jasniji uvid u „život“ deteta u vrtiću i odgovara se na razvojne potrebe porodice vezane za podelu brige o detetu sa vaspitačima i vrtićem kao sistemom. Osim što će vaspitač o organizaciji dana i aktivnostima tokom zajedničkog boravka roditelja i dece govoriti tokom pripreme roditelja za adaptaciju, važno je da, na kraju boravka roditelja, pruži roditeljima jasne povratne informacije o tome šta se događalo (odnosno kako su i sa kojim ciljem bile organizovane aktivnosti), zašto baš to i na koji način su realizovane aktivnosti slične sa organizacijom vremena u vrtiću inače;
- da vaspitaču pruže mogućnost da upozna ponašanje i reakcije deteta u, za vrtić relevantnim kontekstima- obrok, slobodne igre, kretanje

i istraživanje prostora, kontakt sa odraslim, kontakt sa vršnjacima. Istovremeno, vaspitač može da upozna i način podrške i komunikacije u relaciji roditelj-dete, na šta će se značajno oslanjati u smislu razumevanja detetovih potreba i ponašanja u interakciji sa njim.

Sama struktura aktivnosti trebalo bi da bude osmišljena tako da pruži dovoljno vremena detetu da istraži prostor u kom će boraviti, pokuša da ostvari kontakt sa vaspitačem u cilju istraživanja prostora, istraži mogućnost samostalnog boravka i aktivnosti sa vaspitačem. Aktivnosti bi trebalo da budu usmerene i na formiranje osećanja pripadnosti grupi (ritualima na početku, bedžom i znakom grupe i slično). Određeni segmenti aktivnosti, poput korišćenja toaleta za pranje ruku, obroka, upoznavanja sa krevetićima i zajednička igra roditelja i dece u pripremljenim centrima, mogu da daju mogućnost vaspitaču da sazna o navikama, rutinama deteta, preferencijama i samostalnosti deteta, ali i načinu brige i uključivanja roditelja.

Tokom zajedničkog boravka roditelja i dece, važno je da roditelji imaju jasno uputstvo da se sa detetom ponašaju onako kako misle da će najviše koristiti detetu da se upozna sa okolinom i opusti u novoj sredini.

U daljem tekstu prikazana su tri primera⁴ različitih planova aktivnosti tokom zajedničkog boravka roditelja i dece.

Primer br. 1.

Prvi dan boravka u vrtiću:

Prethodna priprema :

Na roditeljskom sastanku organizovanom u junu mesecu, vaspitač dobija informacije o dečjim interesovanjima i igračkama koje dete voli, pa njih koristi za pripremu i organizaciju prostora u sobi. Na roditeljskom sastanku u avgustu,

---

⁴ primere aktivnosti date u ovom tekstu kreirali su vaspitači PU "Radosno detinjstvo", Novi Sad uključeni u edukativnu grupu.

roditeljima se predlaže da zajedno sa svojim detetom izrade znak za ormarić.

Cilj 1: Upoznavanje i istraživanje prostora od strane dece i roditelja i opuštanje u novom prostoru i društvu.

Cilj 2 : Stvaranje interakcije na relaciji dete-vaspitač, dete-dete

Cilj 3: Upoznavanje vaspitača sa odnosom koji uspostavljaju dete i roditelj kao i njihovom komunikacijom.

Zadatak za vaspitača :

- Motivisanje dece i roditelja da slobodno istražuju prostor, manipulišu igračkama, otkrivaju njihovu namenu i funkciju.*
- Stvaranje pogodne situacije za uspostavljanje kontakta vaspitača sa decom i roditeljima.*

Zadatak za dete: Da slobodno i neometano istražuje prostor i da manipuliše ponuđenim materijalima i igračkama.

Zadatak za roditelja: Usmeravanje i ohrabrivanje deteta u novoj sredini i stupanje u interakciju sa vaspitačem

Sredstva za rad: Planiraju se nakon roditeljskog sastanka (nakon što je vaspitač dobio informacije o dečijim interesovanjima i omiljenim igračkama).

Dolazak dece i roditelja: Vaspitači su u sobi i dočekuju roditelje i decu. Roditelji donose znak po dogovoru i lepe ga na garderobni ormarić. Nakon toga sledi priprema za doručak i sam doručak. Ova prilika može da se iskoristi za razmenu informacija o detetovim navikama u vezi sa ishranom. Posle doručka deca zajedno sa roditeljima i vaspitačem odlaze do toaleta i na taj način se upoznaju sa još jednom vrtičkom rutinom. Za to vreme drugi vaspitač u sobi priprema igračke i materijale. Sledi istraživanje prostora i igra dece.

Tokom zajedničke igre vaspitači stupaju u kontakt sa svakim detetom i roditeljem: ohrabruju ih, daju podršku, uspostavljaju komunikaciju....

Među ponuđenim igračkama nalaze se lopte različitih boja i veličina koje će poslužiti kao motiv za aktivnost sledećeg dana.

Završna aktivnost prvog dana je upoznavanje dece i roditelja sa prostorom za odmor- krevetićima, uz uvođenje igre "uspavljujemo lutke". Ova aktivnost ima za cilj približavanje deci ideje odmora u vrtiću, koja će u budućnosti predstavljati još jedan od prelomnih trenutaka u adaptaciji. (Više o značaju ovog koraka u poglavlju : Priprema dece za dnevni odmor).

Navedene aktivnosti se ponavljaju sa drugom grupom dece.

Drugi dan boravka u vrtiću:

Deca i roditelji dolaze u isto vreme. Sledi priprema za doručak i doručak.

Cilj 1: Upoznavanje dece i roditelja sa izgledom i tokom vođene aktivnosti u vrtiću.

Cilj 2: Upoznavanje vaspitača sa odnosima između deteta i roditelja i reakcijama deteta pri slobodnoj igri.

Zadatak za sve : stvaranje veze između vrtića i doma.

Zadatak za vaspitače: Posmatranje i praćenje komunikacije između dece i njihovih roditelja, praćenje reakcija deteta, organizovanje igre i motivisanje dece i roditelja da se aktivno uključe.

Zadatak za dete: da upoređuje i pronalazi rešenja za postavljene zadatke.

Zadatak za roditelja: da se aktivno uključi u igru sa detetom i da ohrabruje svoje dete tokom igre.

Sredstva za rad: lopte, kutije različitih veličina i boja, obručevi, papiri različitih tekstura i debljina.

Igre i aktivnosti:

Vaspitač nudi deci lopte različitih boja i veličina. Podstiče decu da razstavljaju lopte po boji (na pr. crvene lopte u crvenu kutiju), po veličini (male lopte u malu korpu); raspoređuju lopte : u, na, ispod kutija; ubacuju lopte u obruč i slično.

Na stolovima su postavljeni papiri različitih boja, debljina, tekstura. Roditelji i deca od vaspitača dobijaju instrukcije da se gužvaju papiri, cepkaju i prave male i velike lopte. Vaspitači učestvuju u aktivnostima i pomažu deci i roditeljima.

Posle završenih aktivnosti deca mogu da ponesu lopte kući uz sugestiju da se lopte kod kuće dorade, ukrase i donesu sutra u vrtić (na pr. da se papirna lopta ušije u čarapu, da naprave neku svoju loptu, da oboje i slično).

Treći dan boravka u vrtiću:

Cilj 1: Imitiranje samostalnog boravka dece.

Zadatak za sve : Stvaranje veze između vrtića i doma.

Zadatak za vaspitače: Organizovanje igre sa loptom,

Zadatak za jednog vaspitača: Organizovanje igre pravljenja lopte od plastelina

Zadatak za drugog vaspitača: Prenošenje sumiranih zajedničkih iskustava dece i roditelja tokom trodnevnog boravka u vrtiću ; davanje povratne informacije roditeljima u vidu pisama (pisma pišu zajedno oba vaspitača kao pripremu za aktivnosti trećeg dana).

Zadatak za dete: da učestvuje u igrama i aktivnostima.

Zadatak za roditelja: da podrži dete u uključivanju u aktivnosti.

Nakon dolaska dece i roditelja vaspitač pokazuje na kutiju pored vrata gde će deca odložiti svoje lopte koje su, po dogovoru, sa roditeljima izradili kod kuće.

Nakon doručka, vaspitač poziva decu i roditelje da izvade svoju loptu iz kutije i prikažu je ostalima, a potom sledi igra loptama- bacanje, hvatanje, kotrljanje...

Sledi pokretna igra uz muziku „Lopta gore – Lopta dole“

Lopta gore lopta dole

Takvu igru deca vole. Ovu loptu još,

Ubaci u koš!

Nakon pokretne igre deca i vaspitač nastavljaju spontanu igu sa plastelinom dok drugi vaspitač okuplja roditelje u drugom delu sobe, sumira utiske roditelja i vaspitača o dotadašnjem boravku deteta u vrtiću u protekla dva dana. Svaki roditelj dobija pismo o svom detetu koje su vaspitači prethodno pripremili.

***

Primer br. 2.

Prvi dan boravka u vrtiću:

Cilj 1: Upoznavanje i istraživanje prostora od strane dece i roditelja i opuštanje u novom prostoru i društvu.

Cilj 2: Stvaranje interakcije na relaciji dete-vaspitač, dete-dete

Cilj 3: Upoznavanje vaspitača sa odnosom koji uspostavljaju dete i roditelj, kao i njihovom komunikacijom

Zadatak za sve : stvaranje veze između vrtića i doma.

Zadatak za vaspitača :

- *Motivisanje dece i roditelja da slobodno istražuju prostor, manipulišu igračkama, otkrivaju njihovu namenu i funkciju.*
- *Stvaranje pogodne situacije za uspostavljanje kontakta vaspitača sa*

decom i roditeljima.

Zadatak za dete: Da slobodno i neometano istražuje prostor i da manipuliše ponuđenim materijalima i igračkama.

Zadatak za roditelja: Usmeravanje i ohrabrivanje deteta u novoj sredini i stupanje u interakciju sa vaspitačem radi davanja pozitivnog primera za dete..

Sredstva za rad : papiri različitog oblika i boja, drvene bojice, pastel, konstruktori, autići i lutke...

Dolazak dece i roditelja: Jedan vaspitač je u hodniku i dočekuje decu i roditelje. Roditelji sa decom dolaze do ormarića i lepe fotografiju deteta koju su doneli od kuće (dogovor na roditeljskom sastanku u avgustu). Do sobe decu i roditelje vodi putokaz sačinjen sa simbolom grupe (u grupi iz primera odabrani simbol je pile). Vaspitač ih navodi da prate otiske/putokaz i slobodno ušetaju u „sobu pilića“.

Nakon ulaska u sobu drugi vaspitač daje roditeljima već pripremljene bedževe (u obliku pileta) na kojima će upisati ime deteta i okačiti ga detetu oko vrata.

Vaspitač koji pozdravlja decu i roditelje najavljuje doručak i prethodno ih usmerava na obavljanje uobičajenih jutarnjih rutina u kupatilu.

Na osnovu informacija dobijenih od roditelja, pripremljen je i organizovan prostor u sobi, ali im se nude i aktivnosti i igre po centrima interesovanja (deca sama biraju igračke sa kojima će započeti igru):

- *Likovni centar: papiri različitog oblika i boja, drvene bojice i pastel ;*
- *Građevinski centar: drvene kocke i već napravljena pruga i put od konstruktora, vozići ;*
- *Manipulativni centar: žica za provlačenje oblika (igra u paru), različite životinje (ograda i ZOO vrt);*

- Centar uloga: Kuhinja, autići, lutke, alat...

Pored pripremljenih centara, u sobi su spuštene tri krevetića na različitim mestima u cilju upoznavanja dece sa krevetićima koji će im kasnije služiti za odmor.

Tokom zajedničke igre dece i roditelja, kao i prethodno tokom doručka, vaspitači razgovaraju sa roditeljima o navikama deteta, preferencijama dece vezane za datu aktivnost (igru, uspavljivanje, obedovanje i slično).

U jednom trenutku, pred odlazak kući, vaspitači pozivaju decu i roditelje da se okupe u pričaonici, pozdravljaju ih kratko, govore da im je drago što su imali priliku da se druže, pohvale zajedničku igru dece i roditelja. Nakon toga vaspitači izvlače iz kutije papirne lutke za prst u obliku pileta za svako dete, sa zadatkom da ih ponesu kući i oboje.

Drugoj grupi dece i roditelja, nude se iste igre i igračke sa istim aktivnostima, s tim što druga grupa dobija užinu umesto doručka.

Drugi dan boravka u vrtiću:

Cilj 1: Upoznavanje dece i roditelja sa izgledom i tokom vođene aktivnosti u vrtiću.

Cilj 2: Upoznavanje vaspitača sa odnosima između deteta i roditelja i reakcijama deteta pri slobodnoj igri.

Zadatak za sve : stvaranje veze između vrtića i doma.

Zadatak za vaspitače: Posmatranje i praćenje komunikacije između dece i njihovih roditelja, praćenje reakcija deteta. Organizovanje igara i motivisanje dece i roditelja da se aktivno uključe.

Zadatak za dete: da se uključi u igre i aktivnosti .

Zadatak za roditelja: Pružanje podrške detetu da se uključi u aktivnosti koje organizuju vaspitači.

Sredstva za rad : Žuti papir, konstruktori, papirne lutke (koka i pilići).

Igre i aktivnosti:

Drugi dan započinje isto kao i prvi.

aspitači započinju aktivnost u pričaonici i pozivaju decu da stave papirne piliće na prst. Pevaju pesmu "Koka i pilići". Podstiču decu na razgovor o pilićima - izgled, ishrana, stanište, oglašavanje.

U prethodno pripremljenim Centrima interesovanja nastavljaju se započete aktivnosti. U likovnom centru deca prave "hranu" - gužvanje žutog papira, a u Građevinskom centru od konstruktora ogradu I dvorište. Pružamo mogućnost deci I roditeljima da biraju aktivnost u koju bi se uključili. Ukoliko neko od dece ne pokazuje interesovanje za ponuđene aktivnosti, usmeravamo ih ka slobodnim centrima kako bi pronašli igru za sebe.

Pred kraj vremena predviđenog za zajednički boravak roditelja i dece najavljuje se završetak aktivnosti. Deca i roditelji se okupljaju u pričaonici i sumiraju rad u toku dana.

Treći dan boravka u vrtiću:

Cilj 1: Imitiranje samostalnog boravka dece.

Cilj 2: Podržavanje radoznalosti kod dece.

Zadatak za sve : Stvaranje veze između vrtića i doma.

Zadatak za jednog vaspitača: Motivisati i organizovati aktivnosti po centrima interesovanja (jezički - slikovnice; manipulativni - pravljenje gnezda; likovni - izrada jaja od glinamola).

Zadatak za drugog vaspitača: Prenosi sumirana zajednička iskustva dece i roditelja tokom trodnevnog boravka u vrtiću i daje povratne informacije roditelju u vidu pisma.

Zadatak za dete: da učestvuje u igrama i aktivnostima.

Zadatak za roditelja: da podrži dete u uključivanju u aktivnosti.

Treći dan započinje kao i prethodna dva.

Jedan vaspitač dočekuje decu u pričaonici, koristeći papirne piliće. Ogradu i „hranu” koje su napravili u aktivnostima prethodnog dana postavljaju zajedno vaspitač i deca. Vaspitač sa decom razgovara o dvorištu u kom će živeti pilići, oglašavanju pilića i koka, poziva ih da hrane piliće i pevaju pesmicu od prethodnog dana. Potom prave gnezdo za koku i piliće od slamki, trave, grančica, papira, druga grupa pravi jaja od glinamola, treća razgleda slikovnice i slično.

Drugi vaspitač sa grupom roditelja razgovara u drugom uglu sobe, sumira utiske roditelja i vaspitača o boravku deteta u vrtiću u protekla dva dana. Svaki roditelj dobija pismo o svom detetu koje su vaspitači prethodno pripremili.

Napomena: Ovaj plan aktivnosti sačinili su vaspitači koji vaspitno-obrazovni rad realizuju po A modelu.

***

Primer br. 3.

Prvi dan boravka u vrtiću:

Cilj 1: Upoznavanje i istraživanje prostora od strane dece i roditelja i opuštanje u novom prostoru i društvu.

Cilj 2: Stvaranje interakcije na relaciji dete-vaspitač, dete-dete.

Cilj 3: Upoznavanje vaspitača sa odnosom koji uspostavljaju dete i roditelj kao i njihovom komunikacijom.

Zadatak za sve : stvaranje veze između vrtića i doma.

Zadatak za vaspitača :

- *Motivisanje dece i roditelja da slobodno istražuju prostor, manipulišu igračkama, otkrivaju njihovu namenu i funkciju.*
- *Stvaranje pogodne situacije za uspostavljanje kontakta vaspitača sa decom i roditeljima.*

Zadatak za dete: Da slobodno i neometano istražuje prostor i da manipuliše ponuđenim materijalima i igračkama.

Zadatak za roditelja: Usmeravanje i ohrabrivanje deteta u novoj sredini i stupanje u interakciju sa vaspitačem radi davanja pozitivnog primera za dete.

Sredstva za rad: papiri različitih dimenzija, boja i tekstura, drvene boje, flomasteri, konstruktori, lutke,....

Vaspitač dočekuje decu i roditelje kod ormarića i deli im predhodno pripremljene nalepnice sa simbolima za ormariće. Kada se deca preobuju, vaspitač roditelje i decu upućuje u radnu sobu. Vaspitači podstiču decu i roditelje da istražuju sobu i da odaberu igračke.

Sledi zajednička priprema roditelja i dece za doručak i doručak.

Nakon obroka deca se sa roditeljima vraćaju svojim interesovanjima i ponuđenim materijalima:

Likovne aktivnosti: papiri različitih dimenzija, boja i tekstura, drvene boje, flomasteri – crtanje po izboru dece

Igre konstruktorima: građenje kule od kocaka, kuće, ograde, farme za životinje, životinje, farma, seosko dvorište,

Igre uloga: igre lutkama, igre sudićima, „kuvanje ručka“, postavljanje stola...

Vaspitači dele deci bedževe u obliku zeke (to će biti znak grupe) koje deca treba da oboje kod kuće, a roditelji ispišu imena deteta.

Drugi dan boravka u vrtiću:

Cilj 1: Upoznavanje dece i roditelja sa izgledom i tokom vođene aktivnosti u vrtiću

Cilj 2: Upoznavanje vaspitača sa komunikacijom deteta sa roditeljem i reakcijama deteta pri slobodnoj igri.

Zadatak za sve : stvaranje veze između vrtića i doma.

Zadatak za vaspitača : Organizovati igre i motivisati decu i roditelje za aktivno učestvovanje

Zadatak za dete: da se uključi u aktivnosti

Zadatak za roditelja : da se aktivno uključi u igru sa detetom

Sredstva za rad : ginjol lutka, lutke, konstruktori, slamčice, trava,...

Deca donose obojene bedževe i uz pomoć roditelja stavljaju ih na željeno mesto na panou.

Ponavljaju se aktivnosti iz prethodnog dana (prijem, doručak, toalet, igre po slobodnom izboru dece...), ali se menja struktura prostora i planira se jedan deo sobe za zajedničko okupljanje vaspitača, dece i roditelja. Ukoliko neko dete ne želi da doručkuje vaspitači mu nude igrovne materijale, koji su, kao i prethodnog dana, raspoređeni po sobi.

Nakon vremena predviđenog za obrok (posle doručka), deca uz pomoć roditelja uzimaju svoje bedževe i kače ih oko vrata. Vaspitač koristeći ginjol lutku počinje priču po slikama: „Zečić u vrtiću“ koja se nalazi na panou. Ovu priču vaspitač koristi između ostalog i kako bi decu upoznao sa ritmom dnevnih aktivnosti. Vaspitač motiviše decu da prate slike i učestvuju u razgovoru o priči.

Nakon priče deci se nude sledeće aktivnosti : Hranjenje i uspavljivanje lutaka , pravljenje kućice za zeku, pokretna igra- "U šumici zeka sedi, spi"

Pred odlazak vaspitači okupljaju grupu i pozivaju decu da sutradan donesu omiljenu lutku u vrtić, jer ih očekuje iznenađenje.

Treći dan boravka u vrtiću:

Cilj 1: Imitiranje samostalnog boravka dece.

Zadatak za sve : Stvaranje veze između vrtića i doma.

Zadatak za jednog vaspitača: Motivisanje i podsticanje dece za učešće u igrama i aktivnostima koje organizuje vaspitač.

Zadatak za drugog vaspitača: Prenosi sumirana zajednička iskustva dece i roditelja tokom boravka u vrtiću i daje povratne informacije roditelju pismeno.

Zadatak za dete: da učestvuje u igrama i aktivnosti.

Zadatak za roditelja: da podrži dete u uključivanju u aktivnosti

Sredstva za rad : testo, modle i lutke

Igre i aktivnosti :

Prijem dece teče kao i prethodnih dana: okupljanje, igra po slobodnom izboru, doručak, raspremanje pribora za jelo, toalet..., ali se menja struktura prostora – potrebno je planirati prostor za okupljanje dece i prostor za roditelje.

Dok jedan vaspitač prati decu u toaletu, drugi priprema materijal za oblikovanje – umešeno testo, pribor (oklagije, plastični alati, modle...). Prostor za vajanje se nalazi u delu sobe koji je bio predviđen za doručak.

Po povratku iz toaleta vaspitači pozivaju decu da donesu lutke koje su doneli od kuće. Ukoliko neko dete nema svoju igračku vaspitači mu nude lutku iz sobe. Nakon kratkog predstavljanja igračaka i razgovora ređamo lutke na krevetić kako bi mogli da im pripremimo „ručak“. Jedan od vaspitača vodi decu do prostora za vajanje, nudi im testo, motiviše ih da mese, pritiskaju, valjaju i oblikuju kolače, kiflice, torte ili druge oblike – po želji.

Za to vreme drugi vaspitač okuplja roditelje (prema planu realizacije prelaska deteta na samostalni boravak u vrtiću).

Nakon razgovora, roditelji i vaspitač se pridružuju deci u igri.

Pre kraja druženja deca zajedno sa roditeljima i vaspitačima raspremaju pribor za vajanje i uređuju sobu, kako bi bila spremna za sledeću grupu.

U pripremi prikazanih aktivnosti, vaspitači su nastojali da ispoštuju nekoliko ključnih smernica:

- „ime za grupu“ - aktivnosti su organizovane oko pojma koji će biti ime za grupu i imati za cilj olakšavanje razvoja osećaja pripadnosti grupi i poznatosti grupe (pile, zečić, lopte)
- oko ovog pojma organizovane su aktivnosti sva tri dana tako da se stvara utisak kontinuiteta i poznatosti kod deteta;
- osećaj kontinuiteta se gradi i „zadacima“ koje dete i roditelj treba da odrade kod kuće, a vezani su za sadržaj prethodnog dana i aktivnosti u narednom danu (važno je pripremiti i materijal za decu koja iz bilo kog razloga ne odrade zadatak);
- aktivnosti tokom prvog dana usmerene su isključivo na upoznavanje i istraživanje prostora i „opuštanje“ u novom prostoru i društvu, ostvarivanje kontakta sa vaspitačem i upoznavanje sa „imenom za grupu“;
- aktivnosti u grupi počinju uvek istim, ili sličnim ritualom, vezanim za „ime grupe“. Na ovaj način se podstiče osećaj poznatosti i predvidivosti situacije za dete;
- aktivnosti tokom prvog i drugog dana „imitiraju“ slobodne, odnosno cilju usmerene, zajedničke, aktivnosti vaspitača i dece. Na ovaj način roditelj se, jednako kao i dete, upoznaje sa oblicima aktivnosti,

načinom pozivanja i učešća u aktivnostima. Dobrom povratnom informacijom za roditelje podstiče se njihova svest o karakteristikama novih iskustava deteta i omogućuje kontinuitet roditeljeve podrške i uključenosti i za iskustva deteta van porodice (odnosno u vrtiću). U obe ove aktivnosti, roditeljima se nudi mogućnost da podrže svoje dete da istraži svoju ulogu i zahteve koje pred njega takva aktivnost stavlja;

- aktivnosti tokom trećeg dana „imitiraju“ samostalan boravak dece tako što vaspitač poziva decu da mu se samostalno priključe u centralnoj aktivnosti. Za to vreme, roditelj je prisutan u grupi, ali ima priliku da posmatra samostalno uključivanje svog deteta u grupni rad. Istovremeno, ovo daje mogućnost drugom vaspitaču da dâ detaljnu povratnu informaciju roditeljima o onome što se događalo u prvim danima adaptacije i otvori teme za dalji rad i planiranje adaptacije i podrške detetu.

Praćenje tokom zajedničkog boravka roditelja i dece

„Dok sam slušala svoje kolegice koje su pričale o svom iskustvu bilo mi je najkorisnije čuti to da ja ne moram biti Animator u celoj ovoj priči, nego da sam tu da se upoznam, da ostvarim kontakt i „živim“ sa roditeljima i decom te dane. Uloga vaspitača u adaptaciji je posmatranje i upoznavanje dece, njihovih potreba, interesovanja, povezivanje sa njima“

Sofija P.

Aktivnosti organizovane tokom zajedničkog boravka roditelja i dece pružaju mogućnost vaspitačima da prate i ponašanja dece, ali i kvalitet interakcije roditelja i dece. Na osnovu ovih informacija moguće je prepoznati decu kojoj će potencijalno biti potrebna dodatna podrška u toku adaptacije jer njihova iskustva brige i oslanjanja na odraslog u primarnoj relaciji nisu obeležena adekvatnim, senzitivnim staranjem. Takođe, moguće je i prepoznati i polja potencijalno potrebne dodatne podrške roditeljima u cilju ostvarivanja senzitivnije brige o detetu, što su važne smernice za planiranje saradnje sa porodicom.

Tokom zajedničkog boravka roditelja i dece, vaspitač može da prati:

- *kako dete istražuje prostor.* Kretanje u novom prostoru jedan je od najjednostavnijih načina za percepciju kvaliteta sigurne baze u relaciji između roditelja i deteta. Naime, očekivano je da se dete po prostoru kreće i istražuje ga slobodno u prisustvu roditelja koji adekvatno brine. Slobodno istraživanje pri tom podrazumeva da dete postepeno

(u skladu sa temperamentom, raspoloženjem..) „osvaja“ prostor i njegove elemente, obraćajući se roditelju za podršku i potvrdu svojih aktivnosti. Na uzrastu nakon jaslenog, detetu ne mora više biti toliko potrebna fizička blizina i bliskost roditelja pri istraživanju prostora, ali se svejedno očekuje da se dete roditelju „obraća“ okretanjem glave, traženjem pogleda, osmehom ili direktnom verbalnom komunikacijom. Kvalitetna sigurna baza u relaciji roditelja i dece podrazumeva jednako tako i da roditelj prati kretanje svog deteta, opaža njegovo napredovanje, svestan je njegovog poziva za podršku, i obraća mu se podrškom (verbalno, klimanjem glave, osmehom) nudeći zaokruživanje detetovih aktivnosti, povratnu informaciju detetu i slično. Njegovo lice i interakcija bi trebalo da otkriva zadovoljstvo, budnost i usmerenost na potrebe deteta. Ukoliko je detetu tokom istraživanja potrebna uteha, podrška ili zaštita, roditelj je spreman da pozove dete sebi i pruži je.

Deca koja nemaju iskustvo podrške pri istraživanju prostora i odnosa, imaju tendenciju da se ponašaju suviše samostalno (ne osvrćući se na roditelja, čak ni kada ga poziva, na primer), ili pak suviše lepljivo. Oba ova ponašanja često su van domena razvojno očekivanog (drugačije nego druga deca iz grupe). Ove pravilnosti vidljive su i u tome:

- *kako dete uspostavlja interakciju sa drugom decom, ili*
- *kako dete uspostavlja interakciju sa vaspitačem i/ili drugim roditeljima (drugim odraslim).*

Jednako tako, tokom zajedničkog boravka roditelja i dece, vaspitač ima mogućnost da prati i ponašanje roditelja prema detetu, podršku koju roditelj pruža tokom detetovih aktivnosti- koliko i kada bira da se uključuje, na koji način se uključuje i slično.

U daljem tekstu biće prikazani primeri⁵ zapisa koje vaspitač može da načini na osnovu posmatranja i praćenja interakcije roditelja i deteta tokom prvih dana adaptacije, a sa ciljem procene kvaliteta rane brige i kapaciteta roditelja da podrži dete u iskustvima istraživanja novog prostora i relacije. Nakon primera, biće data analiza onoga šta se u zapisu vidi vezano za cilj praćenja.

Stefan je danas gotovo utrčao u sobu očaran sadržajima koje vidi. To mu je bio prvi put da boravi u vrtiću, i iz njegovog ponašanja stiče se utisak da mu je prvi utisak više nego pozitivan. Na vratima sobe je raširio ruke i pustio uzvik oduševljenja, a zatim naglo pustio majci ruku i ušao u sobu. Majka se nasmešila i pustila ga, sela blizu vrata i gledala sina kako „vršlja“ po sobi. S vremena na vreme Stefan se okretao majci sa istim prijatno uzbuđenim pogledom. Svaki put dosledno ona bi mu se nasmešila, klimnula glavom i rekla „Lepo ti je, jel da?“, ili „Dopada ti se to?“. U sobu su ulazila i druga deca, pa se Stefan sada, trčeći od jednog kutka do drugog, gotovo sudarao sa njima. U jednom momentu je i naleteo na jednog dečaka i rekao samo „ju“ i nasmešio se, pogledavši u mamu. Ona ga je tada pozvala sebi. Kada je Stefan prišao, mama ga je pozvala da sedne pored nje i ponudila mu vode. Dok je pio, ona ga je pomazila po glavi i rekla „Divno je u vrtiću, zar ne? Šta si sve video u sobi?“. Dečak joj je govorio i pokazivao prstom po sobi gde se nalaze stvari o kojima priča. Majka je klimala glavom. Komentarisala je i „Vidiš, i druga deca uživaju u sobi. Hajde da se upoznamo sa nekim od njih.“ U kutku u kom se Stefan najviše zadržao, neki je dečak vadio veliki kamion iz kutije. Majka je predložila „Eno vidi, onaj dečak vadi kamion što liči na tvoj! Kako se taj dečak zove?“. Zatim je motivisala Stefana da ode i upozna se s njim. Sa drugog kraja sobe Stefan je viknuo: „Mama, dečak se zove Pavle“. Mama se nasmešila, mahnula i rekla- „Zdravo, Pavle“.

---

⁵ primeri u ovom delu teksta su adaptirane beleške iz prakse urednice priručnika. Sve lične informacije o deci su izmenjene i/ili izostavljene

U ovom primeru zapisa, vidi se nekoliko elemenata važnih za Stefanovo iskustvo prvog dana u vrtiću. Vaspitač je najpre primetio dečakov pozitivan utisak o vrtiću, a zatim i majčinu spremnost da pusti dete da slobodno istražuje prostor koji mu je nov i koji mu se dopada. Majka, bez obzira što nije fizički blizu deteta (što mu ni uzrastom, ni pokazanim ponašanjem nije potrebno), svesna detetovog kretanja i detetovih emocija, budno prati dete i na njegov poziv za interakcijom odgovara dosledno podrškom. Kada situacija postaje drugačija i dete oseća nelagodnost (zbog drugih draži- ne samo prostor, već i deca; zbog drugih zahteva- ne samo istražiti prostor, već se i uskladiti sa drugom decom, istražiti odnos sa decom), ona ga poziva sebi. U kontaktu sa njom dete može da se smiri i organizuje svoje dosadašnje iskustvo. Tek tada, kad se smirio i kada je nelagoda prošla, majka podržava dete da krene u dalje istraživanje.

Važno je da vaspitač bude svestan pokazanih kvalitetnih elemenata brige u ovoj interakciji i da ovoj majci pruži povratnu informaciju o tome šta je „uradila“ za svoje dete. Senzitivniji roditelj ostavlja utisak kompetentnog, ali vraćanje povratne informacije o primećenoj adekvatnoj podršci ima dvojaku funkciju- ona vaspitača drži „budnim“ za kvalitetne oblike staranja i nudi priliku da vaspitač uvažavanjem majčine adekvatne brige ostvari dobar temelj kontakta sa njom u kom će moći kontinuirano da podržava i poziva na njenu senzitivnost kada to bude potrebno.

Milan nije izgledao preterano oduševljen boravkom u sobi. Uglavnom je boravio u jednom kutku i gotovo sve vreme ćutao. Majka je sve vreme bila pored njega na stolici, ali se nije uključivala u aktivnosti sa njim. Kada bi vaspitačica, ili neko drugo dete, prišlo kutku, majka je pozivala Milana da vaspitaču ili detetu ispriča šta pravi, kaže kako se zove, pruži ruku i slično, što je Milan odbijao, spuštajući glavu. U jednom momentu, vaspitačica je pozvala decu i roditelje da operu ruke i pripreme se za užinu. Milan je okrenuo mami lice, a ona je klimnula glavom i prokomentarisala „Dosadno ti je? Ne dopada ti se?“, a zatim, iako je Milan ćutao rekla „Hajde onda, zasuči rukave pa da operemo

ruke“. Milan je nastavio da crta. Majka je nastavila da sedi pored njega. Nisu otišli u kupatilo i nisu se pridružili užini. Milan je prvi napustio sobu (kada je za to bilo vreme), pri tom sam kupeći svoje stvari i oblačeći se. Majka je ostala još neko vreme da razgovara sa vaspitačicom o tome šta će raditi sutra.

U ovom zapisu, vidi se drugačije iskustvo deteta. Dete izgleda povučeno i preplavljeno neprijatnim i nelagodnim emocijama (koje god da su one). Majka, iako je fizički blizu, ne izgleda svesna toga. Kada inicira aktivnosti deteta, ona to radi uprkos detetovoj nelagodi, stavljajući ga u situaciju koja zahteva još veće prilagođavanje. Kada zahtevi kulminiraju vaspitačicinim pozivom za pranje ruku i užinu, Milan traži podršku od mame. Njena reakcija tada ga ostavlja bez jasnog zaokruživanja iskustva, podrške i jasnog usmerenja za dete. Ona daje dvosmislenu poruku imenujući njegovo iskustvo kao averzivno, a odmah zatim ga poziva da to iskustvo produbi uprkos nelagodi. Kada dete to odbije, ona ga ponovo ostavlja bez povratne informacije. Do kraja zapisa, majka se opaža kao neko ko dosledno ostaje nedostupan detetu, nesvestan detetovih potreba i bez adekvatne podrške za njega.

Ana se igrala papirima, gužvajući ih i praveći hranu za piliće. Mama je sedela pored nje i sve vreme govorila „Praviš hranu. I ti si sad pile, jesi li čula vaspitačicu, i ti si pile, i ova devojčica je pile i...vidiš onog dečaka (okretala joj je glavu), i on je pile. To je ime vaše grupe- vi ste pilići“. Ana je ćutala i gužvala papiriće. Majka je zatim uzimala njene papiriće i slagala ih govoreći „Evo vidi, ovde ćemo napraviti hrpicu od ovih tvojih, zapamti koji su tvoji, da pokažeš vaspitačici“. Ana je ustala i priključila se drugoj grupi, mama je krenula za njom iako Ana to nije tražila.

Iskustvo deteta dato u ovom zapisu ukazuje takođe na drugačije pruženu podršku detetu. Majka je u interakciji sa detetom prilično intruzivna- meša se i prekida detetovu aktivnost, usmeravajući je na potpuno druge sadržaje, nesvesna detetovih potreba i aktivnosti u koje je uključena. Takođe, izgleda kao da se Ana smiruje udaljavanjem od majke.

Mama je radila sve umesto Milice. Nisam tačno sigurna šta Milica ume, a šta ne, jer je majka bukvalno non stop govorila i radila umesto nje. Kada smo ih pozvali na pranje ruku, majka je Milici izmakla stolicu da ustane, zasukala rukave, prala ruke, obrisala ruke i držeći je za ruku vodila do stola, a zatim ju je hranila keksom govoreći joj istovremeno: „Vidiš kako onaj bata sam jede“. I kada sam ih pozvala da pričamo o Zečićima u vrtiću, mama je povlačila Milicu da joj sedne u krilo, čak i kad je devojčica želela da ustane, šaputala joj je da „ne ometa vaspitačicu“. Ja sam je pozvala da dođe do panoa, misleći da će sama prići, ali devojčica je zastala, pružila ruku mami i prišla mi tek kad je i ona ustala i došla sa njom. Milica je plakala kad su kretali, mislim da je zakačila rukav za kvaku na izlazu.

I u ovom zapisu podrška od strane roditelja nije pružena adekvatno. Majka ima dobru ideju- da se „nađe detetu“ i zaštititi ga. To međutim radi, i kada zaštita nije potrebna i izgleda nesvesna detetovih razvojnih mogućnosti i potreba za autonomijom. Istovremeno je prilično kontradiktorna, pružajući detetu u isto vreme i zaštitu veću od uzrastom očekivane (npr. hrani je keksom) i zahtev za drugačijim ponašanjem („Vidiš kako onaj bata jede“). Ovakva interakcija čini da dete raste zbunjeno oko toga šta treba i može samo da uradi, kao i oko toga na koji način da traži podršku kada joj je potrebna, kada je situacija zaista nelagodna i podrška odraslog je potrebna i slično.

Za ove roditelje biće veoma važno da se usmere na potrebe dece i načine na koje ih ona pokazuju. Vaspitač će povratnim informacijama u daljem radu sa njima imati zadatak da ih više usmeri na praćenje deteta i potencijalno značenje detetovog ponašanja, a zatim i da ga ohrabri na interakciju i podršku za dete.

Adekvatna podrška roditelja detetu tokom istraživanja novog prostora ili novih kontakata, kooperativna zajednička aktivnost roditelja i deteta i slična iskustva adekvatne brige, za dete su riznica iskustava u kojima uči da je ono spretno da istražuje i osvaja nove uloge i relacije i da za podršku

kada mu je ona potrebna može da se osloni na odrasle jer su oni poverljivi, zainteresovani za njega, svesni njegovih potreba i spremni i sposobni da mu podršku pruže. Deca kojoj izostaje ovakva vrsta iskustava, razvijaju različite načine da iskontrolišu situaciju- umanje stres, napetost, neizvesnost i potencijalno emotivno iskustvo načine što je predvidljivijim za sebe. Pri tom će se slabo oslanjati na adekvatnu podršku odraslih (ne znači da je neće tražiti). Ponašanja koja ukazuju na potrebu deteta nad kontrolom situacije variraju *od izražene samostalnosti* i utiska samodovoljnosti i kompetentnosti veće od za uzrast očekivane čime dete obezbeđuje da fokus odraslih ne bude na njemu da bi zahtevi za interakcijom i emotivnom razmenom bili što manji, *do izražene nesamostalnosti*, lepljivosti, prevladavajuće uznemirenosti kojom dete obezbeđuje stalno prisustvo i fokus odraslog (za kojeg veruje da bez takvih signala, ne bi bio svestan njegovih potreba ili spreman da mu zaštitu i brigu pruži kada mu ona zaista bude potrebna). Ova ponašanja vidljiva su u različitim situacijama i detaljnije će o njima biti reči u segmentu o praćenju u toku samostalnog boravka deteta.

Dan „prelaska“

Pre nego što dete počne samostalno da boravi u vrtiću, roditelji se pozivaju na još jedan dan zajedničkog „druženja“, ali u nešto izmenjenom obliku. Sama struktura aktivnosti tokom ovog dana podrazumeva samo jednu, ali ključnu, izmenu. Roditelji i deca su i dalje zajedno u vrtiću, ali se u sobi odvajaju, tako da deca učestvuju samostalno u aktivnosti sa jednim vaspitačem, dok se drugi vaspitač posvećuje isključivo roditeljima u zasebnom delu sobe.

Cilj ovako osmišljenog dana je dvojak. Detetu (i roditelju) se pruža *imitacija* samostalnog boravka i od njega se očekuje da samostalno učestvuje u kreiranoj grupnoj aktivnosti sa vaspitačem. Roditelju se, istovremeno, pruža mogućnost da sa roditeljima druge dece i vaspitačem zaokruži svoje iskustvo adaptacije dobije povratnu informaciju od vaspitača o onome šta se tokom ovog perioda dešavalo, šta je u napredovanju deteta praćeno i kako će se napredak i potrebe deteta za podrškom i na dalje pratiti.

Tokom aktivnosti sa roditeljima, vaspitač ima sledeće „zadatke“:

- da imenuje roditeljima ono što se događalo tokom aktivnosti, te definiše sa kojim ciljem su aktivnosti realizovane;
- da pruži roditeljima šansu da podele svoje lične utiske, iskustvo boravka sa detetom, a u smislu toga šta su opazili da detetu prija ili ne, u čemu je dete napredovalo, kakav je detetov utisak o vrtiću i slično;
- da opiše roditeljima šta se od strane njih i stručne službe tokom adaptacije pratilo i sa kojim ciljem;
- da omogući povratnu informaciju globalno o dosadašnjem toku adaptacije, i nastavku rada u periodu prilagođavanja.

Na kraju ovog sastanka sa roditeljima, vaspitač svakom od roditelja daje pismo, u kom se nalazi sažeto zapažanje o napredovanju deteta tokom adaptacije, prvi utisci vaspitača o detetu i njegovom toku prilagođavanja.

Evo nekih primera⁶ kako pismo roditeljima (Priča o detetu) može da izgleda:

Imala sam utisak da je Stefan uživao u ovom periodu, da mu je vrtić zanimljivo mesto, puno novih izazova. Vi ste zaista bili za njega tu na način koji mu je bio potreban- puštali ste ga da samostalno istražuje i sobu i drugare i kontakt sa nama, ali ste sve vreme izgledali zaista budni i spremni da mu pomognete na razne načine- da se smiri, „sredi svoje utiske“ i slično. To je veoma važno za Stefana. Iz kontakta sa vama uči da je siguran sa odraslima i bezbedan da uz njih „osvaja“ nove prostore i uloge. Očekujemo da će, uz ovakvu vašu podršku, Stefan lako ostvariti kontakt i sa nama i sa vršnjacima. Važno je da ostanemo u kontaktu i razmenjujemo informacije o njegovom napretku. Tako ćemo i vi i mi znati šta se događa, ali i kada je i da li je Stefanu potrebno da se potrudimo još više.

ili

Milica se polako oslobađa. Tokom ova dva dana, vi ste zaista bili veoma poštovani i nastojali na svaki način da je podržite i da učinite da se oseća sigurno i zaštićeno. U daljem toku njenog prilagođavanja biće i vama i nama važno da prepoznamo šta Milica ume sama, u kojim situacijama se oseća slobodno da samostalno istražuje i da je u tome podržimo. To će jačati njene veštine kontakta sa vršnjacima, ali i njenu samostalnost što je važan razvojni zadatak u narednom periodu. Biće mi zadovoljstvo da sa vama zajedno podržim Milicin razvoj i rast, njene kontakte sa drugarima, učenje i igru.

Ton pisma trebalo bi da bude afirmativan i da roditelju omogući jasan

---

⁶ primeri u ovom delu teksta su adaptirane beleške iz prakse urednice priručnika. Sve lične informacije o deci su izmenjene i/ili izostavljene

uvid u ono što je vaspitač opazio kao promenu tokom boravka deteta, detetovu reakciju na vrtić ili njega (vaspitača) samog i vršnjake, aktivnosti i slično. Roditelju se na ovaj način pruža jasna poruka da vaspitač prati potrebe baš njegovog deteta, a istovremeno se roditelj upućuje da na sličan način prati napredovanje svog deteta.

Na ovaj način započinje direktna komunikacija između roditelja i vaspitača koja fokus stavlja na individualizaciju kako rada sa detetom i praćenja napredovanja deteta, tako i individualizovani pristup u razumevanju potreba porodice, planiranja učešća roditelja i saradnje sa roditeljima. Svaki roditelj ponaosob se u pismu, ali i grupa roditelja zajedno, poziva da sa vaspitačem nastavi da prati prilagođavanje deteta (Zajednička knjiga Roditelja i Vaspitača) o čemu će biti reči u narednom koraku.

Evo kratkog sadržaja pripreme za razgovor sa roditeljima i podsetnika na ciljeve aktivnosti realizovanih tokom zajedničkog boravka roditelja i deteta u vrtiću.

Vaspitač informiše roditelje o ciljevima i funkcijama prvog i drugog dana zajedničkog boravka, kao i o tome da je tokom tog perioda praćen način prilagođavanja svakog deteta posebno.

Pitati roditelje: „Kako ste vi doživeli ove dane u vrtiću? Da li se sve odvijalo kao što ste očekivali, ili vas je nešto iznenadilo? Šta mislite, kako je vaše dete doživelo ove prve dane? Roditelje podsetiti na sadržaj lifleta „I roditelj polazi u vrtić“ i ukazati na očekivane promene u porodici. Korisno je voditi beleške o odgovorima roditelja, biće dragoceno za kasnije praćenje prilagođavanja deteta i kao prilog za dečiji portfolio.

Pripremiti roditelje za prvi rastanak od dece. Spomenuti da će deca verovatno plakati (četvrtog dana), ali da je to njihov izraz protesta zbog odvajanja što je očekivana reakcija. Naglasiti značaj daljeg zajedničkog praćenja napredovanja deteta, u kontekstu blagovremene i adekvatne reakcije ukoliko dodatna podrška detetu bude potrebna. Roditelje takođe podsetiti na sadržaj lifleta „Moguće reakcije deteta pri polasku u vrtić“ i pozvati ih da prate ponašanje deteta i svakako informišu vaspitače ukoliko se neko od ponašanja navedenih na lifletu javi.

Detalje o svakom detetu pripremiti u formi Priče o detetu.

Kada su roditelji pročitali, daje im se uputstvo: „Znajući sve ove informacije, pratite svoje dete, prepoznajte znake koje ćete registrovati u njihovom ponašanju i podelite ih sa nama. Ostanimo u redovnom kontaktu, kako bismo razmenili informacije i novine o svakom detetu sa svakim roditeljem“.

Podsetnik:

Aktivnosti tokom prvog dana bile su kreirane tako da deca pre svega imaju prilike da istražuju prostor. Tokom tog dana roditelj je pomogao detetu da:

- se upozna sa vaspitačem
- upozna drugare sa kojima će boraviti u grupi
- zajedno sa vama upozna način na koji će se deca pripremati za obrok i jesti u vrtiću

Aktivnosti tokom drugog dana bile su kreirane tako da deca upoznaju „usmerene“, zajedničke aktivnosti fokusirane na jednu temu. Roditelj je tada sa detetom imao prilike da upozna način na koji vaspitači pozivaju i motivišu decu za aktivnosti, koja sredstva se i kako koriste za rad, kako izgleda rad vaspitača i kontakt vaspitača sa decom tokom ovakvih aktivnosti, ali i kako njegovo i druga deca iz grupe reaguju na vođene i slobodne aktivnosti tokom dana.

Praćenje procesa prilagođavanja nakon odlaska roditelja iz vrtića

„Primetila sam zajednički osećaj pripadnosti, pozitivan pristup roditelja dok su „živeli sa nama“. Dobit još uvek svakodnevno pristiže- vaspitači i roditelji se ne osećaju kao stranci“

Nataša Pejin

Samostalnim boravkom deteta u vrtiću započinje drugi period u prilagođavanju deteta. I u ovom periodu, kao i u toku celokupnog boravka deteta u predškolskoj ustanovi, važno je pratiti ponašanje deteta, te promene u njegovom funkcionisanju koje su indikatori toka prilagođavanja. Ove promene pratimo u nekoliko domena u vrtiću:

- *razvoj odnosa sa vaspitačem*- mogućnost uspostavljanja kontakata, oslanjanje na vaspitača, korišćenje vaspitača kao sigurne baze i sigurnog utočišta;
- *razvoj kontakta sa vršnjacima i prilagođavanje na učešće u grupi i rad u grupi*- pre svega kroz uključivanje u igrovne aktivnosti;
- *generalni emotivni ton* (raspoloženje) deteta tokom boravka u vrtiću.

Određene promene, naravno, mogu biti jednako očite, ili očitije u kućnim uslovima i tiču se, između ostalog:

- *stava prema vrtiću*- nastojanje deteta da integriše iskustva u vrtiću u svoje celokupno iskustvo, ponašanje prilikom dolaska u vrtić, način govora o vrtiću i slično;

- *promena u rutini i navikama*, već formiranim veštinama i razvojnim postignućima deteta, kao i generalnom raspoloženju deteta.

Za praćenje procesa prilagođavanja važne su i promene na “gore” i promene koje mogu upućivati na napredak. Promene na “gore” mogu ukazivati na suptilne (ili manje suptilne) znake teškoća u prihvatanju novih uloga i okolnosti života i razvoja, i što su pre “uhvaćene”, omogućuju blagovremenije i adekvatnije aktivnosti dodatne podrške detetu. Bez obzira na to da li dete pokazuje teškoće ili ne, promene na bolje važan su pokazatelj napretka deteta i važna informacija starteljima (i vaspitaču, i u porodici) da se dete prilagođava, oseća sve prijatnije u novom kontekstu i da aktivnosti koje oni preduzimaju radi podrške detetu, imaju smisla i koristi za ovaj proces.

U praćenju prilagođavanja nakon odlaska roditelja iz vaspitne grupe zadržava se isti princip- detetov napredak prate i roditelji i vaspitači. Na taj način podržava se i olakšava uspostavljanje saradnje sa roditeljima kroz individualizovan pristup detetu i porodici, ali se i održava i pojačava nastojanje vrtića da upućuje roditelje na senzitivniju i kvalitetniju brigu o detetu. U ovom slučaju, roditelj se stavlja u poziciju da prati ponašanja svog deteta, razume ih u kontekstu prevazilaženja razvojne krize i usmeri svoje aktivnosti sa detetom i brigu o detetu kako bi podržao proces prilagođavanja- kroz podršku istraživanju novih uloga i odnosa, ali i kroz blagovremenu i adekvatniju aktivnost utehe, zbrinjavanja, nežnosti, odnosno sigurnog utočišta za dete. Kako je i ranije rečeno, na ovaj način roditelj se usmerava na adekvatnije praćenje, opažanje i interpretaciju detetovih potreba, te se podržava i njegov kapacitet za senzitivniju brigu. Jednako tako, i vaspitač se stavlja u poziciju da sličan način razvija svoju ulogu u životu deteta i porodice i formira odnos sigurne baze i sigurnog utočišta i za dete i za roditelje.

Predložena forma rada u ovoj fazi je “*Zajednička knjiga roditelja i vaspitača*”. Tokom adaptacionog perioda razvija se novi oblik saradnje između vaspitača i roditelja u cilju obostranog praćenja deteta (pojam *deljene brige*).

U tom periodu *Zajednička knjiga roditelja i vaspitača* usmerena je ka jačanju senzitivnosti roditelja i vaspitača u kontekstu toga šta je to važno za dete, imajući u vidu elemente rastuće autonomije u adaptacionom periodu. Ti elementi se, između ostalog, odnose na informacije o tome kako dete usvaja novi zadatak i kako mu u tome pomaže vaspitač, a kako bi mogao da mu pomogne roditelj. “*Knjiga*” zapravo podrazumeva niz zapisa od strane roditelja i vaspitača kojima se opisuje i prati napredovanje deteta i, kada je to potrebno, reagovanje na pruženu planiranu dodatnu podršku. Zapisi se mogu beležiti na papirićima i lepiti u svesku. Na ovaj način formira se dobar osnov za detaljno upoznavanje deteta i podršku procesu prilagođavanja, ali i dobar osnov za portfolio deteta u kom se nalaze ključne informacije o njegovom iskustvu i načinu rešavanja zadataka u ovom razvojnem periodu.

Smernice za kreiranje „Zajedničke knjige roditelja i vaspitača“

Nakon svakog radnog dana , ili nakon dana u kom se desila neka značajnija promena (pre svega tokom perioda adaptacije, ali i nakon njega) vaspitač za roditelja sprema kratku poruku koja se odnosi na ključne promene ili događaje iz tog dana, vezane za prilagođavanje deteta, ostvarivanje kontakta sa vaspitačem ili vršnjacima iz grupe.

U pripremi ovih poruka mogu da pomognu sledeća pitanja.

1. *Da li je plakao? Koliko dugo? Na koji način se umirio?*
2. *Kako reaguje na promene u vrtiću? (obroci, igra, odmor, usmerena aktivnost, higijenske navike, promena prostora)- Šta radi, na šta se lakše adaptira, ko ili šta mu pomaže da se prilagodi na promene u ritmu tokom dana i slično?*
3. *Da li se igrao tokom dana? Čime se igrao? Sa kim (u čijem društvu) se igrao? Neke opažene specifičnosti u načinu igre, materijalima za igru i drugim relevantnim aspektima igrovnih aktivnosti.*
4. *Da li prilazi vaspitaču? Kada, na koji način? Da li traži utehu od vaspitača?*
Da li traži pomoć vaspitača? (prilikom oblačenja, obuvanja, pranja ruku) Kako reaguje na pruženu pomoć ili podršku?
5. *Kakvo raspoloženje preovladava u toku dana kod deteta?*

Ton poruka za roditelje treba da bude afirmativan, da uvažava i opisuje individualna iskustva deteta i promene u iskustvu deteta. Poruku treba sačiniti tako da roditelj iz nje sazna o važnim prekretnicama ili promenama u ponašanju deteta, kao i o tome na šta one upućuju i kako bi dete trebalo dalje podržati.

Na primer⁷:

„Marko je danas prvi put tražio pomoć od mene (vaspitača) pri pranju ruku. Ovaj korak je za njega jako važan. Značajno je da može da se osloni na odrasle oko sebe, to mu daje sigurnost da će uvek, kada mu podrška bude potrebna, znati kako da je traži i moći da je dobije.“

ili

„Jelica je danas olovke kojima je crtala ponudila Đorđu. Zatim me je pogledala i kada sam rekla „Deliš olovke sa Đorđem! To je divno, sada i on može da crta!“ nasmešila se i pogledala Đorđa još jednom. Ovo je važan korak za nju. Ona uči da uspostavi kontakt sa vršnjacima i oslanja se na odraslog da joj zaokruži- imenuje, opiše- to iskustvo, da podršku za ono što ona radi.“

ili

„Petar je danas nakon vašeg odlaska dosta dugo plakao. To je očekivana reakcija, ukazuje na to da mu je važno da u ovoj, novoj situaciji, za njega bude prisutan neko ko ga poznaje, za koga on zna da o njemu brine i da mu je važan. Zato što je za njega važno da takvo iskustvo ima i u odnosu sa mnom, prišla sam i pokušala da ga utešim. Smirio se nakon nekog vremena. Sutra i svaki naredni dan ću nastojati da svojim aktivnostima dajem Petru do znanja da i ja umem o njemu da brinem i da mi je važan. Za to vreme, važno je da vi u kući pozitivno govorite o vrtiću, podržavate njegov trud u prilagođavanju i pokažete da vidite da napreduje i razija se. Znaćće mu ako ga podržite u ostvarivanju kontakata sa mnom i sa vršnjacima. Pratićemo i dalje ovo njegovo ponašanje.“

Jednako tako, važno je i da vaspitač može da prati događanja tokom adaptacionog perioda u detetovoj kući. Kako je rečeno, na taj način vaspitač radi bar dve stvari:

---

⁷ primeri u ovom delu teksta su adaptirane beleške iz prakse urednice priručnika. Sve lične informacije o deci su izmenjene i/ili izostavljene

- poziva i podržava roditelja u poziciji da prati i učestvuje u prilagođavanju svog deteta i nakon njegovog (roditeljevog) boravka u vrtiću. Pri tom se roditelju skreće pažnja na važne elemente koje u prilagođavanju deteta treba pratiti i koji mogu da budu vidljivi u kući. Veština da prati, prepozna i interpretira potrebe deteta, saznaje njegove rastuće kapacitete da se prilagodi razvojnim promenama, važan je aspekt senzitivnosti roditelja i jedan od temelja kvalitetnije brige o njemu i doživljaja kompetentnosti roditelja.
- omogućuje kontinuirano dobijanje značajnih informacija o efektima adaptacije čime se podržava da vaspitač može preventivno, ili rano interventno da reaguje savetodavno, ukoliko su neke od primećenih promena takve da ukazuju na teškoće u adaptaciji.

U pripremi i smernicama koje se daju roditeljima mogu da pomognu sledeća pitanja:

1. *Da li dete spominje kod kuće vrtić, vaspitače ili decu? U kom kontekstu (na koji način, koje doživljava ili događaje prepričava)? Važno je da roditelj zna da se ovo može događati spontano ili na pitanje, ali i da zna da je potrebno neko vreme dok dete razume da su događanja iz vrtića nepoznata za roditelja i dok roditelj nauči da pita o događanjima na odgovarajuć način (koristeći jezik iz vrtića- nazive koje koristi vaspitač. O ovome je važno da vaspitač obavesti roditelja u svojim pisamcima. Npr. danas smo pričali priču za vreme odmora. To smo radili tako što smo podelili na dremaljive jastuke i vaspitačica je .....)*
2. *Da li ima promena u raspoloženju deteta? Kojih?*
3. *Da li ima promena u spavanju? Da li ima promena u obrocima? Da li je došlo do promena tokom obavljanja fizioloških potreba? Treba ukazati da su ovo prvi indikatori i očekivana polja eventualnih teškoća pri adaptaciji, kao i da većina tih promena prođe spontano kako dete*

ovladava svojim novim zadacima i iskustvima, ali da je važno da ih pratimo i da svi znamo o njima.

4. *Kako se dete ponaša prilikom dolaska u vrtić? (put od kuće do vrtića)*

U oba oblika komunikacije važno je izneti i opisati znake napretka deteta, ili ključnih (veselih ili uznemirujućih) promena kako bi se na njih po potrebi moglo reagovati što pre i podržati dete i njegovo prilagođavanje. Ovakav vid komunikacije pomaže i roditelju i vaspitaču da upoznaju dete, njegov način adaptacije, rešavanje razvojnih zadataka i „osvajanja“ novih životnih veština.

Priprema dece za dnevni odmor

Samostalni boravak dece u vrtiću u delu dana predviđenom za dnevni odmor predstavlja još jedan od prelomnih trenutaka i zahtev za dodanim prilagođavanjem deteta na novu rutinu, novi kontekst i značenje odmora, kao i osobe sa kojima se dete umiruje i budi (ukoliko spava). Period uspavljivanja ili umirivanja, za većinu dece je zapravo iskustvo direktnog, često umirujućeg, negujućeg kontakta sa odraslim, koji je bogat razmenom i često deo značajnih rituala u interakciji dete-roditelj. Kada dete treba da odmara u vrtiću, to zapravo, između ostalog, znači:

- da treba da prihvati još jedan elemenat dnevnog ritma vrtića u grupnom kontekstu
- da treba da prihvati promenu rituala uspavljivanja i značenja mirnih aktivnosti i odmora, te razvije veštine novih rituala
- da treba da se umiri u kontaktu sa odraslim koji tu istu funkciju u istom momentu radi za još dece iz grupe i sa kojim dete još uvek razvija relaciju koju će potencijalno karakterisati umirujući, negujući kontakt.

Kako bi dete što lakše prihvatilo period dnevnog odmora u vrtiću, korisne su određene pripreme od strane roditelja, a i vaspitača. Pripreme za dnevni odmor deteta započinju u junu mesecu nakon realizacije prvog roditeljskog sastanka. Roditelji se tada upoznaju sa ritmom dana u vrtiću i na osnovu toga im se preporučuje da razgovaraju sa svojom decom o spavanju kao nečem što će se svakodnevno dešavati poput igre, usmerenih aktivnosti, obroka. Roditelji se takođe pozivaju da vreme spavanja (dnevnog odmora) kod kuće pokušaju da usklade sa periodom dnevnog odmora u vrtiću kako bi promene u dnevnom ritmu deteta bile što manje. Od izuzetnog značaja je

da roditelji prenesu vaspitačima informacije o navikama svoje dece tokom uspavljivanja kako bi vaspitač mogao da omogući detetu što lakše prihvatanje nove promene u procesu prilagođavanja na vrtić.

Prilikom samog polaska u vrtić, deca i roditelji će imati priliku da se tokom zajedničkog boravka, upoznaju sa mestom gde se nalaze krevetići i sa samim krevetićima na kojima deca spavaju. Kroz raznovrsne aktivnosti sa lutkama, uspavljivanjem beba, vaspitači će svakodnevno približavati deci i roditeljima proces uspavljivanja u vrtiću.

Neka deca nemaju potrebu za snom u periodu dana predviđenim za dnevni odmor u vrtiću, a nekima je potrebno više vremena da se prilagode na drugačije uslove za dnevni odmor od onih na koje su navikli kod kuće. Zato je deci poželjno pružiti mogućnost izbora između mirnih aktivnosti poput listanja slikovnica, pričanja priča i slično, i ne zahtevati nužno da dete spava u toku ovog perioda. Takođe, ukoliko uslovi rada u ustanovi to omogućuju, poželjno je detetu omogućiti da tokom dnevnog odmora ima pored sebe svoju omiljenu igračku, čebe ili drugi predmet koji i inače koristi za uspavljivanje. U ustanovama u kojima deca koriste pidžame tokom dnevnog odmora, njih bi trebalo uvesti tek nakon što se dete adaptiralo.

Kako uvođenje dnevnog odmora zapravo znači uvođenje još jednog segmenta života u vrtiću na koji se traži prilagođavanje deteta, važno je ovaj period ispratiti u „*Zajedničkoj knjizi roditelja i vaspitača*“ adekvatnim zapisima o iskustvu deteta i uočenim reakcijama, kao i o napretku u prihvatanju i prilagođavanju na ovaj deo dnevnog ritma u vrtiću.

Na primer⁸:

„Jovan danas nije želeo da spava. Protestovao i je plakao kada smo ga, kao i drugu decu, pozvali da se pripremi za ovu aktivnost. Prišla sam njegovom

---

⁸ primeri u ovom delu teksta su adaptirane beleške iz prakse urednice priručnika. Sve lične informacije o deci su izmenjene i/ili izostavljene

krevetiću i predložila da pogledamo neku slikovnicu zajedno. To je prihvatio. Danas se odmarao na ovaj način.“

Jovanov napredak može da bude zabeležen na sledeći način:

„Jovan je danas zaspao na kratko dok smo gledali slikovnicu. Kada se probudio, bio je začuđen i delovao je zbunjeno. Vaspitačica mu je prišla i pomazila ga po glavi govoreći „Dobro jutro, probudio si se“, ali on se namrštio i pomerio glavu od nje. Nakon malo vremena je ustao i pridružio se grupi u aktivnostima za razbuđivanje. Pratićemo i dalje njegov napredak.“

Praćenje tokom samostalnog boravka dece

Tokom samostalnog boravka deteta (u periodu adaptacije, ali i nakon tog perioda) vaspitač bi trebalo da prati napredovanje svakog deteta u ključnim segmentima koji ukazuju na adekvatne razvojne promene, ili eventualnu potrebu za dodatnom podrškom. Obzirom da je okvir celokupnog predloženog programa ideja da je temelj razvoja deteta i napredovanja u obrazovnom radu sa njim- ostvarivanje adekvatnog kontakta sa vaspitačem i osećanje sigurnosti i zaštićenosti u vrtiću, onda se i praćenje odnosi na procenu ponašanja deteta u onim segmentima koji ukazuju na kvalitet socijalnog i emocionalnog razvoja i razvoja odnosa vaspitač-dete kao sigurne baze.

Relevantni podaci dobijaju se praćenjem:

-ponašanja koja ukazuju na kvalitet afektivne vezanosti- ukazuju na ponašanja kojima dete obezbeđuje i traži podršku odraslih, koristi (ili izbegava) odraslog da bi snizilo nivo svoje uznemirenosti. U skladu sa ovim, prate se ponašanja pri odvajanju od roditelja (odraslih), ponovnom susretu, interakcija sa odraslim (roditeljem), interakcija sa nepoznatim ili novim odraslima, kao i oslanjanje na pomoć i podršku odraslih (roditelja, vaspitača) pri manjoj povredi, na primer, ili u sličnoj stresnoj situaciji. Uopšteno rečeno, prateći ova ponašanja, vaspitač može da prati kvalitet i obrazac afektivne vezanosti deteta koji daje značajne smernice za rad vaspitača u cilju uspostavljanja što je moguće kvalitetnije brige o detetu;

- *generalnog ponašanja deteta tipičnog za taj uzrast.* Neka deca se u ovom segmentu mogu činiti preterano zahtevnim, a neka nevidljivim ili preterano nezavisnim. Oba ova odstupanja, ukoliko su pravilnost

mogu da ukažu na teškoće u socijalnom i emocionalnom razvoju i u uspostavljanju kvalitetnih odnosa sa vaspitačem. Važno je pri tom da se prate i ponašanja u slobodnim aktivnostima, ali i ponašanja vezana za aktivnosti koja traže pažnju, postignuće i slično;

- *igre i interakcije sa vršnjacima.* Deca koja imaju teškoće u uspostavljanju relacija su generalno manje socijalno i emocionalno kompetentna, bilo da je interakcija sa vršnjacima puna povlačenja, ili ponašanja nalik odraslom, ili pak naređivanja, udaranja i drugih oblika povređivanja. Poneke teškoće su vidljive i u samom načinu igranja, odabiru tema, fokusu u igri i slično;
- *generalnog emocionalnog stanja deteta.* Stres i nova iskustva u vrtiću iniciraju pojavu različitih manifestacija emotivnog stanja kod deteta, najčešće na način na koji su deca to navikla da rade u primarnim relacijama, odnosno u porodici. Deca sa problemima u uspostavljanju relacija će izgledati manje emotivno kompetentna i funkcionisace na uzrastu mlađem od njihovog realnog. Njihove emocije i način pokazivanja emocija su korisne za njih-doprinosu da se osećaju sigurnijim, ali zapravo mogu izgledati potpuno disfunkcionalnim u odnosu na emocije druge dece i tipičan emotivni razvoj dece na tom uzrastu. Važno je da se prati koliko je sama emocija, ali i njen kvalitet u smislu trajanja, mogućnosti smirivanja i izraženosti emotivnog stanja, usklađen sa situacijom. Jednako tako, informativno je za vaspitača i kakve su veštine deteta da (na uzrasno očekivanom nivou) izrazi emociju, verbalizuje je, reguliše emotivni doživljaj i slično;
- *stava prema vrtiću.* Stav i želja deteta da dolazi u vrtić menja se sa prilagođavanjem deteta novim iskustvima i zahtevima. Međutim, deca koja imaju teškoće u uspostavljanju relacija sa vaspitačem i generalno u domenu afektivne sigurnosti, mogu u ovom segmentu pokazivati ponašanja koja variraju od lepljivosti, teškog odvajanja, odbijanja

vrtića, do preterane prilagođenosti, socijalno poželjnog stava i sličnih ponašanja. U oba slučaja detetu će biti potrebna dodatna podrška.

Evo nekih primera⁹ zapisa o praćenju deteta tokom samostalnog boravka:

Mama dovodi M. u vrtić i ona se samostalno obuva, skalnja svoju jaknu i stvari u svoj ormarić. Mama joj govori šta će biti za doručak, zagrli je i poljubi, na šta M. uzvraća poljupcem i nasmejana ulazi u sobu. Pogledom traži devojčice iz svoje grupe i prilazi im započinjući igru. U odnosu na drugu decu je veoma društvena, voli da vodi igru, mada poštuje pravila. Rado učestvuje u aktivnostima. Spremna je da se strpi, ako joj vaspitač ne odgovori odmah. Ume da izrazi i kontroliše emocije. Ne pokazuje strah pri ulasku nepoznatih ljudi u sobu. Slobodna je da traži pomoć od vaspitača.

***

V. je potpuno samostalno dete u svim rutinskim, svakodnevnim radnjama. Kada ga otac dovodi u vrtić na ivici je plača, ali se suzdržava. Kada ga dovede majka-jako plače i jeca dugo. Majka i otac se samo jave i „pobegnu“ s vrata, a on ulazi sam. Treba mu dosta vremena da se umiri. Veoma je kreativan u igri. Igra se sa svom decom, ali lako pada pod uticaj dominantnih u grupi. Neobavezan razgovor sa vaspitačima je u redu, ali ako se nešto novo uči, na primer, bude na ivici plača, obraća se plačnim glasom ili samo-ćuti.

***

Ž. na prvi pogleda deluje siguran i pun samopouzdanja. Njegovo odvajanje od majke čini se da zavisi od njegovog raspoloženja i njenog ponašanja prema njemu. Mama ga obuva i ostavlja njegove stvari (iako on to ume sam). Na rastanku ponekad poljubi mamu i uđe, a nekad se baca, više i trči kroz hodnike odbijajući da uđe u sobu. Veoma je bučan i dominantan među decom. Teži da

---

⁹ U ovom prikazu korišteni su podaci o deci koje su prikupljali vaspitači PU "Radosno detinjstvo", Novi Sad, učesnici edukativne grupe, a uz superviziju urednice priručnika i stručnih saradnika. Sva imena i lični podaci o deci su izmenjeni.

bude vođa, da uvek bude prvi, a ako to ne uspe-započinje konflikt. Iako na prvi pogled deluje sigurno, plaši se nepoznatih ljudi i novog prostora. Kada mama dolazi po njega i pita ga kako je bilo u vrtiću, na pola njegovog odgovora postavlja sledeće pitanje, ili počne nešto drugo da priča. Jako retko ga drži za ruku.

**

Dečak A. dolazi u vrtić nasmejan, noseći kucu u rukama. Odlaze ga uredno u ormarić, pozdravi se sa tatom i ulazi u sobu. Za igru bira i dečake i devojčice, prilazi vaspitačima kako bi nešto pitao, ili samo „procaskao“. Veoma voli da logički razmišlja i to doživljava kao izazov. Ume ponekad da zatraži kucu iz ormarića. Kada mama ili tata dođu po njega, obavezno „padne“ neka šala i vrlo često već na vratima dogovara druženje posle vrtića.

**

Na prijemu majka ništa ne govori, dečak se sam preobuva, nema zagrljaja ili poljupca između njih. Dečak deluje samostalno, ulazi ozbiljan, teško uspostavlja kontakt očima sa vaspitačem. U igri ne poštuje drugare, često ih udara i otima igračke. za vreme aktivnosti teško prati razgovor, pažnja mu je kratkotrajna. Za društvo bira jednog dečaka. Izbegava potrebu za utehom, plaši drugu decu, a sam ne pokazuje strah.

**

U ide sam vrtić, nekoliko koraka ispred mame. Raspoložen, javlja se svakom zaposlenom. Samostalno se presvlači, ljubi mamu, pozdrave se i razdragan ulazi u sobu. Pozdravlja se sa vaspitačicom, zagrlje se i nakon toga odlazi da se priključi drugoj deci. U odnosu sa vršnjacima je saradljiv, prilagodljiv i osećajan, jedan od omiljenih u grupi. Sa posetiocima lako stupa u komunikaciju. Često dođe do vaspitačice i zagrlje je. Kad neko dođe po njega raduje se, glasno se pozdravlja sa svima i trčeći skače u naručje onom ko je došao.

Identifikovanje i praćenje dece sa teškoćama u uspostavljanju relacija (teškoćama u oblasti afektivne vezanosti)

Iako većina dece vremenom bude uspešna u prilagođavanju na vrtić, poneka deca imaju teškoće koje duže traju. Za neku decu, koja izgledaju prilično samostalno, vaspitači kažu da teško uspostavljaju blizak kontakt. Druga mogu delovati preterano zahtevno i stalno uznemireno. Kako bi se moglo detaljnije ispratiti napredovanje ove dece, i na osnovu detaljnijeg praćenja eventualno isplanirati dodatna podrška za decu, predlažemo ček liste opisane u tekstu koji sledi¹⁰. Svaka od njih obuhvata segment koji se prati u nekoliko ključnih tačaka. Procena se vrši tako što se svako ponašanje deteta procenjuje kao slično tipičnom ponašanju deteta njegovog uzrasta, ili različitom u jednom od dva smera. U zavisnosti od učestalosti, ponašanje se beleži kao ono koje se primećuje „gotovo uvek“ ili „ponekad“.

Ponašanja koja ukazuju na kvalitet afektivne vezanosti prate se u situacijama odvajanja i ponovnog susreta sa poznatim odraslim (roditeljem), u situacijama interakcije sa nepoznatom odraslom osobom i u kontekstu manje povrede. Situacije sepracije (odvajanja) realan su, i najprepoznatljiviji, izazov za mehanizam afektivne vezanosti. Prilagođavanje deteta na boravak i istraživanje bez prisustva figure afektivne vezanosti, kao i uspostavljanje kontakta sa drugom odraslom i oslanjanje na njenu pomoć u situacijama

---

¹⁰ prikazane skale adaptirani su načini praćenja iz programa za vaspitače namenjene praćenju i planiranju podrške deci sa problemima u afektivnom vezivanju (Golding K et al (2013). *Observing children with attachment difficulties in preschool settings*. London and Philadelphia, Jessica Kingsley Pub.). Za potrebe rada na edukaciji, skale su prevedene i prilagođene.

nelagode (poput manje povrede) ukazuje na kvalitet unutrašnjeg radnog modela. Deca sa dobrim iskustvima kvalitetne rane brige, kako je ranije u tekstu opisano, razvijaju „Vodič“ koji ih upućuje na osećaj bezbednosti, zaštićenosti i spremnost na oslanjanje za druge staratelje. U tom smislu, deca optimalnih razvojnih iskustava mogu pokazivati nelagodu (čak i plač, protest) pri odvajanju od primarnih staratelja (roditelja), ali se u kontaktu s njim mogu umiriti, mogu da dozvole drugom staratelju da ga uteši, i imaju razvijen odnos sa roditeljem u kom mogu da pregovaraju o separaciji, trajanju odvojenosti i ponovnom susretu (ciljem korigovano partnerstvo, Stefanović Stanojević, Mihić i Hanak, 2012). U kontaktu sa poznatim osobama, ova deca uspešno balansiraju autonomijom i bliskošću, a sa nepoznatima (poput vaspitača) postupno ostvaruju blizak kontakt u situaciji kontinuirane interakcije. U situaciji manje povrede mogu da signaliziraju uznemirenost i vaspitaču, ali da se u kontaktu sa njim i umire (mada i u tom slučaju preferiraju brigu i zaštitu od strane svojih roditelja).

Ponašanja afektivne vezanosti		gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
ponašanja pri odvajanju i ponovnom susretu sa roditeljem/stara-teljem	“lepljiv”, ne odvaja se od staratelja						ne osvrće se i ne obraća pažnju na staratelja
	ljut, ili uznemiren pri povratku staratelja						ignoriše staratelja, ili ga aktivno izbegava
	plače, teško ga je utešiti. Često izgleda neutešno.						nikada ne plače, niti pokazuje emocije i potrebe
interakcija sa poznatim odraslima	neobično zavistan						neobično nezavistan
	stalno je fizički blizu odraslog, puno priča, stalno pokušava da zadobije pažnju						izbegava kontakt očima, težak za ostvarivanje kontakta
	zavistan i traži da bude stalno blizu odraslog						teško je približiti mu se, ima „pogrešan“ odgovor na pokazanu pažnju
	preterano zahtevan i zahtevajući u smislu pažnje						preterano se oslanja na sebe, nezahtevan, odvojen
	ima potrebu da kontroliše, ili da vodi interakciju						neobično pasivan, preterano angažovan da zadovolji zahteve odraslih (da se dopadne)
interakcija sa nepoznatim odraslim osobama	preterano emotivan, previše fizički blizak						preterano strašljiv, obazriv, stidljiv
	preterano zahtevan i zahtevajući u smislu pažnje						odbacuje prijateljske prilaske (ili obraćanja) nepoznatih
	ima potrebu da kontroliše ili upravlja interakcijom						neobično pasivan, preterano angažovan da zadovolji zahteve odraslih (da se dopadne)
	postavlja lična pitanja, iako nema nameru da bude drzak						pokazuje malo interesovanja za posetioce
u kontekstu manje povrede	preterano se uznemiri						ponaša se kao da se ništa nije desilo
	traži puno tešenja i nege						izgleda kao da mu nije potrebna uteha
	potrebno mu je puno nege i tešenja, a pri tom izgleda kao da ne može da se smiri						izgleda kao da mu nije potrebno tešenje, niti briga

Dete čija se ponašanja beleže kao tipična ili učestala u koloni levo je dete sa dominantno odbacujućom strategijom tipičnom za npr. nesiguran ambivalentan obrazac afektivne vezanosti. Ovakvo dete ima iskustvo nestalne, nedosledne brige od strane primarnih staratelja i stoga njegovim ponašanjem dominira potreba za kontrolom okoline na taj način da se pažnja stalno zadrži na njemu. Na taj način dete obezbeđuje veću fizičku prisutnost i psihičku dostupnost figure čija će mu podrška potencijalno biti potrebna. Imperativ ponašanja ovog deteta je zadržati odraslog u interakciji, a situaciju načini što je moguće predvidljivijom. Uznemirenost ovog deteta je u situaciji povrede izražena i teško se smiruje, što je takođe u funkciji zadržavanja odraslog u produženom direktnom kontaktu.

Sa druge strane, dete čija se ponašanja beleže kao tipična ili učestala u koloni desno, ima iskustva doslednog odbacivanja od strane odraslog, i naučeno je da se oslanja na sebe. U situaciji kada ga odrasli ostavlja, ovo će se dete fokusirati na nešto drugo (igračku, ormarić..) kako bi unapred sprečio osećanje zabrinutosti oko povratka odraslog. I ovo dete kontroliše okolinu sa ciljem smanjivanja napetosti i anksioznosti, ali, obzirom da ne veruje odraslima ono rađe ostaje neupadljivo, kao dete kojem briga ili zaštita nije potrebna, nezavisno. Intimnost i oslanjanje na odraslog je potencijalno zastrašujuće, zato će je ovo dete na svaki način izbegavati. Ovakva ponašanja mogu biti karakteristika npr nesigurno izbegavajuće vezanog deteta.

Generalno ponašanje deteta obuhvaćeno je, osim opštim pokazateljima i pokazateljima u domenu pažnje, koncentracije i nivoa aktivnosti. Već je ranije rečeno da deca sa iskustvima kvalitetne rane brige i razvijenom sigurnom afektivnom vezanošću, pokazuju bolju sposobnost održavanja pažnje, bolje socijalne veštine i prilagodljivost, kao i za uzrast karakterističnu veštinu samoregulacije (za pregled Berlin, Cassidy & Appleyard, 2008).

Ponašanje deteta		gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
kakva su ponašanja deteta?	opire se postavljanju granica, nesaradljiv						preterano poslušan, bezrezervno prihvata pravila i granice
	pokazuje izazovna, problematična ponašanja						pasivan, problematičan usled povučenosti
	nepredvidiv je, lako plane i ima izražene emotivne reakcije						“predobar”, suviše samokontrole
pažnja, koncentracija i nivo aktivnosti	lako gubi pažnju						izuzetno jaka koncentracija, teško ga je prekinuti, preokupiran zadatkom ili aktivnošću
	impulsivan, često reaguje bez razmišljanja						preterano se samokontrolise, retko impulsivan
	nemiran, veoma aktivan						značajno manje aktivan nego što bi bilo očekivano za uzrast ili okolnosti

Procena da dete pokazuje „gotovo uvek“ ili „ponekad“ ponašanja iz kolone levo ukazuje zapravo na to da se anksioznost kod ovog deteta pojavljuje kada pažnja nije usmerena samo na njega. Dete kontroliše okolinu da bi se osećalo sigurnim. Pri tom, u situaciji kada ne zna kako da reguliše emocije on je hipervigilan (pažnja mu lako popusti i „seli se“ sa jedne teme na drugu), pokazuje visok nivo zabrinutosti, reaguje emotivno bez promišljanja, rukovodeći se strahom zapravo insistira na zadovoljavanju njegovih emotivnih potreba. Kao i u prethodnoj analizi, ovakva ponašanja su karakterističnija za decu nesigurno ambivalentno afektivno vezanu.

Dete čija su ponašanja procenjena kao tipična ili učestala za kolonu desno, pokazuje izraženiju anksioznost kada je pažnja usmerena na njega. Ono je preterano adaptirano da bi bilo nevidljivo u grupi druge dece- maskira osećanja i potrebe, fokusira se isključivo na zadatak, povučeno je i slično. I ponašanje ovog deteta je zapravo vođeno anksioznošću i okolinu kontroliše sa ciljem da tu zabrinutost smanji. Ovakva ponašanja karakteristika su nesigurno izbegavajućeg obrasca afektivne vezanosti.

Igra i interakcija sa vršnjacima prati se ponašanjima u igri sa vršnjacima, ali i kvalitetom detetove igre. Deca sa iskustvima senzitivne rane brige i razvijenom sigurnom afektivnom vezanošću koriste igru kao način istraživanja realnosti i uloga, a u kontaktu sa vršnjacima pokazuju značajno više socijalne kompetencije (Birch & Ladd, 1997; Berlin i sar, 2008).

Igra i interakcija sa vršnjacima		gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
ponašanja sa drugom decom	posesivan je u igri sa drugom decom						nezainteresovan je za igru sa drugima
	želi da se igra, ali mu ne ide da se uklopi sa drugom decom						češće je sam, izgleda izolovano od druge dece
	preterano kontroliše igru, insistira na vođstvu, "šefuje" nad decom						kada stupi u interakciju sa drugima- povodljiv je
	grub je prema drugoj deci						druga ga deca često zadirkuju
ponašanja u igri	nesiguran je da se uključi u nove igrovne aktivnosti ili zadatke						preterano zainteresovan za nove igre ili zadatke
	teško mu je da se zaigra ili posveti igri						preterano uključen u igru, do te mere da isključi druge
	nema maštovite igre						preterano zaokupljen maštom
	prenaglašeno kompetitivan, uvek želi da bude prvi						preterano strašljiv, anksiozan da se uključi

Dete čija se tipična ponašanja nalaze u koloni levo (nesigurno ambivalentno vezana deca) je dete koje teško deli. Njegova socijalna nekompetentnost vidljiva je u tome što ga pravila zbunjuju i što u igri i kontaktu sa vršnjacima stalno ima osećaj gubljenja kontrole. Fokusiran je na tome da zadrži pažnju odraslog (vaspitača), a ne na aktivnost samu, stoga je često menja. Dete čija se tipična ponašanja u ovom segmentu nalaze u koloni desno (nesigurno izbegavajuće vezano dete) je povučeno. Njegovo iskustvo da su „relacije zastrašujuće“ vode potrebi da se okolina iskontroliše tako da se u igri izoluje sa fokusom na tome da izbegne pažnju odraslog.

Vezano za *emocionalno stanje deteta*, prati se emotivna reakcija deteta na neki događaj, kao i način na koji dete pokazuje emocije. Emotivna kompetentnost i usklađenost emotivnog odgovora sa situacijom je značajno bolja kod dece koja su razvila siguran obrazac afektivne vezanosti (Cassidy,1994; Laible & Thompson,1998; Kochanska, 2001; Thompson, 2008). Ova deca slobodno i na, za uzrast, odgovarajući način pokazuju emocije, i poseduju, takođe za uzrast adekvatnu, veštinu ekspresije, imenovanja i regulacije emocija.

Emocionalno stanje		gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
emotivno stanje u kontekstu aktuelnih događanja	izgleda preterano zabrinuto, anksiozno, ili uznemireno						nema anksioznosti niti briga, čak i kada bi bilo povoda za to
	izgleda preterano razdragano, ili srećno						izgleda tužno, povučeno i nezainteresovano
	izgleda veoma osetljivo, lako se uznemiri						izgleda kao da mu je sve jedno, ne pokazuje emocije
kako pokazuje emocije	lako je proceniti šta ovo dete oseća						ima tendenciju da sakriva emocije, teško je proceniti šta oseća
	pokazuje emocije samo kroz bes i problematična, izazivajuća ponašanja						ima tendenciju da ne pokazuje šta oseća kroz ponašanje
	ima običaj da povređuje druge						ima običaj da povredi sebe

Dete čija se ponašanja beleže u koloni levo (nesigurno ambivalentno vezano dete), izgleda stalno uznemireno. Generalno svoje emocije i emocionalno izražavanje koristi kako bi zadržao fokus odraslog na sebi. Dete čija se ponašanja beleže u koloni desno (nesigurno izbegavajuće vezano dete), izgleda kao da je stalno zadovoljno ili mirno, bez obzira na situaciju. Njegove su emocije sakrivene, nema razgovora o emocijama.

Stav prema dolasku u vrtić dece čija se ponašanja beleže u koloni levo (nesigurno ambivalentno vezano dete) ukazuju na nisku socijalnu kompetentnost, potrebu da se iskontroliše situacija da bi za dete bila predvidivija. Dete čija su ponašanja procenjena kao sličnija onima u koloni desno (nesi-

gurno izbegavajuće vezano dete) zadržavaju status povučenog i u grupi dece nevidljivog deteta, bilo zbog povlačenja ili pseudoodraslosti. Deca koja su u primarnim relacijama sa roditeljima (ili starateljima) razvila siguran obrazac afektivne vezanosti vremenom razvijaju za uzrast adekvatan stav i odnos prema vrtiću, odvojenosti od roditelja i aktivnostima u vršnjačkoj grupi.

Stav prema dolasku u vrtić	gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
preterano entuzijastičan oko dolazaka						pokazuje preteranu nelagodu oko dolazaka
ne snalazi se dobro u vrtiću, izgleda kao nezreo (puno mlađi od vršnjaka, manje kompetentan)						dobro se snalazi u vrtiću, izgleda kao odrastao
ponekad se ponaša kao u otporu, ili se opire kada mu se obrate odrasli						pasivan je, ali ne i poslušan kada mu se obraćaju odrasli

Predlaže se da se, tokom praćenja, za svaki segment opišu tipična ponašanja deteta na osnovu kojih se donosi zaključak. Takođe, važno je da vaspitač beleži i aktivnosti koje pomažu ostvarivanju pomaka u detetovom ponašanju, tj one koje se pokazuju učinkovitim u radu sa detetom. Procena se ponavlja više puta, i važno je razmišljati o kontekstu koji dovodi do promene u proceni deteta, bez obzira da li se radi o napretku deteta, ili o pojavi uočenih poteškoća u bilo kom procenjivanom segmentu.

Primer¹¹ 1. Dečak Feđa je krenuo u vrtić sa godinu dana. Pohađao je jaslice dve godine. Vaspitači u starijoj jaslenoj grupi ga opisuju kao veselog dečaka, živahnog, omiljenog od strane dece i osoblja, nekog ko lako inicira komunikaciju sa odraslima i vršnjacima. U mlađu grupu kreće sa 3,3 godine. Iako se organizuje adaptacija sa roditeljima u vrtiću, roditelji nisu bili u mogućnosti da prisustvuju, pa sa dečakom dolazi starija sestra (10). Feđa ostaje od prvog

¹¹ primere prikazane u ovom delu priručnika pripremali su vaspitači PU “Radosno detinjstvo”, Novi Sad, učesnici edukativne grupe, uz superviziju urednice priručnika i stručnih saradnika. Sva imena i druge lične informacije o deci su izmenjene.

dana na spavanju i ručku. Baka dolazi po njega tačno u 14 časova svaki dan. Prvo se primećuje nesigurnost u potezu olovkom (bojom), drhtanje ruke, pri likovnim aktivnostima, tikovi na licu i uznemirenost prilikom komunikacije sa vaspitačima.

Komunikacija vaspitača sa roditeljima je retka, majka se javlja prvi put polovinom marta meseca, na druženju. Tada dobijamo informaciju da je majka neposredno pred polazak u vrtić promenila radno mesto i radno vreme te dečaka viđa u večernjim časovima, ukoliko dete ne zaspi.

U periodu adaptacije dečak nije zahtevan, ne plače, nema zahteve prema sredini, samostalan je, sposoban da “brine o sebi”, saradljiv, prilikom organizovanja aktivnosti je tih, povučen u kraju sobe. U grupi ima ulogu pratioca, pomagača (čita, vezuje pertlu drugu...), čeka da ga drugi uključe u igru, ima dva omiljena druga, ali se često igra sam čak i ako su oni prisutni u sobi.

Ponašanje deteta		gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
kakva su ponašanja deteta?	opire se postavljanju granica, nesaradljiv					x	preterano poslušan, bezrezervno prihvata pravila i granice
	pokazuje izazovna, problematična ponašanja				x		pasivan, problematičan usled povučenosti
	nepredvidiv je, lako plane i ima izražene emotivne reakcije					x	“predobar”, suviše samokontrole
pažnja, koncentracija i nivo aktivnosti	lako gubi pažnju			x			izuzetno jaka koncentracija, teško ga je prekinuti, preokupiran zadatkom ili aktivnošću
	impulsivan, često reaguje bez razmišljanja					x	preterano se samokontroliše, retko impulsivan
	nemiran, veoma aktivan				x		značajno manje aktivan nego što bi bilo očekivano za uzrast ili okolnosti

primeri ponašanja koji podupiru procenu:

1. *Nikada ne pokazuje negodovanje, ne kaže neću, ne mogu, čak ni kada prepoznamo da mu predložena aktivnost ne prija*
2. *Ponekad dovede sebe u nezgodnu situaciju (ne prekida igru, aktivnost, sagovornika, čak ni da bi zadovoljio fiziološke potrebe), da ne bi privlačio pažnju na sebe*

Igra i interakcija sa vršnjacima		gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
ponašanja sa drugom decom	posesivan je u igri sa drugom decom				x		nezainteresovan je za igru sa drugima
	želi da se igra, ali mu ne ide da se uklopi sa drugom decom				x		češće je sam, izgleda izolovano od druge dece
	preterano kontroliše igru, insistira na vodstvu, "šefuje" nad decom				x		kada stupi u interakciju sa drugima- povodljiv je
	grub je prema drugoj deci			x			druga ga deca često zadirkuju
ponašanja u igri	nesiguran je da se uključi u nove igrovne aktivnosti ili zadatke			x			preterano zainteresovan za nove igre ili zadatke
	teško mu je da se zaigra ili posveti igri				x		preterano uključen u igru, do te mere da isključuje druge
	nema maštovite igre			x			preterano zaokupljen maštom
	prenaglašeno kompetitivan, uvek želi da bude prvi					x	preterano strašljiv, anksiozan da se uključi

primeri ponašanja koji podupiru procenu:

1. *Ima samo dva drugara sa kojima se najčešće igra, a i pored njih se često igra sam*
2. *U pripremnoj grupi se desilo prvi put da je pokazao grubost ka drugoj deci. Primer: imao je dve epizode kada je ugrizao decu. Oba puta se to desilo kada su se sklanjale igračke i kada su deca pokušala da uzmu igračke ispred njega.*

Ponašanja afektivne vezanosti		gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
ponašanja pri odvajanju i ponovnom susretu sa roditeljem/stara-teljem	“lepljiv”, ne odvoja se od staratelja					x	ne osvrće se i ne obraća pažnju na staratelja
	ljut ili uznemiren pri povratku staratelja		x				ignorise staratelja, ili ga aktivno izbegava
	plače, teško ga je utešiti. Često izgleda neutešno.					x	nikada ne plače ili pokazuje emocije i potrebe
interakcija sa poznatim odraslima	neobično zavistan				x		neobično nezavistan
	stalno je fizički blizu odraslog, puno priča, stalno pokušava da zadobije pažnju					x	izbegava kontakt očima, težak za ostvarivanje kontakta
	zavistan i traži da bude stalno blizu odraslog					x	teško je približiti mu se, ima pogrešan odgovor na pokazanu pažnju
	preterano zahtevan i zahtevajući u smislu pažnje				x		preterano se oslanja na sebe, nezahtevan, odvojen
	ima potrebu da kontroliše ili da vodi interakciju				x		neobično pasivan, preterano angažovan da zadovolji zahteve odraslih (da se dopadne)
interakcija sa nepoznatim odraslim osobama	preterano emotivan, previše fizički blizak				x		preterano strašljiv, obazriv, stidljiv
	preterano zahtevan i zahtevajući u smislu pažnje				x		odbacuje prijateljske prilaske (ili obraćanja) nepoznatih
	ima potrebu da kontroliše ili upravlja interakcijom				x		neobično pasivan, preterano angažovan da zadovolji zahteve odraslih (da se dopadne)
	postavlja lična pitanja, iako nema nameru da bude drzak					x	pokazuje malo interesovanja za posetioce
u kontekstu manje povrede	preterano se uznemiri					x	ponaša se kao da se ništa nije desilo
	traži puno tešenja i nege					x	izgleda kao da mu nije potrebna uteha
	potrebno mu je puno nege i tešenja, a pri tom izgleda kao da ne može da se smiri		x				izgleda kao da mu nije potrebno tešenje, niti briga

primeri ponašanja koji podupiru procenu:

Njegovo izbegavanje u kontaktu sa odraslima se odnosi na želju da bude “ostavljen na miru”. Trudi se da bude pristojan, karakteriše ga moto “Ne gledaj me”.

Emocionalno stanje		gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
emotivno stanje u kontekstu aktuelnih događanja	izgleda preterano zabrinuto, anksiozno, ili uznemireno		x				nema anksioznosti, niti briga, čak i kada bi bilo povoda za to
	izgleda preterano razdragano ili srećno			x			izgleda tužno, povučeno i nezainteresovano
	izgleda veoma osetljivo, lako se uznemiri			x			izgleda kao da mu je sve jedno, ne pokazuje emocije
kako pokazuje emocije	lako je proceniti šta ovo dete oseća					x	ima tendenciju da sakriva emocije, teško je proceniti šta oseća
	pokazuje emocije samo kroz bes i problematična, izazivajuća ponašanja					x	ima tendenciju da ne pokazuje šta oseća kroz ponašanje
	ima običaj da povređuje druge			x			ima običaj da povredi sebe

primeri ponašanja koji podupiru procenu :

Na prvi pogled se ne primećuje bilo kakav emotivni stav, međutim ukoliko sagovornik insistira na komunikaciji, ili traži pogledom, dečak počinje da grize usnu, širi oči i izbegava sagovornika.

Emocije sakriva, teško je primetiti šta zapravo oseća ili želi, pravo stanje se prepoznaje po sitnim pokazateljima (oči, mimika usana, savijanje prstiju, grickanje noktiju i sl.).

Stav prema dolasku u vrtić	gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
preterano entuzijastičan oko dolazaka			x			pokazuje preteranu nelagodnost oko dolazaka
ne snalazi se dobro u vrtiću, izgleda kao nezreo (puno mlađi od vršnjaka, manje kompetentan)					x	dobro se snalazi u vrtiću, izgleda kao odrastao
ponekad se ponaša kao u otporu, ili se opire kada mu se obrate odrasli			x			pasivan je, ali ne i poslušan kada mu se obraćaju odrasli

primeri ponašanja koji podupiru procenu:

U vrtić dolazi bez preteranih, uočljivih emotivnih stanja, ulazi u sobu skoro bez pozdrava, ne osvrće se i ide pravo prema materijalu za igru. Samostalan je i sposoban, ali nenametljiv, ne gura se da bude prvi, kao da čeka da neko primeti njegove kvalitete.

primer 2. Dečak Andrej (3.5 godine). Prethodno, od druge godine boravio u jaslicama. Dečak je jedinac, prvo dete u porodici i svi su veoma uključeni oko brige o njemu. U toku adaptacije imao je veoma burne reakcije, tražio je puno maženja i konstantnu pažnju vaspitača. I nakon perioda prilagođavanja stalno traži podršku vaspitača, ali teško prihvata podsticaje za korekciju ponašanja. U druženju sa vršnjacima voli da ima pažnju drugara na sebi, donosi i ističe svoje igračke kao najzanimljivije i najlepše, pokazuje ih, ali ne deli i ne igra se sa drugima.

Ponašanje deteta		gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
kakva su ponašanja deteta?	opire se postavljanju granica, nesaradljiv	*					preterano poslušan, bezrezervno prihvata pravila i granice
	pokazuje izazovna, problematična ponašanja		*				pasivan, problematičan usled povučenosti
	nepredvidiv je, lako plane i ima izražene emotivne reakcije		*				“predobar”, suviše samokontrole
pažnja, koncentracija i nivo aktivnosti	lako gubi pažnju		*				izuzetno jaka koncentracija, teško ga je prekinuti, preokupiran zadatkom ili aktivnošću
	impulsivan, često reaguje bez razmišljanja	*					preterano se samokontroliše, retko impulsivan
	nemiran, veoma aktivan		*				značajno manje aktivan nego što bi bilo očekivano za uzrast ili okolnosti

primeri ponašanja koji podupiru procenu:

U hodniku pri doslasku u vrtić često neće da posluša roditelja, npr. insistira da igračku nosi u sobu. Iako roditelj to ne odobrava, nastavlja po svome, uporan je i obično mu roditelji na kraju i popuste i kažu vaspitaču da oni “nisu uspeli”. Ne prihvata pravila, iako ih brzo i lako uči, već svaki put, kad npr. vaspitač kaže da ne uzima drugaru igračku, on se gura i kaže kako ju je on prvi uzeo i pokušava da do nje dođe čim vaspitač pažnju na nešto drugo usmeri (uvek prati šta vaspitač radi). Sa vaspitačem takođe pokušava da dobije šta on zeli, kratko se zadržava u aktivnosti i brzo traži novu. Teško podnosi kritiku, pravi se da ne sluša, neće da pogleda, već gleda sa strane. Pri zajedničkim aktivnostima pažnja mu je obično kraća od pažnje većine vršnjaka (zanimljivo mu je samo kad on nesto priča, uradi, a vrlo je nezainteresovan kad dođe red na vršnjake), izgleda odsutno, nezainteresovano, samo se vrpolti, hoće da priča sa susedom, lako se ljuti, udari i slično. Veoma pocrveni, škrguće zubima i steže vilicu, podiže pesnicu, ne reaguje na upozorenja odraslog. Pokušava da pobegne kada ga vaspitač doziva. Voli aktivnosti u kojima je spretan, npr. slaganje puzzle ili crtanje.

Igra i interakcija sa vršnjacima		gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
ponašanja sa drugom decom	posesivan je u igri sa drugom decom		*				nezainteresovan je za igru sa drugima
	želi da se igra, ali mu ne ide da se uklopi sa drugom decom		*				češće je sam, izgleda izolovano od druge dece
	preterano kontroliše igru, insistira na vodstvu, "šefuje" nad decom	*					kada stupi u interakciju sa drugima- povodljiv je
	grub je prema drugoj deci		*				druga ga deca često zadirkuju
ponašanja u igri	nesiguran je da se uključi u nove igrovne aktivnosti ili zadatke		*				preterano zainteresovan za nove igre ili zadatke
	teško mu je da se zaigra, ili posveti igri		*				preterano uključen u igru, do te mere da isključi druge
	nema maštovite igre			*			preterano zaokupljen maštom
	prenaglašeno kompetitivan, uvek želi da bude prvi		*				preterano strašljiv, anksiozan da se uključi

primeri ponašanja koji podupiru procenu:

Voli da bude prvi, pošto je dosta krupniji od vršnjaka, obično prvi stigne do igračaka, voli da objašnjava kako da se igraju, voli da deca za njim idu i da ga pitaju čega da se igraju. Često gurne, udari, i to vrlo jako i burno odreaguje, bez obzira da li je nešto očigledno slučajno (npr drugara neko gurne, pa se on malo osloni na njega), ili kad mu neko pokvari kulu ili otme igračku. Često se kratko u igri zadržava, brzo mu postane dosadno, traži nove igračke. Ne zanimaju ga previše konstruktorske igre, već najviše "čikice" i razni junaci iz crtanih filmova, kao i njihove borbe.

Ponašanja afektivne vezanosti		gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
ponašanja pri odvajanju i ponovnom susretu sa roditeljem/stara-teljem	“lepljiv”, ne odvaja se od staratelja		*				ne osvrće se i ne obraća pažnju na staratelja
	ljut ili uznemiren pri povratku staratelja		*				ignorise staratelja, ili ga aktivno izbegava
	plače, teško ga je utešiti. Često izgleda neutešno.		*				nikada ne plače ili pokazuje emocije i potrebe
interakcija sa poznatim odraslima	neobično zavistan			*			neobično nezavistan
	stalno je fizički blizu odraslog, puno priča, stalno pokušava da zadobije pažnju			*			izbegava kontakt očima, težak za ostvarivanje kontakta
	zavistan i traži da bude stalno blizu odraslog			*			teško je približiti mu se, ima pogrešan odgovor na pokazanu pažnju
	preterano zahtevan i zahtevajući u smislu pažnje		*				preterano se oslanja na sebe, nezahtevan, odvojen
	ima potrebu da kontroliše ili da vodi interakciju		*				neobično pasivan, preterano angažovan da zadovolji zahteve odraslih (da se dopadne)
interakcija sa nepoznatim odraslim osobama	preterano emotivan, previše fizički blizak		*				preterano strašljiv, obazriv, stidljiv
	preterano zahtevan i zahtevajući u smislu pažnje		*				odbacuje prijateljske prilaske (ili obraćanja) nepoznatih
	ima potrebu da kontroliše ili upravlja interakcijom		*				neobično pasivan, preterano angažovan da zadovolji zahteve odraslih (da se dopadne)
	postavlja lična pitanja, iako nema nameru da bude drzak			*			pokazuje malo interesovanja za posetioce
u kontekstu manje povrede	preterano se uznemiri			*			ponaša se kao da se ništa nije desilo
	traži puno tešenja i nege		*				izgleda kao da mu nije potrebna uteha
	potrebno mu je puno nege i tešenja, a pri tom izgleda kao da ne može da se smiri			*			izgleda kao da mu nije potrebno tešenje, niti briga

primeri ponašanja koji podupiru procenu:

Prilikom ulaska u sobu, obično se teško odvaja od roditelja, ponekad i plače, puno puta ponavlja pitanja- hoćeš li brzo doći, kad ces doći.. Često su mu reakcije pri odlasku od roditelja ili pri njihovom dolasku burne, bude i vrlo ushićen, ali češće ljut jer mu nisu doneli čokoladicu ili igračku. Traži pažnju odraslog, voli i da se mazi, pogotovo kada je vreme odmora i često se ljuti ako vaspitač ne dodje da ga mazi, i privlači pažnju pravljenjem buke. Insistira i vrlo bučno i uporno da vaspitač uvek odgovori na njegova pitanja.

Emocionalno stanje		gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
emotivno stanje u kontekstu aktuelnih događanja	izgleda preterano zabrinuto, anksiozno, ili uznemireno		*				nema anksioznosti niti briga, čak i kada bi bilo povoda za to
	izgleda preterano razdragano ili srećno			*			izgleda tužno, povučeno i nezainteresovano
	izgleda veoma osteljivo, lako se uznemiri		*				izgleda kao da mu je sve jedno, ne pokazuje emocije
kako pokazuje emocije	lako je proceniti šta ovo dete oseća		*				ima tendenciju da sakriva emocije, teško je proceniti šta oseća
	pokazuje emocije samo kroz bes i problematična, izazivajuća ponašanja		*				ima tendenciju da ne pokazuje šta oseća kroz ponašanje
	ima običaj da povređuje druge		*				ima običaj da povredi sebe

Stav prema dolasku u vrtić	gotovo uvek	ponekad	kao i bilo koje dete tog uzrasta	ponekad	gotovo uvek	
preterano entuzijastičan oko dolazaka			*			pokazuje preteranu nelagodu oko dolazaka
ne snalazi se dobro u vrtiću, izgleda kao nezreo (puno mlađi od vršnjaka, manje kompetentan)			*			dobro se snalazi u vrtiću, izgleda kao odrastao
ponekad se ponaša kao u otporu, ili se opire kada mu se obrate odrasli		*				pasivan je, ali ne i poslušan kada mu se obraćaju odrasli

primeri ponašanja koji podupiru procenu:

Često se ne obazire na dozivanje, naročito ako zna (a obično tačno zna) da je uradio nešto što nije prihvatljivo- udario, gurnuo, povukao drugara. Kada i dodje do vaspitača, izgleda nestrpljiv da ode, često odbija da odgovori na vaspitačevo pitanje, gleda u stranu, odgovara “neću više”, ali ubrzo slično ili isto ponašanje ponovi.

Analiza i kreiranje plana podrške detetu

Ovakvo, preciznije, beleženje karakterističnih ponašanja deteta, daje vaspitaču mogućnost struktuiranog i kvalitetnijeg praćenja napredovanja deteta. Naime, nakon izvršene procene, vaspitač sa stručnim saradnikom može praviti plan podrške detetu u bilo kom segmentu, te istom skalom pratiti napredovanje deteta (i beležiti aktivnosti koje su vodile opaženom napretku).

Analiza procene počinje pre svega uočavanjem da li se tipična ponašanja deteta grupišu ulevo ili udesno. Grupisanje ponašanja u centru (oko procene uzrasno očekivanih reakcija) ukazuju na sigurnost afektivne vezanosti i strategije koje razvijaju deca koja u svom iskustvu imaju senzitivno staranje. U našim primerima, kod Feđe tipičnija su ponašanja udesno, dok se kod Andreja više ponašanja beleži oko levog dela skale. Feđina tako razumemo u kontekstu *izbegavajućeg obrasca ili strategija*, dok ponašanje Andreja povezujemo sa strategijama koja su karakterističnija za *ambivalentni obrazac i strategije*. Kada ovo razumemo, vratimo se na teoriju vezanu za razumevanje ranih iskustava i formiranje i karakteristike obrazaca afektivne vezanosti. Nesigurni obrasci ukazuju na manje kvalitetna rana iskustva brige i traže od vaspitača da to rano iskustvo koriguju kako bi se detetu pružili bolji, optimalniji uslovi za razvoj.

Važno je, međutim, da budemo svesni da ova skala nije način procene afektivne vezanosti deteta, već je tehnika kojom se može obezbediti da vaspitač kontinuirano bude svestan načina na koje se sigurni ili nesigurni obrasci vide

u svakodnevnom funkcionisanju deteta koje traži socijalne i emocionalne kompetencije (odnos sa vršnjacima, odnos sa odraslim, regulacija afekta..). Svesnost o načinima na koje dete u običnim aktivnostima manifestuje strategije koje je poneo iz ranih odnosa je važan činilac senzitivnosti vaspitača i mogućnosti pružanja kompenzatornih iskustava za decu iz rizičnih primarnih porodica (o čemu je bilo reči u teorijskom delu).

Dete poput Feđe može da izgleda kompetentno i kao da mu pomoć nije potrebna, ali da zapravo u velikom broju situacija koje su za njega realno stresne „prevari“ odraslog (vaspitača) i sebi onemoguću da bude zaštićeno. Iako njegova prva iskustva sa starateljem kod njega dosledno razvijaju veštine i osećaj neophodnosti samoutehe i brige o sebi, ovo dete se zapravo ne oseća sigurnim i, uslovno rečeno, umesto da se razvija, veliki deo svog vremena i kapaciteta troši da iskontroliše situaciju na taj način da njegovom stresu ne dopinosa dodatno i stres relacije sa odraslim u kojoj dete rizikuje da bude odbačeno. Zato je cilj aktivnosti sa ovim detetom pre svega usmeren na to da dete sa vaspitačem uđe u odnos u kom će naučiti da „zavisi“, odnosno da se oslanja na odraslog i tek iz takvih iskustava razvija uzrasno odgovarajuću autonomiju.

Jednako tako, dete sa dominirajućim ambivalentnim strategijama, može izgledati kao „preterano maženo“, kao dete koje „stalno traži pažnju“. Ovo dete takođe svojim signalima kontroliše svoju okolinu kako ne bi bilo u riziku da izgubi brigu odraslog. Njegova primarna iskustva su bila zasićena nedoslednom brigom i stoga ono ima imperativ da svojim ponašanjem obezbedi što je veću moguću prisutnost odraslog. Puno detetovog vremena i kapaciteta je uloženo u ponašanja koja izgledaju kao „traženje pažnje“, a zapravo imaju funkciju u tome da odrasli stalno bude blizu ukoliko realna podrška bude potrebna. Iako izgleda kao da cilj u radu sa Andrejem, može biti da se učini nezavisnijim i socijalno spretnijim, to je moguće tek kada se detetova zabrinutost oko napuštanja od strane odraslog smanji. Stoga je prvi fokus u radu sa Andrejem formiranje brižne, stabilne, tople relacije, sigurne baze u odnosu sa vaspitačem.

Deca iz visoko rizičnih porodica, sa obrascima koji su u teorijskom delu opisani kao dezorganizovani, na ovim skalama pokazaće ponašanja iz oba seta (i levo i desno od centralne ose skale) i to često u ekstremima. Kada sa drugim vaspitačem, ili stručnim saradnikom govorite o ovakvom detetu, primetićete da, za razliku od doslednosti ponašanja oba dečaka iz primera, ovo dete može da ima momente kada se „raspadne“ i potpuno izgleda isključeno ili zamrznuto. Pokušaji kontrole od strane ovog deteta će takođe biti mnogo izraženiji, deca mogu pokušati da kontrolišu ne samo svoje ponašanje, već i celokupnu okolinu i ponašanje staratelja (vaspitača) kako bi održali osećaj sigurnosti. I u toku perioda prilagođavanja i tokom celokupnog boravka u vrtiću, ovo su deca čiji je osećaj sigurnosti najniži, i koja pate uverena da su potpuno nezaštićena u situacijama koje su stresne za njih.

Pri analizi podataka i kreiranju plana rada sa decom važno je razmišljati o sledećem:

- *za koji uzrast je karakteristično detetovo ponašanje?* Emocionalna i socijalna kompetencija dece sa teškoćama u uspostavljanju kontakta je često na nivou mlađeg uzrasta. Da bi za početak pomogao detetu, vaspitaču je važno da razume i prilagodi svoje reakcije detetovom nivou kompetentnosti.
- *da li se dete oseća sigurnim?* Važno je da vaspitač pokuša da isprati koje situacije dižu nivo uznemirenosti kod deteta, koja su tipična ponašanja kojima dete pokazuje uznemirenost, ali i da prati efekte svog ponašanja na podizanje nesigurnosti i uznemirenosti kod deteta.

Neka ova razmišljanja (u diskusijama sa drugim vaspitačima i stručnim saradnikom) i praćenja budu osnov individualizacije podrške detetu i osnov za plan rada sa njim. Na primer, vaspitač kod Feđe primećuje da afirmativne poruke, pohvale i ohrabrivanje pomažu detetu. Takođe, vaspitač primećuje da dete u početku nevoljno prihvata pohvalu ili bilo koji vid pažnje od svih odraslih, ali da mu ide lakše sa jednom osobom koja to dosledno radi. Ova

osoba (jedan od vaspitača) bi trebalo da dosledno bude uključen u radu sa Feđom. Tako, ukoliko je cilj rada vezan za jačanje dečakovih kapaciteta da pokaže svoje emocije, prvi korak je da dečak prepozna emocije koje ima (a koje u skladu sa svojom strategijom sakriva i minimizira). Ovaj vaspitač bi tada imao zadatak da prati Feđin ponašanja, i da naglas imenuje emotivna iskustva kada ih primeti. Na primer- „Pitam se da li si ljut kad ti uzmu te bojice?“. Takođe, važno je da pruža puno podrške i da bude visoko usmeren na situacije u kojima je podška Feđi zapravo potrebna- npr. manje povrede. Tada bi za Feđu ovaj vaspitač trebalo da reaguje veoma rano, i da pomogne dečaku da iskustvo pomoći od strane odraslog imenuje kao želju i spremnost da se o njemu brine.

Podrška vaspitačima od strane stručnog saradnika

Već je ranije pomenuto da tokom adaptacije, a i nakon ovog perioda, stručni saradnik prati i podržava rad vaspitača kroz vođenje *Grupa vaspitača*. Ovaj segment rada usmeren je pre svega na jačanje senzitivnosti vaspitača prema potrebama dece i to kontinuiranom podrškom razumevanju ponašanja deteta kroz prizmu afektivne vezanosti i kreiranja sigurne baze u relaciji dete-vaspitač. Na ovaj način stvara se dobar temelj za potencijalno kompenzatorno iskustvo za decu sa nesigurnim obrascima afektivne vezanosti. Istovremeno razvija se odnos sigurne baze u relaciji stručni saradnik-vaspitač što je temelj saradničkog, timskog rada na kreiranju optimalnih uslova za razvoj deteta.

Rad sa grupom vaspitača trebalo bi da počne neposredno pre adaptacionog perioda sa ciljem podsećanja na cilj posmatranja i praćenja interakcije roditelj-dete tokom adaptacije, pre svega. U ovom segmentu moguće je još jednom proraditi primere interakcije roditelja i dece sa ranijih adaptacija ili generalno iz života vrtića, usmereno na procenu senzitivnosti staratelja i ponašanja u interakciji roditelja i deteta koja ukazuju na strategije koje dete koristi kako bi obezbedilo osećaj sigurnosti (obrasce afektivne vezanosti). Kada započne adaptacioni period, sastanci *Grupa vaspitača* su usmereni pre svega na podršku razumevanju ponašanja roditelja kroz prizmu senzitivnosti, ponašanja deteta kroz prizmu afektivne vezanosti, a njihove interakcije kroz prizmu kvaliteta sigurne baze i podrške detetovom istraživanju. U daljem radu fokus je na jačanju senzitivnosti vaspitača na potrebe deteta, te razumevanje ponašanja deteta u kontaktu sa vršnjacima ili vaspitačem kroz prizmu afektivne vezanosti i eventualnom potrebom za dodatnom podrškom.

Tokom ovog rada stručni saradnik može jačati veštine vaspitača u nekim od sledećih domena koji jesu elementi senzitivnosti.

Praćenje ponašanja deteta. Koliko god i vaspitače i druge stručnjake usmerene na brigu o decu, obrazovanje jača za razumevanje dece, toliko ih, paradoksalno, stavlja u rizik da puno uočenih ponašanja interpretiraju (daju im ime) pre nego što ih do kraja isprate i opišu. Na primer, u praćenju ponašanja deteta vaspitač može da iznese: „*Kod Milice nema nikakve igre sa vršnjacima. Ona je zatvorena i povučena devojčica*“. Važno je tada pažnju vaspitača usmeriti na ono čega u Milicinom ponašanju IMA. Milica može biti dete koje pokazuje izbegavajuće strategije i tada u njenom ponašanju treba da IMA puno izbegavanja kontakta, samostalnosti, oslanjanja na sebe, povlačenja iz interakcija naročito sa odraslima, izbegavanja podrške i pomoći od drugih, nelagode u kontaktu sa vaspitačem i slično. Milica takođe može da bude dete koje je stidljivo, ali sigurno vezano. U njenom ponašanju tada treba da IMA prihvatanja podrške vaspitača i oslanjanja na podršku vaspitača u kontaktu sa vršnjacima. Zato kada stručni saradnik pita: „*A šta Milica radi kada se nađe u situaciji da je neko poziva u igru, a vi ste u blizini?*“ i vaspitač, na primer, odgovori „*Ona uvek gleda u mene, kao da traži da odobrim da se igra sa tim drugarom*“, važno je razgovor dalje voditi ka otkrivanju Milićinih kapaciteta da prihvati brigu od strane odraslog. Dakle, ako Milica na potvrdno klimanje glavom od strane vaspitača, ili drugi vid ohrabrivanja ipak pokuša da se igra sa vršnjacima, dalji rad sa njom je značajno drugačiji nego ukoliko Milica u istoj situaciji dosledno traži načine da odbaci decu koja joj aktivnost nude i povuče se iz kontakta sa vaspitačem. U drugom slučaju, stručni saradnik će voditi vaspitača kroz formiranje odnosa sa Milicom planom koji će obilovati traženjem situacija u kojima je nega i briga od strane odraslog moguća (rad u malim grupama, reagovanje na svaku povredu i slično), podrškom za dete da postupno bude sve spremnije da prihvati brigu odraslog, u početku zahtevom da aktivnosti značajno manje budu zasićene mogućnošću da dete dobije ili izgubi, rutinom sa jasno struktuiranim zadacima, metaforama u imenovanju emocija i slično.

Interpretacija potreba deteta i uveremenjeno i adekvatno reagovanje na signale deteta. Za kreiranje sigurne baze u relaciji vaspitač –dete važan je svaki aspekt senzitivnosti pa i veština da se na osnovu adekvatno ispraćenog ponašanja, interpretirane potrebe deteta - adekvatno i uvremeno odreaguje. Svi ovi elementi senzitivnosti čine da dete zaista može da ima poverenje da su njegova ponašanja praćena, a potrebe za podrškom adekvatno prepoznate i zadovoljene, te da u situaciji koja je stresna i zaustavlja njegovo istraživanje, može da od vaspitača dobije *sigurno utočište* (pojašnjenje, utehu, zaokruživanje iskustva...) i tek kad je smiren nastavi svoje aktivnosti. Na primer, vaspitač iz zapažanja iznosi: „*Sreten još uvek (nakon završenog adaptacionog perioda) dugo i neutešno plače nakon odvajanja od majke. Onda ona neće da ode, pa to rastajanje traje jako dugo i značajno ometa naš rad, a i ne pomaže Sretenu. Kada ja motivišem majku da ona ipak ostavi Sretena i ode, on još neko vreme plače, ali brzo prestane.*“ Važno je analizirati šta vaspitač radi pa Sreten prestane da plače.

Vaspitač može da iznese „*Ja mu priđem i kažem da ću biti sa njim, da ćemo se igrati i raditi zajedno, pa će brzo proći vreme dok mama dođe. To ponovim puno puta, i on se smiri. Posle me još nekoliko puta pita da proveri – da li će i kada mama doći, ali ne plače više i učestvuje u aktivnostima*“.

Vaspitač, međutim, može da iznese i „*Nekad mu priđem i podržim ga, ali on ne prestaje da plače. Ili se smiri i čim ja odem- on opet počne da plače. To takođe ometa rad i traži da sam non-stop sa njim, što nije izvodljivo. Najučinkovitije nam je da ga pustimo da se smiri, povremeno ga pozivamo u grupu. Tada se on vremenom umiri i učestvuje u aktivnostima. Ali uvek traži pažnju- otima igračke, gura decu, ponaša se kao klovn...*“.

Ove dve strategije vaspitača počivaju na različitoj interpretaciji detetovog ponašanja i imaju različite ishode.

U prvom slučaju vaspitač misli: „*Sretenu je veoma teško da se odvoji od majke i treba mu pomoć da ostane sam*“. U drugom, vaspitač misli: „*Sretenu je*

teško da se odvoji od majke, ali on takođe traži i da je pažnja stalno usmerena na njega. On koristi plakanje da bi dobio pažnju“. Stručni saradnik može dalje da vodi razgovor o tome *zašto i kako se Sreten smiruje* u oba slučaja. U prvom, Sreten je smiruje *zahvaljujući podršci*. U drugom se smiruje *zahvaljujući riziku da podrška izostane*- obzirom da vaspitač više nije fizički, niti psihički prisutan, dete opaža rizik da njegove potrebe ne budu prepoznate i nastoji da obezbedi prisustvo staratelja na drugi način. U prvom slučaju Sreten ima šanse za razvoj sigurne baze u odnosu sa vaspitačem, u drugom ta šansa je značajno manja. U drugom slučaju, vaspitač ponavlja detetovo iskustvo manje senzitivnog staranja iz kuće, koje zapravo čini da dete ne zna kada će njegova potreba biti prepoznata, a kada ne. Na osnovu ovakve selektivne osetljivosti primarnih staratelja (roditelja), dete razvija niz ponašanja kojima nastoji da obezbedi stalni fokus odraslih. To, međutim, značajno umanjuje njegove šanse za istraživanjem i neretko vodi takođe selektivnom odbacivanju od strane novih odraslih u njegovom životu. Dakle, u daljem radu, fokus rada sa drugim vaspitačem bio bi na jačanju kapaciteta da se Sretenovo ponašanje interpretira u kontekstu afektivne vezanosti i da se razvije osećaj poverenja u vaspitača i mogućnost umirivanja u kontaktu sa njim.

Za početak moguće je vratiti se na vaspitačevu procenu da: *Nekad mu pridem i podržim ga, ali on ne prestaje da plače. Ili se smiri i čim ja odem- on opet počne da plače.* Po čemu vaspitač zna da se Sreten smirio? Vaspitač može da kaže: „*Sreten prestane da plače i pokazuje mi na neke igračke ili drugare*“, ili, „*Sreten sedi kod mene u krilu, ali prestane da plače*“. Prva procena je značajno bliža adekvatno procenjenoj smirenosti, druga to nije. Ukoliko odrasli adekvatno prepozna i interpretira znake smirivanja i taj momenat koristi da podrži povratak istraživanju deteta, to je dobar temelj kreiranja sigurne baze. Ukoliko odrasli „žuri“ (pa značajno ranije ponudi nastavak istraživanja), ili „kasni“, pa sa detetom ostaje u kontaktu značajno duže nego što je potrebno- za dete su to signali da njegove potrebe nisu adekvatno interpretirane i da mora da razvija nove strategije kako bi za sebe obezbedilo

osećanje sigurnosti. Stručni saradnik će zato voditi drugog vaspitača kroz uspostavljanje kontakta sa Sretenom u kom će za dete, briga od strane odraslog biti predvidljivija i prepoznativija. Osim jačanja senzitivnosti na detetove potrebe za podrškom, individualizovani pristup i plan intervencija za ovo dete će, na primer, obilovati predvidivim, struktuiranim rutinama, dodatnom pažnjom za dete na prelazima između aktivnosti, podelom zadataka koji se detetu daju na male korake i povratnim informacijama detetu nakon svakog koraka, postepenom jačanju autonomije i samostalnosti, dodatnom podrškom u regulaciji snažnih emocija i planiranjem aktivnosti umirivanja u kontaktu sa vaspitačem.

Na kraju...

Bogdan¹² trčakara malo ispred tate i ulazi prvi u vrtić. Osvrće se da sačeka tatu. Malo sedi na klupici, a zatim uzme zepe iz ormarića. Obuva se sam, ali to čini veoma sporo. Tata stoji pored njega i pomaže mu oko obuvanja. Ustaje sa klupice i krene da zagrlji tatu. Tata mu uzvraća, ljubeći ga. Bodri ga da uđe sa osmehom i blagim rečima. Bogdan nerado ulazi, okreće se i maše tati. Tata ga strpljivo čeka i uzvraća mahanjem i osmehom.

Dona ide blizu mame i čvrsto je drži za ruku. Usput je više puta pita kada će doći po nju. Mama strpljivo odgovara. Dona odlazi do ormarića i ostavlja svoje stvari. Mama joj pomaže pri obuvanju zepica. Kako se približavaju vratima sobe, Dona zastaje, staje iza mame i počinje da plače. Uz reči ohrabrenja, mama je čvrsto grli i poljubi. Dona uplakana uđe u sobu i traži vaspitačicu. Dona se smiruje sa vaspitačicom i posmatra drugare.

Miroslav razdragano ulazi u vrtić i priča sa mamom. Mama stoji uz ormarić pridržavajući vrantanca, pa Miroslav uzima svoje zepe. Kako nije uspeo sam da zakači jaknu pogleda ka mami, koja klimne glavom i pomogne mu. Sam se preobuva dok ga mama strpljivo čeka. Na vratima se mama saginje, poljubi ga i pozdravi. Miroslav ulazi u sobu i na poziv vaspitača odlazi da pere ruke pre doručka.

Bogdan je u početku stidljiviji. Posmatra drugare za stolom, ali posle kraćeg vremena se uključuje u razgovor. Kada vaspitačica deli igračke, rado bira kojom će se igrati. Vrlo brzo uključuje u igru i druge dečake. Kada neko nepoznat uđe,

---

¹² U ovom prikazu korišteni su podaci o deci koje su prikupljali vaspitači PU "Radosno detinjstvo", učesnici edukativne grupe, uz superviziju urednice priručnika i stručnih saradnika. Sva imena i lični podaci o deci su izmenjeni.

zastane na trenutak i nastavi da se igra. Rado prihvata novine koje vaspitačica predloži. Dona često traži pažnju vaspitača, ali kako dan odmiče sve manje se raspituje o mami. Oraspoloži se kada se igra ili sluša muziku. Brzo je prihvatila imenjakinju. Obično je ona ta koja je poziva u igru. Dona se slobodno obraća vaspitačici za pomoć. Kad neko nov uđe u sobu, Dona prilazi vaspitačici i posle ohrabrenja nastavlja igru. Miroslav vrlo brzo ostvaruje kontakt sa vaspitačicom, voli puno da postavlja pitanja i zadovoljan je odgovorima koje dobije. Voli sam da se igra, povremeno gledajući u igru druge dece. Obično burno reaguje kada ga neko ometa. Kada uđe posetilac u sobu, zagleda se u njega, pa u vaspitača, a onda mu postavi neko pitanje.

Zoki dolazi u vrtić sa mlađim bratom i tatom. Zajedno ostavljaju brata u jaslicama, a potom dolaze do naše radne sobe. Zoki se samostalno prezuva i razgovara sa tatom o tome kako će provesti popodne nakon dolaska kući. Na ulazu u sobu, Zoki se okreće tati, mahne mu i uđe.

Ilija dolazi sa majkom u vrtić, čvrsto se držeći za njenu nogu. Kod ormarića seda na klupu, mama ga preobuva i presvlači ga govoreći mu da sada ide na posao, a da će on ostati u vrtiću sa drugarima. Sve vreme Ilija je na ivici plača, čvrsto se drži za mamu i ne dozvoljava joj da ode. Mama pokušava da se „odlepi“ od njega uz stalno ohrabrivanje. Na vratima sobe Ilija takođe ne pušta mamu. Vaspitačica prilazi, čučne i obraća mu se pozivajući ga da uđe. Istovremeno podržava mamu i uverava je da je u redu da ode na posao. Poziva Iliju da mahnu mami. Ilija ulazi u radnu sobu plačući.

U odnosu sa drugom decom Zoki je društven, deca ga vole i rado ga biraju za para. Kada dođu studenti, ili drugi vaspitači u sobu, Zoki je spreman za razgovor sa njima.

Ilija uz podršku vaspitača bira neku igračku i igra se sam. Vaspitač najčešće sugeriše nekim drugarima da mu se pruključe u igri, što oni prihvataju. Tokom boravka u dvorištu, vaspitač ga takođe priključuje drugoj deci, ali se on vraća, napušta igru i stoji blizu vaspitačice. Kada dođu studenti Ilija je veoma uznemiren i najčešće prilazi vaspitaču. Veoma tešku stupa u kontakt sa njima.

U ovom zapisu o grupi dece sa kojom radi vaspitač predstavlja i prati napredovanje dece sa sličnim iskustvima senzitivne brige od strane roditelja. Sva opisana deca, iako različiti temperamentom i tempom napretka, imaju podjednake šanse da uspostave dobru relaciju sa vaspitačem i sa vršnjacima. Tome će podjednako doprinositi i roditelji- kvalitetnom i senzitivnom brigom, ali i iskustvo sigurne baze u relaciji sa vaspitačem.

Za dalje..

Programi rada u vrtićima koji se temelje na teorijama ranog razvoja i teoriji afektivne vezanosti danas u svetu više nisu retkost i sve je više naučnih i stručnih radova koji pozivaju na izmene u kurikulumima i pristupima ranom obrazovanju, tako da obuhvate i uvažavaju iskustva razlike u kvalitetu rane brige i kvalitetu afektivne vezanosti kod dece (Degotardi & Pearson, 2009; Cortazar & Herreros, 2010; National Scientific Council on the Developing Child, Harvard University, Work Paper 1, 2004). Afektivna vezanost (i sa njom povezan kvalitet ranih iskustava), prepoznata je kao jedan od ključnih činilaca razvoja čiji su efekti relativno stabilni i trajni i menjaju mogućnost deteta da iskoristi maksimum od obrazovnih programa.

Sa druge strane, istraživanja dosledno ukazuju na to da učešće dece iz socijalno ugroženih porodica (čija su iskustva rane brige najčešće kompromitovana) u visokokvalitetnim programima ranog obrazovanja u predškolskim ustanovama, unapređuje njihov kognitivni i socijalni razvoj i predstavlja dobru strategiju društva za očuvanje mentalnog zdravlja dece i unapređenje njihovih uslova za život. Da bi efekti bili takvi, međutim, nije dovoljno deci samo pružiti iskustvo učenja. Deca iz rizičnih porodica neretko imaju iskustva brige koja kod njih kreiraju značajno manje razvijene kapacitete za uspostavljanje kontakta sa odraslim, oslanjanje na podršku odraslih i saradnju sa njim i vršnjacima, pa time učenje postaje značajno otežano. Pravilnost koja je prepoznata kao ključna je da „*doživljaj sigurnosti prethodi učenju i istraživanju*“. Stoga, efikasnost programa ranog obrazovanja zavisi od ispunjenosti određenih preduslova. Oni se pre svega odnose na visoko kvalifikovani kadar informisan o potrebama i razvoju dece iz vulnerabilnih porodica, spreman na senzitivnu brigu, individualizovan pristup i podršku

razvoju socioemocionalnih kapaciteta neophodnih za dalje napredovanje u svim oblastima razvoja. Takođe, oni se odnose i na određene organizacione zahteve: male grupe dece, bez insistiranja na uzrasnoj ujednačenosti i dobar odnos broja odraslih i dece u grupi, uzrasno i razvojno prilagođen kurikulum, sredina koja podstiče govor, ali pre svega visok nivo učešća dece i tople senzitivne i responsivne vaspitače u kontinuiranom direktnom kontaktu sa decom (za pregled: *A Science-Based Framework for Early Childhood Policy: Using Evidence to Improve Outcomes in Learning, Behavior, and Health for Vulnerable Children*; *The science of early childhood development: closing the gap between what we know and what we do*. Center on developing child, Harvard University, 2007, <http://www.developingchild.harvard.edu>)

Najbolji efekti ovih programa uočljivi su za one koji počinju od treće ili četvrte godine detetovog života (Jenkins, Farkas, Duncan, Burchinal & Vandell, 2015). Takođe, značajne, stabilne i trajne efekte ostvaruju programi koji podrazumevaju istovremeno podršku deci, ali i kontinuiran rad na kreiranju i realizaciji usluga podrške porodici (Friendly, 2007), budući da je uočena značajna razlika u efektima programa ranog obrazovanja s obzirom na responsivnost staratelja u kući (tzv. *Matthew efekat*, Bakermans-Kranenburg, van Ijzendoorn & Bradely, 2005). Programi poput Carolina ABC, Perry Preschool, Early Head Start i drugih, koji se intenzivno razvijaju još od druge polovine prošlog veka pokazuju značajne dugotrajne efekte (Campbell, Ramey, Punello, Sparling & Miller Johnson, 2002). Efekti se pre svega odnose na procenat dece koja kasnije u životu završavaju više nivoe studija, imaju bolji socioekonomski status u odnosu na svoje porodice porekla, značajno manju zastupljenost delinkventnog i kriminalnog ponašanja, ali svakako i na promene na individualnom nivou- u smislu napretka u govornim, kognitivnim i socijalnim veštinama, socijalnom prilagođavanju, usmerenijoj pažnji i funkcionalnijem pristupu igri i aktivnostima učenja. Kako je svaki od ovih programa baziran na pažljivo planiranim, individualizovanim oblicima intenzivne podrške kvalitetu brige o deci i u vrtiću i u porodici, a pre svega dobroj

proceni i praćenju čime je omogućena rana intervencija kada je potrebno, efekti su (npr za Early Head Start programe) vidljivi i značajni i u roditeljskom ponašanju i kvalitetu brige. Roditelji čija su deca uključena u ove programe, pokazuju značajno više emotivne podrške, stimulacije razvoja (govorni, kognitivni- čitanje, igra, stimulacija učenja), manje fizičkog kažnjavanja i slično. Najbolje efekte su pri tom pokazivali programi koji su uključivali istovremene *kućne posete* i rad sa roditeljima u kući i programe predškolskog obrazovanja (za pregled: Love i sar, 2005).

U preporukama za razvoj programa temeljenih na istraživanjima i implikacijama teorije afektivne vezanosti i drugih teorija ranog razvoja, škotska vlada je, kroz program *Attachment matters for all*, dala preporuke da svi stručnjaci koji rade sa decom budu temeljno obrazovani o ranoj afektivnoj vezanosti, ne samo na nivou teorije, već i mogućnosti primene u direktnom radu i izmenama opisa posla. Oslanjajući se pre svega na saznanja da dete koje ima izuzetno teška rana iskustva u smislu kvaliteta brige, u sredini koja je takođe zasićena nekvalitetnom brigom, zapravo ima iskustvo kontinuirane retraumatizacije, ove preporuke naglašavaju neophodnost promena ne samo u bazičnom obrazovanju vaspitača, fokusa programa rada u predškolskim ustanovama, nego i na izmene u organizacijskoj kulturi, tako da celokupna bude više usmerena na relacije i kvalitet interakcija. Obzirom na to da su vaspitači potencijalne figure afektivne vezanosti, u preporukama je naglašeno da treba obratiti posebnu pažnju na njihovu afektivnu vezanost i kapacitete da pruže brigu, a naročito kompenzatorno iskustvo brige za decu iz visoko rizičnih sredina. Istovremeno, naglašeno je u preporukama, kada god je moguće treba raditi na razvoju novih, ranih, individualizovanih intervencija koje će negovati i dizati senzitivnost primarnih staratelja deteta i kvalitet brige o detetu u porodici (SAIA recommendations, Furnival, Mc Kenna, Mc Farlane & Grant, 2012).

Savremeni pristupi u ranom obrazovanju, temeljeni na teoriji afektivne vezanosti i drugim teorijama koje uvažavaju rano iskustvo i značaj kvali-

teta rane brige, ostvaruju značajne efekte i predstavljaju na istraživanjima temeljene primere prakse koji se kontinuirano evaluiraju i unapređuju (za pregled Howse, Trivette i sar, 2013). Stoga sam sigurna sam da su izazovi implementacije smernica nastalih na osnovu njih u celokupne programe kvalitetnog ranog obrazovanja za sve- pred nama.

LITERATURA

- Ahnert L., Lamb M.E., & Seltenheim K. (2000). Infant-care provider attachments in contrasting German child care settings I: Group-oriented care before German reunification. *Infant Behavior and Development*, 23, 197–209.
- Ahnert L., Pinquart M., Lamb M.E. (2006). Security of children's relationships with nonparental care providers: A meta-analysis. *Child Development*, 77(3), 664-679.
- Ahnert L., Lamb M.E. (2001). The east German Child care system: associations with caretaking and caretaking beliefs, and children's early attachment and adjustment. *American Behavioral Scientist*, 44 (11), 1843-1864.
- Ahnert L. & Lamb M. E. (2000). Infant-care provider attachments in contrasting German child care settings II: Individual-oriented care after German reunification. *Infant Behavior and Development*, 23, 211–222.
- Bakermans-Kranenburg M., van IJzendoorn M., Bradley R. (2005). Those who have, receive: the Matthew effect in early childhood intervention in the home environment. *Review of Educational Research*, 75(1), 1-26.
- Belsky J., Pasco Fearon R. M. (2008). Precursors of attachment security. In: J. Cassidy, P. Shaver (eds). *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications*. New York, London: Guilford press (295-316).
- Berlin L., Cassidy J., Appleyard K. (2008). The influence of early attachments on other relationships. In: J. Cassidy, P. Shaver (eds). *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications*. New York, London: Guilford press (333-347).
- Berlin L., Zeanah C., Lieberman A. (2008). Prevention and Intervention programs for supporting early attachment security. In: J. Cassidy, P. Shaver (eds). *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications*. New York, London: Guilford press (745-761).

- Birch S.H., Ladd G.W. (1997). The Teacher-Child Relationship and Children's Early School Adjustment. *Journal of School Psychology*, 35 (1), 61-79.
- Bowlby R. (2007). Babies and toddlers in non-parental daycare can avoid stress and anxiety if they develop a lasting secondary attachment bond with one carer who is consistently accessible to them. *Attachment and human development*, 9 (4), 307-319.
- Buhs E.S., Rudasill K.M., Kalutskaya I.N., Griesse E.R. (2015). Shyness and engagement: Contribution of peer rejection and teacher sensitivity. *Early Childhood Research Quarterly*, Volume 30, Part A, 1st Quarter 2015, Pages 12-19
- Buyse E., Verschueren K., & Doumen S. (2011). Preschoolers' attachment to mother and risk for adjustment problems in kindergarten: Can teachers make a difference?. *Social Development*, 20(1), 33-50.
- Campbell F.A., Ramey C.T., Pungello E., Sparling J., Miller Johnson S. (2002). Early childhood education: young adults outcomes from the Abecedarian project. *Applied Developmental Science*, 6, 42-57.
- Cassidy, J. (1994). Emotion regulation: influences of attachment relationships, *Monographs of the society for research in child development*, 59 (2-3), 228-249.
- Center on Developing child at Harvard University (2007). *The science of early childhood development: closing the gap between what we know and what we do*. www.developingchild.harvard.edu
- Center on the Developing Child at Harvard University (2007). *A Science-Based Framework for Early Childhood Policy: Using Evidence to Improve Outcomes in Learning, Behavior, and Health for Vulnerable Children*. <http://www.developingchild.harvard.edu>
- Cicchetti D., Cummings E. M., Greenberg M.T., Marvin R.S. (1990). An organizational perspective on attachment beyond infancy: implications for theory, measurement and research. in: M. Greenberg, D. Cicchetti, M. Cummings (eds). *Attachment in the preschool years: theory, research and intervention*. Chicago, London: Chicago University press (3-51).
- Commodari, E. (2013). Preschool teacher attachment, school readiness and risk of learning difficulties. *Early Childhood Research Quarterly*, 28, 123-133.

- Cortazar A., Herreros F.(2010). Early attachment relationships and the early education curriculum. *Contemporary issues in Early Childhood*, 11 (2), 192-202.
- Damjanović D., Mihić I., Jestrović J. (2014). Roditeljski stres pri adaptaciji deteta na vrtić: izvori i intenzitet stresa. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 46 (2), 451-472.
- Degotardi S., Pearson E. (2009). Relationship Theory in the nursery: attachment and beyond. *Contemporary issues in Early Childhood*, 10 (2), 144-155.
- Easterbrooks M.A., Goldberg W. A. (1990). Security of toddler-parent attachment: relation to childrens sociopersonality functioning during kindergarden. in: M. Greenberg, D. Cicchetti, M. Cummings (eds). *Attachment in the preschool years: theory, research and intervention*. Chicago, London: Chicago University press (221-245)
- Elicker J., Georgescu O., Bartsch E. (2008). Increasing the sensitivity of infant-to-dtlder child care providers: Applying the VIPP approach. In: F. Juffer, M.J., Bakermans- Kranenburg, M.H., van Ijzendoorn (eds). *Promoting positive parenting: An attachment-based intervention* (pp. 155-170). New York: Taylor & Francis Group.
- Friendly M. (2007). How ECEC programmes contribute to social inclusion in diverse societies. *Early childhood matters*, 11-15 (108).
- Furnivall J., Mc Kenna M., Mc Farlane S., Grant E. (2012). *Attachment matters for all-an attachment mapping exercise for children's services in Scotland*. Center for excellence for looked after children in Scotland and Scottish attachment in action
- Gerber E.B., Whitebook M., & Weinstein R. S. (2007). At the heart of child care: Predictors of teacher sensitivity in center-based child care. *Early Childhood Research Quarterly*, 22(3), 327-346.
- Gevers Deynoot-Schaub M. J., & Riksen-Walraven J. M. (2008). Infants in group care: Their interactions with professional caregivers and parents across the second year of life. *Infant Behavior and Development*, 31(2), 181-189.
- Golding K.S., fain J., Frost A., Templeton S., Durrant E. (2013). *Observing children with attachment difficulties in preschool settings: a tool for identifying and supporting emotional and social difficulties*. London and Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers.

- Goossens F.A., van IJzendoorn M.H. (1990). Quality of infants' attachments to professional caregivers: Relation to infant-parent attachment and day-care characteristics. *Child Development*, 61, 832-837.
- Grupa autora (2012) Tematski zbornik radova sa Savetovanja za stručne saradnike *Mogućnosti primene teorije afektivne vezanosti u savetodavnom radu sa porodicama*. Novi Sad, Filozofski fakultet (dostupno na <http://www.psihologijavezivanja.rs/wp-content/uploads/2014/07/mografija-Vric-kao-sigurna-baza.pdf>)
- Howes C. (1999). Attachment relationships in the context of multiple caregivers. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Applications*, New York, London: The Guilford Press
- Howes C., & Hamilton C. E. (1992). Children's relationships with child-care teachers: Stability and concordance with maternal attachment. *Child Development* 53, 879-892.
- Howes C., Rodning C., Galluzzo D.C., Myers L. (1988). Attachment and child care: Relationships with mother and caregiver. *Early Childhood Research Quarterly*, 3, 403-416.
- Howse R.B., Trivette C.M., Shindelar L., Dunst C.J. and the North Carolina Partnership for Children.inc (2013). *The Smart Start Resource Guide of Evidence-Based and Evidence-Informed Programs and Practices: a Summary of Research Evidence*. The North Carolina Partnership for Children, Inc.Raleigh, NC
- Jenkins J.M., Farkas G., Duncan G., Burchinal M., Vandel D.L. (2015). Head start at ages 3 or 4 Versus Head start followed by state pre-K: which is more effective? *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 20 (10), 1-25.
- Kochanska G. (2001). Emotional Development in Children with Different Attachment Histories: The First Three Years. *Child Development* 72 (2), 474-490.
- Komlenac Ž., Kovačević O., Stojić O., Mihić I. (2012). Primena teorije afektivne vezanosti u adaptaciji dece jaslenog uzrasta- primer dobre prakse. *Pedagoška stvarnost*, 58 (2), 295-308.
- Kovačević, O. (2012). Jačanje senzitivnosti vaspitača- vođenje grupa vaspitača u okviru planiranja saradnje sa porodicom. U: *Mogućnosti primene teorije afektivne vezanosti u savetodavnom radu sa porodicama* (zbirka tekstova sa Savetovanja za stručne saradnike, Novi Sad, Filozofski fakultet, 3.11.2012). Filozofski fakultet, Novi Sad (str.88-96).

- Krstić T. (2013). *Majke hronično ometene dece: prihvatanje dijagnoze i prevladavanje stresa*. Odbranjena doktorska disertacija. Novi Sad, Filozofski fakultet.
- Laible D., Thompson R.A (1998). Attachment and Emotional Understanding in Preschool Children, *Developmental Psychology*, 34(5), 1038-1045.
- Love J., Kisker R., Ross C., Ratkes H. et all (2005). Effectiveness of Early Head Start for 3-year-old children and their parents: lessons for policy and programs. *Developmental Psychology*, 41 (6), 885-901.
- Mihić I, Stojić O., Divljan S.(2012). Kvalitet relacije majka-dete kao činilac adaptacije na vrtić. *Nastava i vaspitanje*, 59 (3), 493-505.
- Mihić I. (2010). Procena kvaliteta sigurne baze u odnosu sa majkom na jaslenom uzrastu: primer skale. *Primenjena psihologija*, 3(4), 337-355.
- Mihić I. (2012). Teorijski temelji programa baziranih na teoriji afektivne vezanosti. U: *Mogućnosti primene teorije afektivne vezanosti u savetodavnom radu sa porodicama*. Tematski zbornik radova sa Savetovanja za stručne saradnike. Novi Sad, Filozofski fakultet, 3. 11. 2012. , str. 23-39.
- Mihić I., Divljan S., Stojić O., Avramov N.(2011). *Vrtić kao baza emocionalne sigurnosti: jačanje kapaciteta za socioemocionalni razvoj deteta*. Zemun, Publik praktikum.
- Mihić I., Krstić T.(ur).(2015). *Vrtić kao sigurna baza: primena teorije afektivne vezanosti u planiranju podrške roditeljima dece sa smetnjama u razvoju*. Zemun, Publik praktikum.
- National Scientific Council on the Developing Child. (2004). *Young children develop in an environment of relationships*. Working Paper No. 1. Retrieved from <http://www.developingchild.net>
- O Conor E. (2010). Teacher-child relationships as dynamic systems. *Journal of school psychology*, 48, 187-218.
- Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa, Službeni glasnik Republike Srbije, Prosvetni glasnik br 14/2006.
- Rimm-Kaufman S. E., Early D. M., Cox M. J., Saluja G., Pianta R. C., Bradley R. H., & Payne C. (2002). Early behavioral attributes and teachers' sensitivity as predictors of competent behavior in the kindergarten classroom. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 23(4), 451-470.

- Spilt J.L., Koomen H.M., Mantzicopoulos P.Y. (2010). Young children's perceptions of teacher-child relationships: An evaluation of two instruments and the role of child gender in kindergarten. *Journal of Applied Psychology*, 31, 428-438.
- Standardi kvaliteta rada predškolskih ustanova Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, IMPRES, 2012
- Stefanović Stanojević T., Mihić I., Hanak N. (2012). *Afektivna vezanost i porodični odnosi: razvoj i značaj*. Beograd, Društvo psihologa Srbije
- Stojić O., Divljan S., Avramov N. (2010). Adaptacija dece jaslenog uzrasta u kontekstu teorije afektivne vezanosti: iskustva predškolskih ustanova Srema. *Primenjena psihologija*, 3(4), 357-376.
- Suess G.J., Grossmann K.E., Sroufe L.A. (1992). Effects of infant attachment to mother and father on quality of adaptation in preschool: from dyadic to individual organization of self. *International journal of behavioral development*, 15, 357-376.
- Thompson R. (2008). Early attachment and later development: familiar questions, new answers. In: J. Cassidy, P. Shaver (eds). *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications*. New York, London: Guilford press (348-366).
- van IJzendoorn M.H., Schuengel C., Bakermans-Kranenburg M.J. (1999). Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants and sequelae. *Developmental Psychopathology*, 11, 225-249.
- Velikić D., Filipović B., Bačić J., Bogosanić B. (2010). Relacije socioemocionalne posvećenosti majki sa prilagođenošću deteta na vrtić. *Primenjena psihologija*, 3(4), 323-335.
- Weinfeld N.S., Sroufe L.A., Egeland B. (2000). Attachment from infancy to young adulthood in high risk sample: continuity, discontinuity and their correlates. *Child development*, 71, 695-702.
- Zakon o predškolskom obrazovanju, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 18/2010.
- Zhang X., Nurmi, J.E. (2012). Teacher-child relationships and social competence: A 2-year longitudinal study of Chinese preschoolers. *Journal of Applied Psychology*, 33, 125-135.

VRTIĆ KAO SIGURNA BAZA: ADAPTACIJA DECE NAKON JASLENOG UZRASTA

izdavač:

Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
dr Zorana Đinđića 2, Novi Sad
www.ff.uns.ac.rs
www.psihologija.edu.rs

na naslovnoj strani:

Dora M.- Dolazak po Doru u vrtić

ISBN: 978-86- 6065-315-6

lektura:

Milana Rajić

CIP - Каталогизacija у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
373.22:159.922.7(035)

VRTIĆ kao sigurna baza [Elektronski izvori] : adaptacija dece nakon jaslenog uzrasta
/ urednik Mihić Ivana. - Novi Sad : Filozofski fakultet, 2016

Način dostupa (URL): <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2015/978-86-6065-325-6>. - Zapis
zasnovan na stanju na dan 21.10.2016. - Nasl. s naslovnog ekrana. - Bibliografija.

ISBN 978-86-6065-315-6

a) Вртићи - Предшколска деца - Адаптација - Приручници
COBISS.SR-ID 309294087

Napomena o autorskom pravu: Nijedan deo ove publikacije ne može se preštampavati, reprodukovati ili upotrebiti u bilo kom obliku bez pisanog odobrenja autora kao nosioca autorskog prava.

Izvodi iz recenzija

Autorica je postigla izniman uspjeh u povezivanju teorije i prakse primjenom jednostavnog ali visoko objektivnog, pouzdanog i valjanog znanstveno-istraživačkog nacrtu. Primjeri koji se koriste u priručniku vrlo su bliski svakom djetetu koje je upisalo vrtić, svakom njihovom roditelju, te svakom odgovarajućem stručnom suradniku u vrtiću. Osim toga, primjeri koji su navedeni i kroz cijeli priručnik sustavno prate čitatelja, su univerzalni, te su prepoznatljivi u različitim kulturama i različitim programskim usmjerenjima, te kurikulumima vezanim uz plan i program rad vrtića u različitim državama. Svi su primjeri adekvatno primijenjeni u tekstu i izvrsno se nadovezuju kao potkrepljenja prikazanom teorijskom okviru razvoja privrženosti i provedenim istraživanjima. Povezujući, na ovaj način teoriju i praksu, autorica daje vrlo jasne smjernice i upute u radu s djecom predškolske dobi tijekom adaptacije na vrtić.

dr Sanja Tatalović Vorkapić, Učiteljski fakultet u Rijeci, Hrvatska

Priručnik je bogato ilustrovan primerima nastalim u vaspitno-obrazovnoj praksi vrtića što ga čini još prijemčivijim za druge zainteresovane praktičare. Pilotirani načini rada koji je u priručniku opisan, osim razrađenog protokola pripreme i realizacije adaptacije, obuhvata i teorijski argumentovanu pripremu vaspitača, pripremu roditelja, kreirane materijale za rad na pripremi roditelja i vaspitača, te materijale za zajednički boravak roditelja i dece. Predstavljene su i tehnike praćenja dece tokom adaptacije uz kontinuirano održavanje kontakta i razmene informacija sa roditeljima. Svi pobrojani elementi utemeljeni su u teoriji afektivne vezanosti u okviru koje se razumeva oblikovanje celokupnog ranog iskustva deteta, posebno odnosa roditelj-dete i odnosa vaspitač-dete u kojem relacija roditelj-vaspitač bitno određuje kvalitet adaptacije deteta na život u ustanovi.

dr Jasmina Klemenović, Filozofski fakultet, Novi Sad

Priručnik je precizno razrađeni okvir na osnovu koga se mogu razumeti, pratiti, olakšati i, iznad svega, poboljšati sve faze adaptacije dece nakon jaslenog uzrasta na vrtić. I više od toga, zahvaljujući dobrom teorijskom utemeljenju, pilotiranim tehnikama i programima usavršavanja vaspitača, priručnik i pilotirane forme rada predstavljaju šansu da mnoga od nesigurno afektivno vezane dece u vaspitaču pronađu svoju sigurnu bazu i pomak ka sigurnoj afektivnoj vezanosti.

dr Tatjana Stefanović Stanojević, Filozofski fakultet, Niš

Priručnik „Vrtić kao sigurna baza: adaptacija dece nakon jaslenog uzrasta“ će se rado čitati. Konceptija i sadržaj ovog Priručnika obezbediće mu da bude čitan od korica do korica. Teorijski koncept postaje blizak zahvaljujući primerima koji su navedeni. Nije teško otisnuti se u implementaciju navedenog koncepta jer su veoma jasne njegova svrha i smisao i interes deteta, a i odraslih da doprinose razvoju samopouzdanog deteta.

Vesna Radulović, prosvetna cavetnica Školska uprava, Novi Sad